

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

**№3 (216)
2024**

**Навчання в умовах війни
й освітні виклики**

**Learning in a time of war
and educational challenges**

Тема: «Навчання в умовах війни й освітні виклики»

ISSN: електронне – 2522-9729

Спеціальність: 011 освітні, педагогічні науки (02.07.2020)

Категорія: «Б»

УДК: 37.004

DOI 10.33272/2522-9729-2024-3(216)

Проблематика публікацій: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, неперервної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту**Періодичність видання:** 6 разів на рік**Рукописні мови:** українська, англійська, польська**Журнал заснований офіційно** 1 червня 1999 року, як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року

«ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА» –
електронний науковий фаховий журнал, який
постачає читачам контент у відкритому доступі

Міжнародні, закордонні і національні
реферативні та наукометричні
бази даних, до яких включено
наукове видання:

- CrossRef
- Index Copernicus [ICV 2022 \(81,08\)](#)
- BASE
- Google Академія
[h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 71 \(06/2024\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Боднар Оксана Степанівна, докторка педагогічних наук, професорка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Горошко Юрій Васильович, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Дудак Анна, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща)

Сльникова Галина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка, Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент, директор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, заступник головного редактора, Україна

Ільченко Віра Романівна, докторка педагогічних наук, професорка, дійсна членка НАПН України, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Королюк Світлана Вікторівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Кравченко Ганна Юрївна, докторка педагогічних наук, доцентка, Навчально-науковий інститут педагогіки та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Кравченко Любов Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Засновники

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел. /факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

Лавріненко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Лук'янова Лариса Борисівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора, Україна

Мажець Гелена, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)

Мосейчук Юрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Отич Олена Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка, Інститут вищої освіти НАПН України, Україна

Палічук Юрій Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, ЗВО «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

Пікула Норберт, доктор габілітований, професор, директор, Інститут соціальної педагогіки, Державний Педагогічний університет ім. Комісії Народової в Кракові (Республіка Польща)

Рибалко Людмила Сергіївна, докторка педагогічних наук, професорка, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Федій Ольга Андріївна, докторка педагогічних наук, професорка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Фомін Володимир Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Хомич Лідія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Шпак Валентина Павлівна, докторка педагогічних наук, професорка, Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Журнал включено до Переліку електронних наукових
фахових видань України у галузі «Педагогічні науки»,
(наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 7 від 24.06.2024 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Ільченко В. Р.,
Калініченко І. О., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 28.06.2024 р.

Формат: 60x84 1/8.

© «Імідж сучасного педагога», 2024

© ПАНО, 2024

ISSN: electronic - 2522-9729

Specialty: 011 education, pedagogical sciences (02.07.2020)

Category "B"

UDC 37:004

DOI 10.33272/2522-9729-2024-3(216)

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish

The journal was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

International, foreign and national reference and
scientometric databases, "Image of the Modern
Pedagogue" is indexed in:

- CrossRef
- Index Copernicus [ICV 2022 \(81,08\)](#)
- BASE
- Google Академія
[h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 71 \(06/2024\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Yurii Horoshko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine

Marina Gryniowa, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Anna Dudak, Habilitated Doctor, Professor, Deputy of the Department of Pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (*Republic of Poland*)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Deputy of the Editor-in-Chief, Ukraine

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Educational and Research Institute of Pedagogy and Psychology, State Educational Institution "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Helena Marzec, Habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (*Republic of Poland*)

Yurii Moseichuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Deputy of the Editor-in-Chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

Yurii Palichuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, Habilitated Doctor, Professor, Director, Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after the Commission of National Education in Krakow (*Republic of Poland*)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Olha Fediy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Volodymyr Fomin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bohdan Khmelnytsky National University, Ukraine

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of "Pedagogical sciences",
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol №7, 24.06.2024)

Editorial Board
Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kalinichenko Iryna, Pylypenko Vadym, Khomych Lidiya
Signed for print: 28.06.2024
Format: 60x84 1/8

Founders
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education

Address
Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information
tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

ЗМІСТ

електронного наукового фахового журналу «ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА» № 3(216), 2024

Тема: «Навчання в умовах війни й освітні виклики»

ТОЧКА ЗОРУ

- Використання штучного інтелекту учасниками освітнього процесу
Шакотько Євгеній, Шакотько Віктор 5

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

- Когнітивний менеджмент для сучасного педагога: інструментарій у часи невизначеності
Бондар Тетяна 14
- Формування управлінської культури керівника закладу дошкільної освіти
Сімонова Наталія 20

ВИЩА ШКОЛА

- Позитивна мотивація і стимулювання до самореалізації – педагогічна умова формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки закладів вищої освіти
Курбанова Халіда 28

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Вплив ситуації на ринку праці на професійне самовизначення здобувачів освіти
Кривобок Анна, Князєва Марина, Надточій Оксана 33

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

- Створення освітніх можливостей для українських дітей у Варшаві під час війни: сучасний стан і виклики
Іванюк Ірина 40
- Соціальна компетентність дизайнерів візуальної комунікації в контексті китайської ініціативи «Один пояс, один шлях»
Рибалко Людмила (Україна), Ван Чжо (КНР) 44

КАЛЕЙДОСКОП МОВ

- Педагогічні умови формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін
Голіченко Лариса, Вернигора Олена 49

ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

- Ціннісні орієнтири українського суспільства на повоєнне відродження та соціальний добробут: психологічний аспект
Богдан Олена 54
- Вплив ігрових технологій на розвиток пізнавальної діяльності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку
Голубюк Юлія 61
- Сучасний стан теорії формування соціально-побутових навичок у старших дошкільників із дитячим церебральним паралічем
Олефір Ольга, Дрозд Лариса 67

РЕЖИСУРА УРОКУ

- Особливості використання онлайн-сервісу Lumen5 в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»
Семеній Наталія, Коломоєць Анастасія 72
- Діяльнісний підхід до навчання математики учнів 5–6 класів Нової української школи
Крутова Наталія 77

ШКІЛЬНА РОДИНА

- Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку
Вільхова Оксана, Манжелій Наталія, Фазан Тетяна 85
- Формування графічних навичок дітей дошкільного віку засобами природних матеріалів
Гнізділова Олена, Плисюк Марина 89

ВІНОК МИТЦІВ І МИСТКИНЬ

- Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до освітньої діяльності в умовах Нової української школи
Ірклієнко Вікторія, Яковлев Володимир 93
- Professional training of future art teachers to the usage of innovative technologies in the educational process of general secondary education institutions
Nataliia Sulaieva 99

CONTENT
electronic scientific professional journal
«IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE», № 3 (216), 2024
Topic: «Learning in a time of war and educational challenges»

POINT OF VIEW

- Use of artificial intelligence by participants in the educational process
Yevgeny Shakotko, Viktor Shakotko 5

PEDAGOGICAL MANAGEMENT

- Cognitive management for a modern teacher: a toolkit in the times of uncertain
Tetiana Bondar 14
- Formation of administrative culture of the head of preschool education institution
Natalya Simonova 20

HIGH SCHOOL

- Positive motivation and stimulation of self-realization as a pedagogical condition for the formation of professional competence of future bachelors of chemical engineering in higher education institutions
Halida Kurbanova 28

PROFESSIONAL EDUCATION

- Impact of labor market situation on the professional self-determination of students
Anna Kryvobok, Maryna Kniazieva, Oksana Nadtochii 33

EXTERNAL EXPERIENCE

- Creating educational opportunities for Ukrainian children in Warsaw during the war: current state and challenges
Iryna Ivaniuk 40
- Social competence of future visual communication designers in the context of Chinese initiative “One Belt, One Road”
Liudmyla Rybalko (Ukraine), Zhuo Wang (China) 44

RANGE OF LANGUAGES

- Pedagogical conditions for the formation of communicative skills of cadets in the process of studying language disciplines
Larysa Holichenko, Olena Vernyhora 49

SPECIALIST'S ADVICE

- Value orientations of Ukrainian society for post-war revival and social wellbeing: a psychological aspect
Olena Bohdan 54
- Game technologies for development of cognitive activities of educators with special educational needs of junior school age
Yuliia Holubiuk 61
- Current state of the theory of formation social and every day skills of senior preschoolers with cerebral palsy
Olga Olefir, Larysa Drozd 67

TUTORIAL LESSON

- Features of using the lumen5 online service in the integrated course “I Explore the World”
Nataliia Semenii, Anastasia Kolomoyets 72
- Activity approach for teaching mathematics to the 5–6 grade pupils of New Ukrainian School
Nataliia Krutova 77

SCHOOL FAMILY

- Benevolence formation in preschool children
Oksana Vilkhova, Nataliia Manzhelii, Tetyana Fazan 85
- Formation of preschool children's graphic skills using natural materials
Olena Hnizdilova, Maryna Plysiuk 89

GALAXY OF TALANTED

- Future art teachers' readiness formation for educational activities in the conditions of the New Ukrainian School
Viktoria Irkliienko, Volodymyr Yakovliev 93
- Professional training of future art teachers to the usage of innovative technologies in the educational process of general secondary education institutions
Nataliia Sulaieva 99

УДК 378:004.8

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-5-13](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-5-13)

ШАКОТЬКО ЄВГЕНІЙ ВІКТОРОВИЧ,

викладач, Комунальний заклад «Нікопольський фаховий педагогічний коледж»
Дніпропетровської обласної ради, Україна

Yevgeny Shakotko,

Teacher, Communal Institution "Nikopol Vocational Pedagogical College"
Dnipro Regional Council, Ukraine

E-mail: trafic.mailbox@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-4843-7442>

ШАКОТЬКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ,

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри технологічної і професійної освіти,
Глухівський національний університет імені Олександра Довженка, Україна

Viktor Shakotko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student at the Department of Technological
and Professional Education, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: vv0304@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3004-5045>

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

А Аналізуються проблеми, пов'язані з особливостями використання низки генеративних сервісів штучного інтелекту, таких, як-от: ChatGPT, Google Gemini та Microsoft Copilot для виконання завдань із кількох предметів базової середньої освіти. Для дослідження було обрано три предмети 6-го класу: інформатика, математика та інтегрований курс «Пізнаємо природу». Отримані результати дослідження дають нам змогу стверджувати, що серед завдань, які запропоновані в підручниках для середньої школи, значна частина може бути виконана з використанням сервісів штучного інтелекту (ШІ). Це як правило завдання, що легко виконуються за стандартними алгоритмами, передбачають перевірку певного знання фактів, подій.

Педагоги можуть використовувати ці технології як інструменти для поліпшення освітнього процесу та допомоги учням. Залучення штучного інтелекту може покращити якість освіти та зробити навчання ефективнішим.

Ключові слова: штучний інтелект; інформатика; вчитель; підручники

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE BY PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

S This study analyzes the problems associated with the peculiarities of using a number of generative artificial intelligence services, such as ChatGPT, Google Gemini, and Microsoft Copilot, to perform tasks in several subjects of basic secondary education. Three 6th grade subjects were chosen for the study: computer science, mathematics, and the integrated course "Learning about Nature". This study examined UNESCO's normative documents on ethics and respect for the rights of educational participants when introducing artificial intelligence into the educational process. The research findings allow us to state that among the tasks proposed in secondary school textbooks, a significant portion can be completed using artificial intelligence services. These are usually tasks that can be easily completed using standard algorithms and involve testing knowledge of certain facts and events.

In our opinion, the presence of some AI errors in biology and computer science tasks is due to the insufficient Ukrainian-language terminology base of artificial intelligence services. At the same time, detailed explanations of the sequence of exercises and justification of solutions can be actively used by teachers in preparation for classes, as well as for organizing individual and independent work of students.

Generative tools of artificial intelligence graphic services, such as Microsoft Copilot, can be actively used to create illustrative material for various subjects, to present the features of computer graphics, to prepare embroidery patterns, school and home design projects, and so on.

Teachers should not oppose the use of artificial intelligence in education, but rather teach how to use it and direct their efforts to involve AI in diagnosing students' learning achievements and automating the creation of an individual educational trajectory model for students.

Keywords: artificial intelligence; computer science; teacher; textbooks

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Останнім часом спостерігаємо вибуховий розвиток сервісів штучного інтелекту (ШІ). Поява нових і потужних генеративних інструментів штучного інтелекту зумовила ООН та ЮНЕСКО [13] здійснити низку заходів для реагування на виклики ШІ, вивчення його найближчих і далекосяжних перспектив розвитку та компенсацію ризиків із цим пов'язаних.

На засіданні міністрів освіти під егідою ЮНЕСКО 26.05.2023 року було наголошено на тому, що штучний інтелект з одного боку відкриває нові горизонти в освітній діяльності, а з іншого – породжує цілу низку викликів, що терміново потребує реалізацію ефективних заходів для інтеграції технологій ШІ в освіту. На цьому ж засіданні було ухвалено Рекомендації ЮНЕСКО щодо етики штучного інтелекту та визначено кілька пріоритетів інтеграції ШІ в освітні процеси: безпеку, інклюзивність, різноманітність, прозорість та якість освіти [там само].

Проведене ЮНЕСКО глобальне опитування стосовно політики закладів освіти (залучено понад 450 шкіл та університетів) у використанні генеративних сервісів штучного інтелекту виявило, що тільки біля 10% з них визначилось із офіційними вказівками щодо використання цих сервісів. Але й із цих відсотків менше половини оформили ці вказівки у вигляді письмових рекомендацій, інші – обмежились усними вказівками, більшість із яких мала загальний характер і право використовувати чи не використовувати генеративні програми штучного інтелекту залишили за педагогами. Як зазначається за результатами цього опитування в системі освіти існує невизначеність і нормативна порожнеча стосовно використання сервісів ШІ [15].

Н. Морзе, М. Бойко, О. Струтинська та Є. Смирнова-Трибульська також наголошують на тому, що проведене ними серед учителів опитування, показало, що більшість респондентів мають обмежене розуміння поняття ШІ, можливості його використання та потенційні ризики [5].

Опитування вчителів інформатики шкіл Полтавської області, проведене авторами статті, підтверджує результати опитування ЮНЕСКО: заклади освіти оперативне не реагують на виклики, пов'язані з використанням інструментів штучного інтелекту в освітньому процесі й на сьогоднішній день не намагаються унормувати цей процес за виключенням заборони на використання ШІ учнями під час підготовки домашніх завдань. Більшість із них (96%) не знайомі з Рекомендаціями ЮНЕСКО з етики штучного інтелекту [14].

Структури ЮНЕСКО [13; 14; 15], дослідники з проблеми використання інструментів штучного інтелекту в освіті [5; 8; 9; 11] визнають глибокий і швидкозмінний *позитивний* і *негативний* вплив штучного інтелекту на різні галузі суспільства, зокрема на освіту, на сферу прийняття рішень, комунікацію та інформацію. З одного боку технології ШІ можуть надати людству додаткові інструменти для прискорення розвитку, підвищення добробуту, з іншого – вони викликають фундаментальні етичні проблеми,

пов'язані з побоюваннями щодо збільшення розривів між країнами та групами населення всередині країн із різним рівнем економічних статків, технологічної озброєності, що може призвести до дискримінації, нерівності, цифрового розриву, ізоляції країн та/або груп населення [14].

Тому виникає актуальна проблема швидкого й ефективного, бездискримінаційного процесу інтеграції технологій штучного інтелекту в освітній процес, розроблення адаптивних алгоритмів і механізмів такої інтеграції.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми використання штучного інтелекту в освіті є предметом досліджень значної кількості педагогів і науковців. Ці питання у своїх працях висвітлювали вітчизняні дослідники М. Бойко, О. Бойченко, І. Візнюк, С. Долинний, О. Думанський, М. Кадемія, Л. Карташова, В. Коваленко, О. Козак, Н. Макогончук, М. Мар'єнко, К. Матвєєва, Н. Морзе, А. Поліщук, А. Синицька, Є. Смирнова-Трибульська, О. Содель, О. Струтинська, Л. Філіпенко, Н. Хміль та ін. та зарубіжні вчені С. Актай, М. Гріффітс, Р. Лакін, Дж. Маккарті, Т. Мазуї, Х. Огата, Л. Б. Форсьє, В. Холмс, Н. С. Чен, Й. Шютт, С. Дж. Х. Ян та ін.

Дослідники Ю. Бисага, Д. Белов, В. Заборовський, І. Голубенко, Т. Каткова, О. Павлюк, Є. Тимошенко присвятили свої роботи правовим аспектам використання ШІ.

Ізраїльський дослідник Е. Діамант зазначає, що протягом останніх десятиліть спостерігаємо величезну зміну парадигми у сучасному науковому мисленні й трактуванні поняття штучного інтелекту – від підходу до опрацювання *даних* (обчислювального) до підходу з опрацювання *інформації* (когнітивного). У зв'язку з цим мозок більше не розглядається як обчислювальний пристрій. Його визнають апаратом опрацювання інформації [10].

У Рекомендаціях ЮНЕСКО з етики використання штучного інтелекту в освіті [14, с. 33–34] наголошується на необхідності певних кроків, які країни-члени ООН у галузі освіти повинні здійснити уже зараз:

- забезпечення грамотності різних верств населення на всіх рівнях у всіх країнах із проблем використання ШІ для зменшення (ліквідації) цифрового розриву й нерівності у доступі до цифрових технологій в особливості до технологій ШІ;
- забезпечення формування навичок XXI століття, що є основою для ефективного використання технологій ШІ;
- підвищення обізнаності щодо переваг і проблем, пов'язаних із технологіями штучного інтелекту, впливом систем штучного інтелекту на права людини, включаючи права дітей;
- реалізація досліджень щодо відповідального та етичного використання технологій штучного інтелекту у навчанні, підготовці вчителів та електронному навчанні;
- використання технологій штучного інтелекту для розширення можливостей учнів (студентів) і вчителів (викладачів) в освітньому процесі, для збагачення їхнього цифрового досвіду, пам'ятаючи про цінність традиційних форм освіти, які є життєво важливими у стосунках «педагог – учень (студент)» і «учень (студент) – учень(студент)»;

– розроблення, відповідно до національних освітніх програм і традицій, навчальних програм з етики штучного інтелекту для всіх рівнів, забезпечивши баланс між набуттям технічних навичок із ШІ та гуманістичними, етичними та соціальними аспектами використання ШІ;

– забезпечення критичної оцінки досліджень і використання технологій ШІ для уникнення зловживань і негативних наслідків [14].

Серед застережень до використання технологій штучного інтелекту в галузі освіти ЮНЕСКО наголошує на суворому контролі за використанням ШІ під час:

– здійснення заходів моніторингу якості освіти;

– оцінювання здібностей або психолого-педагогічного діагностування здобувачів освіти, розроблення рекомендацій щодо їхнього подальшого розвитку.

– опрацювання конфіденційних даних штучним інтелектом без вилучення конфіденційної інформації з дотриманням відповідних стандартів захисту персональних даних.

Дані, передані в освітньому процесі, зібрані під час обміну даними учня з системою штучного інтелекту, не повинні неправомірно використовуватися, привласнюватися, зокрема у комерційних цілях [14].

Означення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Сучасні наукові публікації з проблем використання штучного інтелекту в освіті здебільшого присвячені вищій школі й майже не зачіпають проблем підготовки майбутніх учителів до роботи в школі в умовах активного використання сервісів штучного інтелекту. Вчителі, особливо далекі від інформаційних технологій, не знають, які інструменти ШІ можуть використати їхні учні під час виконання практичних завдань. Не мають можливості відрізнити завдання виконане самостійно учнем і підготовлене штучним інтелектом. Ця проблема стає ще актуальнішою під час дистанційного навчання, коли вчитель не має можливості проконтролювати хід виконання завдання.

Мета дослідження: спираючись на результати опитувань учителів інформатики, рекомендації ЮНЕСКО з питань етики та дотримання прав учасників освітнього процесу, дослідити особливості використання низки генеративних сервісів штучного інтелекту для виконання завдань із кількох предметів базової середньої освіти (інформатика, математика, «Пізнаємо природу»). Підготувати на основі цього дослідження рекомендації вчителям щодо використання інструментів штучного інтелекту на окремих етапах освітнього процесу, забезпечення академічної доброчесності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Серед науковців і педагогів-практиків відсутні значні розбіжності в трактуванні самого терміну «штучний інтелект» (англ. *Artificial Intelligence*). Можна виділити два напрями в означенні цього терміну – технологічний і філософський. Як зазначають М. Мар'єнко та В. Коваленко «Штучний інтелект – це інструментарій системи чи сервісу, з використанням якого можна збирати та адаптувати дані користувача

(або дані, що розміщені у відкритих репозитаріях), та на їх основі генерувати нові рішення чи висновки відповідно до поданого запиту користувача» [4, с. 50]. Подібне означення має технологічне спрямування, в основу якого покладено сервісний характер технологій ШІ. Інший – філософський підхід до трактування терміну можемо знайти в передмові академіка О. Івахненка до відомої роботи академіка М. Амосова «Алгоритми розуму»: «Штучний інтелект можна визначити як властивість цифрової обчислювальної машини або мережі нейроноподібних елементів реагувати на інформацію, що надходить на її вхідні пристрої, майже так само, як реагує в тих самих інформаційних умовах деяка уявна або конкретна людина» [1, с. 5].

У «Законі про штучний інтелект», прийнятому у першому читанні Європейським парламентом 13.04.2024 р. зазначається, що ключовою характеристикою систем штучного інтелекту є їх *здатність робити висновки*. Ця *здатність робити висновки* стосується процесу отримання *вихідних даних*, таких як *прогнози, вміст, рекомендації або рішення*, що можуть впливати на фізичне та віртуальне середовище, а також *здатності систем штучного інтелекту створювати моделі або алгоритми* вхідних даних [12].

Реалізуючи мету дослідження, нами було змодельовано використання штучного інтелекту учнями 6 класу при виконанні завдань з інформатики, математики та інтегрованого предмету «Пізнаємо природу». З інформатики використано завдання з підручника [2], з математики – з підручника [3], з інтегрованого предмету «Пізнаємо природу» – з підручника [7]. Для отримання відповідей використано одні з найрозповсюдженіших сервісів штучного інтелекту – ChatGPT та Google Gemini. Для виконання завдань з інформатики з розділу «Комп'ютерна графіка» використано сервіс Microsoft Copilot (<https://copilot.microsoft.com>). У табл. 1 подані задачі з підручника [3] та відповіді на них сервісами ШІ:

У табл. 1 подано лише частина з дослідження щодо виконання завдань із математики сервісами штучного інтелекту. За узагальненими результатами можна зробити висновок, що задачі розв'язуються сервісами ШІ доволі легко, з поширеними поясненнями, які можуть бути використані учнями для вдосконалення вмінь розв'язування задач. Разом з тим вправи на спрощення та перетворення виразів зазначеними сервісами штучного інтелекту виконуються доволі часто з помилками і на це варто звертати увагу учнів і враховувати при доборі завдань для контрольних і самостійних робіт.

У табл. 2 подані задачі з підручника [7] та відповіді на них сервісами ШІ.

Як і у розглянутих випадках з виконанням завдань із математики, під час виконання завдань з інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» сервіси штучного інтелекту, які ми досліджуємо, не завжди дають точну і правильну відповідь. Із трьох розглянутих завдань ChatGPT помилився у двох випадках, Google Gemini дав усі правильні відповіді з детальним обґрунтуванням. Помилки ChatGPT, на нашу думку, пов'язані з недостатньою базою україномовної

Відповіді сервісів ШІ на задачі з математики 6-го класу

ChatGPT	Google Gemini
<p>Вправа 104. Площа поля складає 600 га. Пшеницею засіяли 25% поля, а картоплею засадили 7%. Скільки гектарів поля засіяли пшеницею і скільки засадили картоплею [3, с. 20]?</p>	
<p>Щоб розв'язати цю задачу, спочатку потрібно знайти, яку площу поля засіяли пшеницею, а потім, яку площу засадили картоплею.</p> <p>Знаходимо площу поля, яка була засіяна пшеницею: $25\% \text{ від } 600 \text{ га} = (25/100) * 600 = 0.25 * 600 = 150 \text{ га}.$</p> <p>Знаходимо площу поля, яка була засіяна картоплею: $7\% \text{ від } 600 \text{ га} = (7/100) * 600 = 0.07 * 600 = 42 \text{ га}.$</p> <p>Отже, площу поля, засіяну пшеницею, складає 150 гектарів, а площу, засаджену картоплею, становить 42 гектари.</p>	<p>Розв'язання задачі</p> <p>Площа, засіяна пшеницею: $25\% * 600 \text{ га} = 150 \text{ га}$</p> <p>Площа, засаджена картоплею: $7\% * 600 \text{ га} = 42 \text{ га}$</p> <p>Відповідь: Пшеницею засіяно 150 гектарів поля. Картоплею засаджено 42 гектари поля.</p> <p>Обґрунтування: Для знаходження площі, засіяної пшеницею, використовуємо відсоткове співвідношення 25% і загальну площу поля 600 га. Множимо 25% на 600 га, щоб отримати площу в гектарах.</p> <p>Аналогічно, щоб знайти площу, засаджену картоплею, використовуємо відсоткове співвідношення 7% і загальну площу поля 600 га. Множимо 7% на 600 га, щоб отримати площу в гектарах.</p>
<p>Вправа 466. 1) [3, с. 95]: Розв'яжи рівняння $2\frac{1}{14} - 1\frac{2}{3}x = 1\frac{5}{21}$;</p>	
<p>Подано дуже нераціональний і об'ємний (3/4 сторінки А4) спосіб з приведенням до спільного знаменника. Разом з тим відповідь правильна: $x=1/2$</p>	<p>Подано розв'язок, який не можна використати для 6-го класу. Відповідь $x=21/70$, що неправильно.</p>
<p>Вправа 787. Заміни відношення дробових чисел відношенням натуральних чисел: 1) $1,6 : 0,5$ [3, с. 172].</p>	
<p>Щоб замінити відношення дробових чисел відношенням натуральних чисел, потрібно спростити дроби і перевести їх до натуральних чисел.</p> <p>$1,6=16/10, 1,6=10/6, 0,5=5/10, 0,5=1/2$</p> <p>Тепер ми можемо відсоток замінити на натуральні числа: $1,6:0,5=16/10:5/10=16/10 \times 10/5=16/1=16$ $3,21,6:0,5=10/16:1/2=10/16 \times 2/1=10/8=5/4$</p> <p>Отже, відношення дробових чисел $1,6 : 0,5$ можна замінити відношенням натуральних чисел $16 : 5$.</p>	<p>Щоб перетворити відношення дробових чисел $1,6 : 0,5$ у відношення натуральних чисел, потрібно спростити обидва дроби та знайти спільний знаменник.</p> <p>Крок 1. Спростіть дроби</p> <p>Для 1.6 ми можемо перетворити його на дріб, помноживши чисельник і знаменник на 10: $1.6 * 10/10 = 16/10$</p> <p>Для 0,5 ми можемо перетворити його на дріб, помноживши чисельник і знаменник на 2: $0,5 * 2/2 = 1/2$</p> <p>Крок 2. Знайдіть спільний знаменник</p> <p>Найменший спільний знаменник для $16/10$ і $1/2$ дорівнює 20. Щоб отримати знаменник 20 для $16/10$, помножте чисельник і знаменник на 2: $16/10 * 2/2 = 32/20$</p> <p>Щоб отримати знаменник 20 на $1/2$, помножте чисельник і знаменник на 10: $1/2 * 10/10 = 10/20$</p> <p>Крок 3. Замініть дробове відношення відношенням натуральних чисел</p> <p>Тепер ми маємо два дроби зі спільним знаменником: $32/20 : 10/20$</p> <p>Ми можемо ще більше спростити це, відмінивши загальні множники: $32/20 \div 2/2 = 32 \div 2 = 16$</p> <p>Остаточна відповідь: Відношення натуральних чисел, еквівалентне $1,6 : 0,5$, дорівнює $16 : 5$.</p>

Відповіді сервісів ШІ на завдання з вправ підручника з інтегрованого предмету «Пізнаємо природу» для 6-го класу

ChatGPT	Google Gemini
Вправа 4. Укажіть, у якому варіанті перелічені мешканці прісних водойм: а) жук-плавунець, водомірка, рак, щука, дельфін; б) акула, скат, дельфін, устриця, глечики жовті; в) водяний віслик, рак, щука, стрілолист; г) окунь, форель, медуза, коралові поліпи [7, с. 212].	
Варіант а) жук-плавунець, водомірка, рак, щука, дельфін, є правильним	Правильна відповідь: в) водяний віслик, рак, щука, стрілолист. Обґрунтування: Жук-плавунець та водомірка дійсно мешкають у прісних водоймах. Дельфін – це морський ссавець, який не може жити в прісній воді. Щука – хижа риба, поширена в прісних водоймах. Рак – прісноводний ракоподібний.
Вправа 7. Яка послідовність правильно відображає передавання енергії в ланцюгу живлення? а) сосна > дятел > сокіл > короїд; б) сокіл > дятел > короїд > сосна; в) короїд > сосна > дятел > сокіл; г) сосна > короїд > дятел > сокіл [там само, с. 212].	
Правильна послідовність відображає передавання енергії в ланцюгу живлення з вирощувача (рослини) до рівнів консументів (тварин). Отже, правильна відповідь – б) сокіл > дятел > короїд > сосна.	Правильна відповідь: г) сосна > короїд > дятел > сокіл. Пояснення: У ланцюгу живлення енергія передається від виробника (організму, який сам виробляє їжу) до споживачів (організмів, які їдять інших). Сосна – це виробник, тому що вона отримує енергію з сонця за допомогою фотосинтезу. Короїд – це споживач першого порядку, тому що він їсть сосну. Дятел – це споживач другого порядку, тому що він їсть короїдів. Сокіл – це хижак, тобто споживач третього порядку, тому що він їсть дятлів. Отже, енергія передається від сосни до короїда, потім до дятла і, нарешті, до сокола.
Вправа 1. Позначте рядок, у якому записані лише об'єкти живої природи: а) бактерії, вода, гори; б) Земля, рослини, тварини; в) гриби, рослини, тварини; г) кисень, Місяць, людина [там само, с. 11].	
Правильний варіант: б) Земля, рослини, тварини	Правильна відповідь: в) гриби, рослини, тварини. Обґрунтування: Бактерії, рослини та тварини – це все живі істоти, які мають ознаки життя, такі як: Розмноження: здатність створювати нових особин свого виду. Ріст і розвиток: збільшення розмірів і ускладнення структури протягом життя. Обмін речовин: здатність отримувати поживні речовини з навколишнього середовища, використовувати їх для росту та розвитку, а також виводити продукти життєдіяльності. Подразливість: здатність реагувати на зміни в навколишньому середовищі. Адаптація: здатність пристосовуватися до умов навколишнього середовища. Вода та гори – це неживі об'єкти , які не мають ознак життя. Земля – це планета, яка складається з живої та неживої матерії. Кисень – це газ, необхідний для дихання живих істот, але сам по собі не є живим. Місяць – це природний супутник Землі, який є неживим об'єктом. Людина – це жива істота, яка належить до царства тварин. Отже, лише у варіанті в) перелічені виключно об'єкти живої природи.

термінології в цьому сервісі ШІ. Також можна говорити про певну «спеціалізацію» алгоритмів, закладену в основу цих генеративних програм. ChatGPT – більше спрямована на роботу з текстами, включаючи тексти комп'ютерних програм. Це підтверджується результатами нашого попереднього дослідження з використання штучного інтелекту у початковій школі. У цьому дослідженні описаним вище сервісам штучного інтелекту пропонувалось виконати завдання на аналіз вірша Л. Костенко «Вже брами літа замикає осінь» (рис. 1) [6]:

ВЖЕ БРАМИ ЛІТА ЗАМИКАЄ ОСІНЬ...
Задощило. Захлюпало. Серпень випустив серп.
Цвіркуни й перепілочки припинили концерт.
Чорногуз поклонився лугам і садам.
Відлітаючи в Африку, пакував чемодан.
Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?
Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, осінь.
Осінь брами свої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

Рис. 1. Завдання з української мови та читання, 4 клас

Необхідно було знайти вислови з переносним значенням. Результати опрацювання ChatGPT завдання подано на рис. 2:

Як можна помітити, штучний інтелект доволі чітко «підмітив» переносне значення виразів, які використала Л. Костенко у своєму вірші.

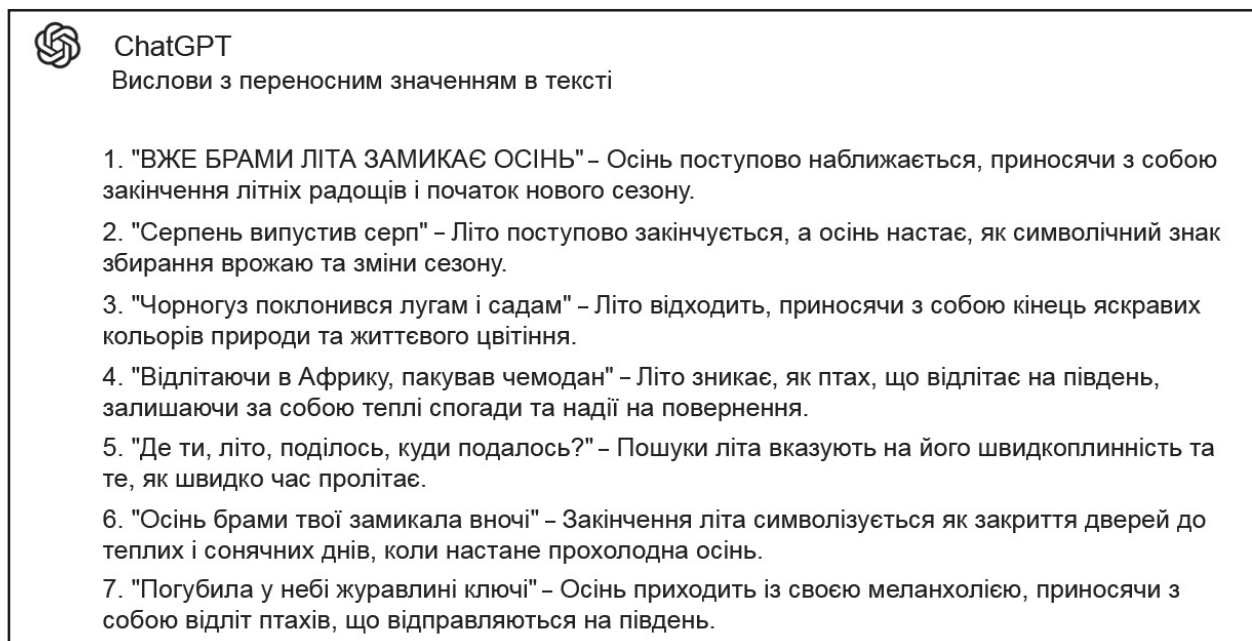

Рис. 2. Скріншот сторінки з відповіддю сервісу ChatGPT

У дослідженні також були опрацьовані з використанням сервісів штучного інтелекту завдання підручника з інформатики для учнів 6-го класу [2]. За результатами дослідження можна підтвердити твердження про недостатню базу українських термінів у цих сервісах.

Так, на питання з підручника інформатики [там само, с. 10] «Які інформаційні процеси реалізує принтер?» Google Gemini надає перелік інформаційних процесів: прийняття даних, оброблення даних, фізичний друк, управління та контроль. Із названого переліку тільки перші два терміни можна віднести до інформаційних процесів.

ChatGPT на це ж запитання надає такий перелік інформаційних процесів: приймання інформації, перетворення інформації, зберігання інформації, виведення інформації, управління процесом друку. Ця відповідь також не є повністю правильною – приймання (точніше отримання) даних і виведення даних є складниками одного інформаційного процесу – передавання даних. Управління процесом друку – передбачає цілу низку інформаційних процесів, таких, як-от: передавання даних, запам'ятовування даних, опрацювання даних, які в принтері виконуються у процесі управління кілька разів. Найточнішу відповідь сервіси штучного інтелекту дають на завдання з інформатики, що передбачають написання текстів програм певною мовою програмування. Наприклад, на завдання «Скласти програму мовою Python, яка знаходить найбільше число з трьох уведених» у ChatGPT, отримуємо код програми (рис. 3).

Сервіс Google Gemini також виводить код програми, який можна скопіювати та вставити в середовище програмування. Але цей ШІ ще надає детальне пояснення тексту програми, змінних та операторів, послідовності дій користувача. Ці пояснення дуже ефективно можна

використовувати для самостійного ознайомлення учнів з основами програмування.

Так як курс інформатики в середній школі передбачає вивчення цілої низки інформаційних технологій, автори вирішили дослідити, яким чином штучний інтелект може бути використано під час вивчення теми «Комп'ютерна графіка». Для дослідження обрано генеративний сервіс штучного інтелекту від Microsoft – Copilot, а завдання взяті із підручника інформатики для 6-го класу [2]. Варто відразу зазначити, що третя версія Copilot створює дуже якісні зображення, які, як правило, набагато перевищують за якістю результати роботи у графічних редакторах учнів не тільки 6-го, але й випускних класів. Наприклад, на с. 97 підручника [там само] учням пропонуються декілька завдань на створення малюнків. Серед них зображення надкушеного яблука та вітрильника (рис. 4).

За відповідними запитамі в Copilot були створені малюнки. Варіанти малюнків, створених штучним інтелектом Copilot на запит «Створити малюнок надкушеного яблука подано на рис. 5.

Програма штучного інтелекту Copilot має функції створення зображень на основі не тільки текстового опису, а й, наприклад, за малюнком-зразком. Однак повної відповідності програма не надає, вона створює цикл зображень, що використовують, як правило, основні мотиви зображення, що є зразком (рис. 6).

Цікавим напрямом використання штучного інтелекту є моделювання нових зображень прикладного характеру. Наприклад, серед завдань із комп'ютерної графіки в підручнику інформатики [там само, с. 114] запропоновано створити малюнок елементів національного орнаменту, який можна використати в традиційній українській

```
python
# Введення трьох чисел від користувача
num1 = float(input("Введіть перше число: "))
num2 = float(input("Введіть друге число: "))
num3 = float(input("Введіть третє число: "))

# Знаходимо найбільше число
if num1 >= num2 and num1 >= num3:
    max_num = num1
elif num2 >= num1 and num2 >= num3:
    max_num = num2
else:
    max_num = num3

# Виводимо результат
print("Найбільше число:", max_num)
```

Рис. 3. Код програми на знаходження найбільшого із 3-х чисел

Рис. 4. Зразки малюнків з підручника інформатики

Рис. 5. Зображення надкушеного яблука, що були створені ШІ Copilot за мірою спрощення й уточнення завдання

Рис. 6. Зображення вітрильника, що були створені ШІ Copilot по мірі спрощення і уточнення завдання

вишивці. Варіанти зображень вишивки запропоновані ШІ Microsoft Copilot, хоча й не завжди враховують національні

традиції, проте вражають своєю вишуканістю і красою (рис. 7):

Рис. 7. Орнаменти вишивки, створені штучним інтелектом

Результати дослідження. Як зазначають турецькі дослідники М. Доган, Т. Доган, А. Бозкурт [11] на підставі аналізу бібліографічних даних за період з 1999 по 2022 рр. кількість публікацій у наукометричній базі Scopus, присвячених використанню штучного інтелекту в освіті, різко збільшилась, починаючи з 2015 року (6 публікацій). Пік кількості публікацій припадає на 2021 рік – 90 публікацій. За останні три роки спостережень ми маємо такі результати: 2020 рік – 36 публікацій, 2021 рік – 90 публікацій і 2022 рік – 58 публікацій. Більшість публікацій зроблено дослідниками з Китаю (88 публікацій за час спостереження), Індії (46 публікацій) та США (17 публікацій).

Разом з тим, цей бібліографічний аналіз також вказує на недостатність розроблення педагогічних аспектів застосування штучного інтелекту в освіті. Тільки 13,3% публікацій стосуються соціальних (зокрема, і педагогічних) проблем застосування ШІ [11].

Цей аналіз вказує на необхідність детальнішого розгляду педагогічних проблем, пов'язаних із застосуванням сервісів штучного інтелекту в освіті. На це й було спрямовано наше дослідження, результати якого дають нам змогу стверджувати, що серед завдань, що запропоновані в підручниках для середньої школи, значна частина може бути виконана з використанням сервісів штучного інтелекту. Це як правило завдання, що легко виконуються за стандартними алгоритмами, передбачають перевірку знання певних фактів, подій.

Наявність низки помилок у завданнях із курсу «Пізнаємо природу» та інформатики, на нашу думку зумовлена недостатньою україномовною термінологічною базою сервісів штучного інтелекту, що може бути пояснено іноземним погодженням сервісів ШІ. Ми також вважаємо, що цей недолік із часом буде виправлений самими програмами штучного інтелекту, у які закладені алгоритми самонавчання.

Разом з тим розглянуті сервіси штучного інтелекту наводять доволі детальні пояснення послідовності виконання вправ, обґрунтування висновків. Ці матеріали можуть активно використовуватись учителем під час підготовки до навчальних занять, а також для організації індивідуальної та самостійної роботи учнів.

Генеративні інструменти графічних сервісів штучного інтелекту, наприклад, Microsoft Copilot, можуть використовуватись для створення ілюстративного матеріалу з різних навчальних предметів, для презентації особливостей комп'ютерної графіки, підготовки схем вишивки, проєктів дизайну шкільних і домашніх приміщень тощо.

Педагогам, як практикуючим, так і майбутнім варто активно вивчати сервіси штучного інтелекту з тим, щоб не тільки робити освітній процес сучасним і зручним, але й запобігати ризикам, що пов'язані із неправомірним використанням ШІ, перш за все в питаннях, пов'язаних з оцінкою навчальних досягнень учнів, відділяючи реальні знання і навички учня від матеріалів штучного інтелекту. Необхідно в документах, пов'язаних із дотриманням академічної доброчесності в закладах освіти, спільно з учнями внести положення, що будуть стосуватися використання ШІ в освітньому процесі.

Висновки. З розвитком інформаційних технологій змінюється система освіти, змінюються ролі вчителя і викладача ЗВО. Комп'ютерні засоби надають можливість індивідуалізувати процес навчання, адаптувати його до потреб конкретного учня. Значне місце в цьому процесі набувають інструменти, що пов'язані зі штучним інтелектом. Окремі з них, такі, як-от: машинний переклад, розпізнавання друкованого і рукописного тексту, розпізнавання голосових команд і синтез мовлення активно використовуються протягом останніх 1,5–2-х десятиліть. Однак генеративні інструменти сучасних сервісів штучного інтелекту, такі, як-от: підготовка творів, есе, наукових статей, кодів комп'ютерних програм, графічних зображень тощо потребують оцінки з точки зору їхнього використання в освітньому процесі.

Педагоги не повинні протидіяти використанню штучного інтелекту в освіті, а вчити ним користуватися та спрямувати свої дії на залучення ШІ до діагностування навчальних досягнень учнів, до автоматизації створення моделі індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти.

Перспективи подальших розвідок. На нашу думку, у питаннях використання штучного інтелекту в освіті нашої країни більшість проблем ще не тільки не розв'язані, а й навіть не окреслені. Перш за все це стосується

нормативної бази, правових основ, які в першу чергу захистять учасників освітнього процесу від негативних наслідків, пов'язаних з ШІ. Варто детальніше розглянути автоматизацію контролю навчальних досягнень учнів із використанням штучного інтелекту, створення системи захисту від порушень академічної доброчесності.

Список використаних джерел

- Амосов Н. М. Алгоритмы разума. Киев : Наукова думка, 1979. 225 с.
- Інформатика : підруч. для 6-го кл. заг. серед. освіти / Й. Я. Ривкінд, Т. І. Лисенко, Л. А. Чернікова, В. В. Шакоцько. Київ : Генеза, 2023. 240 с.
- Істер І. О. Математика : підруч. для 6-го кл. заг. серед. освіти (у 2 ч.) Ч. 1. Генеза, 2023. 208 с.
- Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*, 2023. Т. 38, № 1. С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>
- Морзе Н. В., Бойко М. А., Струтинська О. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Якою має бути цифрова компетентність вчителів у галузі використання штучного інтелекту? *Open educational e-environment of modern University*. 2024. № 16. С. 76–91. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.166>
- Савченко О. Я., Красуцька І. В. Українська мова та читання : підручник для 4 класу ЗСЗО (у 2-х частинах) : Ч. 2. Київ : УОБЦ «Оріон», 2021. 160 с.
- Пізнаємо природу : підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Л. Я. Мідак, Н. В. Кокар, В. І. Кравець, Н. В. Фоменко, І. В. Кравець, Г. Я. Жирська. Тернопіль : Астон, 2023. 256 с.
- Присяжнюк О. В., Лупан І. В., Кнідзе М. І. Використання візуалізації мурашиного алгоритму для дослідження елементів штучного інтелекту у шкільному курсі інформатики. *Наукові записки. Проблеми природничо-математичної, технологічної та професійної освіти*. 2023. № 1. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2023-1-4>
- Aktay S. The usability of Images Generated by Artificial Intelligence (AI) in Education. *International technology and education journal*. 2022. No. 6 (2). P. 51–62.
- Diamant Emanuel. Facing the outbreak of AI expectations and promises: An age-old story on the Emperor's New Clothes. *The 10th Annual World Congress of NeuroTalk-2019*, Osaka, Japan, 2019. P. 13–15. URL: <https://www.researchgate.net/publication/332522227>
- Dogan M. E., Goru Dogan T., Bozkurt A. The Use of Artificial Intelligence (AI) in Online Learning and Distance Education Processes: A Systematic Review of Empirical Studies. *Applied Sciences*. 2023. № 13 (5). P. 3056. DOI: <https://doi.org/10.3390/app13053056>.
- European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?references=P9_TA\(2024\)0138&sortAndOrder=DATE_DOCU_DESC](https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?references=P9_TA(2024)0138&sortAndOrder=DATE_DOCU_DESC)
- O'Hagan Clare. AI: UNESCO mobilizes education ministers from around the world for a coordinated response to ChatGPT. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/ai-unesco-mobilizes-education-ministers-around-world-co-ordinated-response-chatgpt>
- Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Published in 2022 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. URL: www.unesco.org/openaccess/terms-use-ccbynca-en
- UNESCO survey: Less than 10% of schools and universities have formal guidance on AI. 01.06.2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-survey-less-10-schools-and-universities-have-formal-guidance-ai>

References

- Amosov, N. M. (1979). *Alhorytmy razuma [Algorithms of the mind]*. Kyev: Naukova dumka [in Russian].
- Ryvkind, Y. Ya., Lysenko, T. I., Chernikova, L. A., & Shakotko, V. V. (2023). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Ister, I. O. (2023). *Matematyka [Mathematics]: pidruch. dlia 6-ho kl. zah. sered. osvity (u 2 ch.) Ch. 1*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Marienko, M., & Kovalenko, V. (2023). Shtuchnyi intelekt ta vidkryta nauka v osviti [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizyko-matematychna osvita [Physical and mathematical education]*, 38, 1, 48-53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007> [in Ukrainian].
- Morze, N. V., Boiko, M. A., Ctrutynska, O. V., & Smyrnova-Trybulska, Ye. (2024). Yakoiu maie buty tsyfrova kompetentnist vchyteliv u haluzi vykorystannia shtuchnoho intelektu? [What should be the digital competence of teachers in the field of using artificial intelligence?]. *Open educational e-environment of modern University*, 16, 76-91. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.166> [in Ukrainian].
- Savchenko, O. Ya., & Krasutska, I. V. (2021). *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruchnyk dlia 4 klasu ZZSO (u 2- kh chastynakh)*: Chastyna 2. Kyiv: UOVTs «Orion» [in Ukrainian].
- Midak, L. Ya., Kokar, N. V., Kravets, V. I., Fomenko, N. V., Kravets, I. V., & Zhyrska, H. Ya. (2023). *Piznaiemo pryrodu [We get to know nature]: pidruchnyk intehrovano-ho kursu dlia 6 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
- Prysiashniuk, O. V., Lupan, I. V., & Knidze, M. I. (2023). Vykorystannia vizualizatsii murashynoho alhorytmu dlia doslidzhennia elementiv shtuchnoho intelektu u shkilnomu kursu informatyky [Using Ant Algorithm Visualization to Explore Elements of Artificial Intelligence in a School Computer Science Course]. *Naukovi zapysky. Problemy pryrodnycho-matematychnoi, tekhnolohichnoi ta profesiinoi osvity [Proceedings. Problems of natural and mathematical, technological and professional education]*, 1, 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2023-1-4> [in Ukrainian].
- Aktay, S. (2022) The usability of Images Generated by Artificial Intelligence (AI) in Education. *International technology and education journal*, 6 (2), 51-62.
- Diamant Emanuel. (2019) Facing the outbreak of AI expectations and promises: An age-old story on the Emperor's New Clothes. The 10th Annual World Congress of NeuroTalk-2019 (pp. 13-15). Osaka, Japan. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/332522227>
- Dogan, M. E., Goru Dogan, T., & Bozkurt, A. (2023), The Use of Artificial Intelligence (AI) in Online Learning and Distance Education Processes: A Systematic Review of Empirical Studies. *Applied Sciences*, 13 (5), 3056. DOI: <https://doi.org/10.3390/app13053056>.
- European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?references=P9_TA\(2024\)0138&sortAndOrder=DATE_DOCU_DESC](https://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/search/simpleSearchHome.htm?references=P9_TA(2024)0138&sortAndOrder=DATE_DOCU_DESC)
- O'Hagan, Clare. (2023). *AI: UNESCO mobilizes education ministers from around the world for a coordinated response to ChatGPT*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/ai-unesco-mobilizes-education-ministers-around-world-co-ordinated-response-chatgpt>
- Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. (2022). Published in 2022 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. Retrieved from www.unesco.org/openaccess/terms-use-ccbynca-en
- UNESCO survey: Less than 10% of schools and universities have formal guidance on AI. 01.06.2023. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-survey-less-10-schools-and-universities-have-formal-guidance-ai>

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 19.05.2024

УДК 37.07:[005:316.642.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-14-19](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-14-19)

БОНДАР ТЕТЯНА ОЛЕКСІВНА,

кандидатка філософських наук, завідувачка кафедри філософії і економіки освіти, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Tetiana Bondar,

PhD in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Economics of Education, M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: bondar@pano.pl.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3759-715X>

КОГНІТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ДЛЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА: ІНСТРУМЕНТАРІЙ У ЧАСИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

A Розглядається поняття «когнітивний менеджмент» як напрям, що акцентує увагу на управлінні пізнанням, навчанні та саморозвитку особистості. Описано зв'язок і відмінності між когнітивним менеджментом як управлінням пізнанням і пізнавальними можливостями людини та поняттями «когнітивне управління», «управління знаннями» / «менеджмент знань», що в україномовному дискурсі використовується під означенням «cognitive management». Особлива увага приділяється використанню когнітивного менеджменту та його інструментарію як актуального ресурсу для освітян, які працюють в умовах війни та викликів. Описано методи і підходи для саморозвитку педагогів, підвищення їхньої продуктивності, покращення викладання, розвитку когнітивних навичок та адаптивності учнів.

Ключові слова: когнітивний менеджмент; нейропедагогіка; стрес-менеджмент; освітні технології; адаптивність; креативність

COGNITIVE MANAGEMENT FOR A MODERN TEACHER: A TOOLKIT IN THE TIMES OF UNCERTAINTY

S This article considers the concept of “cognitive management” as a direction that focuses on the management of cognition, learning, and self-development of individuals. The author describes the relationship and differences between cognitive management as the management of cognition and cognitive capabilities of a person and the concepts of “cognitive management”, “knowledge management” / “knowledge management”, which are used in Ukrainian-language discourse as “cognitive management” and are often used synonymously. In the context of cognitive process management, the term “cognitive management” is broader and has a different scope than “cognitive management” or “knowledge management”. Although, based on the peculiarities of translation (“cognitive” comes from the Latin “cognition” and means “cognition”), the use of the term “cognitive management” to express the concept of “cognition management” is also correct in Ukrainian. In terms of semantic content, this term will be closer to a number of the following English-language equivalents: active learning strategies, effective learning strategies, cognitive development management and “management of cognitive processes”, metacognition. Particular attention is paid to the use of cognitive management and its tools as a relevant resource for educators working in conditions of war and challenges. The methods and approaches for teachers’ self-development, increasing their productivity, improving teaching, developing cognitive skills, and adaptability of students are described.

Keywords: cognitive management; neuropedagogy; stress management; educational technologies; adaptability; creativity

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Навчання в умовах війни і виклики, що постають перед сучасними освітянами (необхідність працювати в умовах реальної небезпеки, освітніх втрат і хронічного неконтрольованого стресу, різкий когнітивний спад у дітей і дорослих, зниження працездатності в усіх учасників освітнього процесу) зумовлюють необхідність пошуку актуального інструментарію для адекватної протидії цим

викликам. У цьому контексті особливу увагу привертають методики та підходи, пов'язані з когнітивною сферою, використанням продуктивних стратегій навчання, саморозвитку й саморегуляції, що сприяють підвищенню якості сприймання та засвоєння інформації і можуть бути корисні як складник самоменеджменту і навчання впродовж життя (lifelong learning) педагога. Йдеться про можливості інтеграції в освітню практику новітніх досягнень когнітивних наук, нейропедагогіки, менеджменту, сучасних теорій

розвитку гнучких і метакогнітивних навичок – того дієвого інструментарію, що може бути використаний у контексті сучасного освітнього когнітивного менеджменту.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У дослідженнях, пов'язаних із обраним нами напрямом, можна виділити кілька різноспрямованих дискурсів. Утім, перш ніж перейти до їх огляду, варто зробити кілька важливих уточнень щодо використання терміну «когнітивний менеджмент» у тому семантичному полі, що передбачається у нашому дослідженні. А саме – як напрям, що акцентує увагу на *управлінні пізнанням* (англ. «*cognition management*») і пізнавальними процесами, навчанням і саморозвитком особистості. У такому контексті термін «когнітивний менеджмент» є ширшим і має іншу площину використання, ніж терміни «когнітивне управління» (англ. «*cognitive management*») чи «управління знаннями» / «менеджмент знань» (англ. «*knowledge management*»), які в україномовному середовищі зазвичай використовуються під позначенням «когнітивний менеджмент» і часто вживаються як синонімічні. Наприклад, когнітивний менеджмент – це менеджмент, побудований на знаннях або менеджмент знань, що формується в межах тієї чи іншої соціальної системи [8].

Виходячи з особливостей перекладу («когнітивний» походить від лат. «*cognitio*» й означає «пізнання»), використання терміну «когнітивний менеджмент» для вираження концепції «управління пізнанням» («*cognition management*») для української мови теж є правильним. За семантичним наповненням у такому трактуванні цей термін буде ближчий до низки таких англійських відповідників, як-от: стратегії активного навчання, ефективні навчальні стратегії, управління когнітивним розвитком й управління когнітивними процесами, метакогніція.

Отже, стосовно теми нашого дослідження необхідно говорити про три окремі дискурси праць:

1. Праці, що стосуються досліджень когнітивного менеджменту як *когнітивного управління* («*cognitive management*») й управління знаннями («*knowledge management*»), розглядаючи останній як процес створення, обміну, використання та управління знаннями й інформацією в організації, що стосується багатопрофільного підходу до досягнення організаційних цілей шляхом оптимального використання знань [16]; а також як інноваційну стратегію управління організацією, актуальність якої зумовлена складністю аналізу та прогнозування процесів функціонування сучасних організацій, прийняттям ефективних управлінських рішень в бізнесі, економіці та соціально-економічній сфері [8]. Оскільки даний напрям не є предметом нашого дослідження, його торкаємося лише побіжно.

2. Праці, що знаходяться на *перетині когнітивного менеджменту й освітньої галузі* – дослідження, що розглядають когнітивний менеджмент як технологію розвитку освітнього процесу [4]; як «управління процесом

пізнання, в результаті якого знання ідентифікуються, накопичуються, розподіляються та використовуються з метою розвитку тієї чи іншої соціальної системи» [13, с. 102]; як напрям у контексті сучасної когнітивістики й використання інформаційно-когнітивних технологій, що базуються на індивідуальних когнітивних стилях згідно з дослідженнями нейронауки [10]; як методичний інструментарій в організації для навчання нових спеціалістів, що, поєднуючи традиційне учнівство із сучасною когнітивною теорією, дозволяє «зробити складні розумові процеси, які використовуються експертами, видимими та явними» та створює багате навчальне середовище, у якому доступні моделі практичного досвіду, представлені чіткі цілі навчання, полегшується позитивне вирішення проблем і розвиваються стилі спільного навчання» [4, с. 45].

3. Праці, які не торкаються проблем когнітивного управління чи менеджменту знань, але й безпосередньо пов'язані з *тематикою управління пізнанням*, ефективними стратегіями навчання, використанням новітніх досягнень когнітивних наук і нейропедагогіки. Сюди можна зарахувати як фундаментальні наукові розвідки, так і науково-популярні видання, що аналізують стратегії ефективного навчання [7], особливості розвитку метакогнітивних навичок [18; 20], розкривають можливості когнітивного підходу [14] та нейронаук для ефективного навчання й успішних рішень [9; 12; 15; 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Отже, виходячи з аналізу опрацьованих джерел і власних напрацювань із теми когнітивного менеджменту [1; 2; 3], вбачаємо необхідність у систематизації інформації й чіткішому окресленні термінологічних меж використання поняття «когнітивного менеджменту» стосовно освітньої галузі – як напряму, зорієнтованого на управління пізнанням, навчанням, розвитком, використанням сучасних стратегій і методик кращого сприйняття і засвоєння інформації, розвитку когнітивних здібностей і мислення. А також потребу у детальному огляді інструментарію у межах когнітивного менеджменту, який може бути використаний сучасними педагогічними працівниками для подолання викликів в освітній діяльності та для саморозвитку.

Мета статті: аналіз концепції когнітивного менеджменту як напряму, що акцентує увагу на управлінні пізнанням, навчанні та саморозвитку особистості; розгляд когнітивного інструментарію для педагогів, що може бути актуальним в умовах війни та освітніх викликів.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Отже, спершу окреслимо наше розуміння когнітивного менеджменту (далі – КМ) як *управління пізнанням*, що дозволить чіткіше зрозуміти його зв'язок і відмінності з рештою близьких чи споріднених понять («когнітивним управлінням», «управління знаннями / менеджментом знань»,

«когнітивістикою», «метакогніцією», «управлінням стратегіями навчання», «когнітивним самоменеджментом», «управлінням когнітивним розвитком» і управління когнітивними процесами»).

Зупинимося на кореляції трактувань КМ як управління пізнанням і як когнітивного управління (системами / організаціями / процесами) та управління знаннями.

На основі аналізу концептуальних поглядів щодо когнітивного менеджменту, здійсненого українськими дослідниками І. Чернявською, І. Цівань, можна виокремити кілька напрямів у його трактуванні в контексті теорії управління системами і організаціями: «КМ як навчальне середовище, що є «вбудованим» в діяльність організації, в якому практичний досвід, шляхи досягнення цілей та позитивне вирішення проблем ґрунтуються на ситуативному навчанні (Л. Васюренко); як знання, що є основним ресурсом, котрий забезпечує сучасну ефективність і якість результату будь-якої діяльності (Т. Лазоренко); як корпоративне знання, процес генерації якого можна використовувати в контексті когнітивного менеджменту (А. Жарінова); як «когнітивність організації»: інструмент, за допомогою якого вхідна інформація перетворюється у знання, що передбачає урахування структурно-інтегративної природи пізнання, розгляд як окремих елементів цілого, або ментальних, когнітивних структур окремих членів організації, так і ефектів групової, колективної діяльності (Н. Гаращенко); як підґрунтя для впливу на сфери інтересів підприємств у чотирьох векторних спрямуваннях: технологічних, економічних, політичних, соціальних (В. Прохорова); як рефлексивний процес, що передбачає взаємодію трьох функцій: породження ситуації, осмислення ситуації, прийняття рішення (Т. Davenport, L. Prusak, Г. Мінцберг); як навчання співробітників і створення «організації, що навчається», у якості інструментів якої виступають особиста майстерність, загальна зацікавленість, колективне (командне, групове) навчання, когнітивне моделювання та системне мислення (Peter M. Senge)» [13, с. 102–103].

Як підсумок проведеного аналізу, дослідники зауважують, що головним у когнітивному менеджменті виступає все ж таки «процес постійного навчання на засадах різноманітного колективного досвіду, подолання організаційного опору», а його задачею постає створення «організації, що навчається» [там само, с. 103].

Дані твердження є дуже близькими до нашого розуміння сутності і завдань КМ як управління пізнанням. Як і наступне визначення, запропоноване іншими українськими дослідниками, а саме те, що когнітивний менеджмент – це управління пізнанням, пізнавальними можливостями людини, що застосовуються до конкретного контексту – організаційного та інституційного [8].

З огляду на вищезазначене та на розглянуті визначення, логічним убачаємо використання трирівневого підходу до розуміння і трактування когнітивного

менеджменту – виокремлення трьох орієнтовних напрямів досліджень, кожен із яких пропонує своє коло питань і свої інструменти [1, с. 33]:

1. Особистісний («Як я навчаюсь?») – орієнтується на технології, які людина використовує, на рівень розвитку критичного і креативного мислення, пам'ять, увагу, концентрацію та здатність до узагальнення, використання спеціальних методик і технік, візуалізації, індивідуальних стратегій навчання і розвитку.

2. Міжособистісний, комунікаційний («Як я навчаю?») – орієнтує на стратегії викладання, коучинг і співпрацю.

3. Організаційний (рівень управління в межах «організації, що навчається») – включає такі вектори і ціннісні орієнтири, як-от: орієнтація на розвиток, гнучкість і адаптивність, інтуїція, ноу-хау, інсайти, евристика, м'які навички, взаємодія.

Перші два рівні стосуються площини «управління пізнанням», а третій – «когнітивного управління» та «менеджменту знань» на рівні систем, організацій і процесів. Такий підхід усуває можливу суперечність у трактуванні згаданих понять, розумінні їхнього взаємозв'язку та відмінностей.

Розширення й уточнення семантичного поля використання терміну «когнітивний менеджмент» як управління пізнанням у контексті україномовних досліджень видається нам доречним також через те, що:

– *точніше передає сутність процесу* – розуміння КМ як управління пізнанням акцентує увагу саме на когнітивних аспектах пізнання і навчання (сприйняття, оброблення та використання інформації тощо), що дозволяє зосередитися на процесах мислення і сприйняття, що є ключовими для ефективного навчання й застосування розвивальних методик і технік;

– *корелює з академічним підходом*: термін «когнітивний» широко використовується в наукових дослідженнях, що стосуються процесів сприйняття, мислення та розуміння; застосування цього терміну в контексті управління навчанням і пізнанням відповідає сучасним тенденціям у науковій спільноті;

– *розширює розуміння поняття «управління знаннями»*: використання терміну КМ у контексті пізнання і розвитку допомагає розширити уявлення про управління знаннями, підкреслюючи важливість не лише зберігання та передавання знань, але й активного розвитку своїх пізнавальних можливостей і когнітивних здібностей для досягнення навчальних цілей;

– *підкреслює значущість розвитку когнітивних навичок* і використання ефективних навчальних стратегій і методик для підвищення продуктивності.

Вживаючи термін «когнітивний менеджмент», розуміємо його спрямування на управління пізнавальною діяльністю, навчальними стратегіями і когнітивними можливостями людини, що акцентує увагу на когнітивних аспектах (розвиток мислення, уваги, пам'яті, сприйняття

та засвоєння інформації, формування «вміння вчитись»). Знаходячись на перетині менеджменту, когнітивістики, нейропедагогіки та дидактики, КМ може включати в себе психологічні та нейронаукові підходи й інструменти для розуміння та оптимізації процесів мислення і прийняття рішень у контексті управління організаціями або особистим розвитком людини.

Ці інструменти надають додаткові можливості як для вчителя, так і для учня, оскільки управління пізнанням охоплює широкий спектр напрямів розвитку. Сюди входять тренування когнітивних здібностей (уваги, сприйняття, пам'яті), використання методик швидкочитання та розвитку різних типів мислення (критичного, креативного, дивергентного тощо), а також застосування засобів візуалізації (скрайбінг, скетчноутінг, інтелект-карти тощо). Крім того, використовуються найновіші досягнення та відкриття в галузі нейробіології та нейропедагогіки [9; 12].

Одним із таких відкриттів, яке розкриває широкі можливості для освітян, є нейрогенез (здатність мозку людини створювати нові нейрони протягом усього життя) і нейропластичність – здатність мозку змінювати властивості нейронів і нейронних мереж під впливом нового досвіду, зокрема відновлювати або формувати нові зв'язки, втрачені внаслідок пошкодження. Це означає, що наш мозок здатен формувати нові зв'язки та змінювати способи роботи вже існуючих протягом усього життя. Що це дає у навчанні? Перш за все – впевненість, що будь-які закладені або наявні зараз уміння, навички та когнітивні властивості можна змінювати й розвивати. І робити це незалежно від віку, зміцнюючи, тренуючи та вдосконалюючи мозок, власні когнітивні здібності та техніки навчання. Значною мірою у цьому нам допомагають інструменти нейропедагогіки (або «нейродидактики», «нейропсихопедагогіки») [2, с. 24–46].

Особливо актуальним використання інструментів когнітивного менеджменту є в умовах гострого або хронічного стресу, коли мозок переживає когнітивний спад. Як зазначає у своєму дослідженні Кармен Санді, директорка лабораторії генетики поведінки Brain Mind Institute при Швейцарському Федеральному Технологічному Інституті в Лозанні (EPFL), вплив високого або дуже сильного стресу різко (незалежно від того, викликаний когнітивним завданням чи іншими факторами) порушує пам'ять і процеси, що потребують складного, гнучкого мислення [19]. Надто сильний і тривалий стрес сприймається організмом як неприродний процес, що завдає значної шкоди здоров'ю, призводить до пошкодження тканин головного мозку, перешкоджаючи виробництву нових нейронів і руйнуючи нейронні зв'язки, що забезпечують зберігання цінної інформації. У стані тривалого стресу люди не здатні узагальнювати або адаптувати наявну інформацію до нових сценаріїв, їм важко зосередитися. Як неодноразово фіксує у своїх дослідженнях відомий нейробіолог Джон Медіна, всі проведені випробування говорять про те,

що хронічний стрес однозначно шкодить здатності навчатися: згідно з висновками проведених ним досліджень, дорослі в умовах сильного стресу демонструють результати в два рази нижчі, ніж ті, хто не страждає від нервового напруження [2, с. 38–39].

Корисні напрацювання нейропедагогіки і для розвитку персональної продуктивності та навичок тайм-менеджменту, зокрема, у профілактиці втомлюваності (як учня, так і вчителя).

Усі зазначені вище інструменти є цілком доступними й ефективними, особливо при регулярному використанні. Основна проблема полягає у необізнаності значної частини педагогів та учнів щодо особливостей їх застосування. Причому йдеться не про відсутність інтересу чи мотивації, а швидше про потребу спеціальних ознайомлювальних курсів у старших класах та у педагогічних закладах вищої освіти. Такі курси мають систематизовано, компактно та доступно викладати основні стратегії ефективного навчання, особливості використання інструментів когнітивного менеджменту, а також елементи стрес-менеджменту та тайм-менеджменту.

Результати дослідження. Для апробування актуальних інструментів підвищення рівня когнітивної, рефлексивної й емоційної компетентностей учителів в умовах війни та практичного застосування когнітивного менеджменту в освітньому процесі у 2024 р. на кафедрі філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського була створена і діє спеціальна дослідницька група «Інструменти ефективного навчання: когнітивний менеджмент і резильєнтність сучасного педагога», до складу якої ввійшли 25 учителів, психологів, викладачів. За основу при розробленні концепції діяльності групи взято комплексний підхід: поєднання сучасних підходів когнітивного менеджменту з інструментами стрес-менеджменту і тайм-менеджменту.

Таке поєднання відкриває широкі можливості для освітян, консолідує у собі можливості як управління пізнанням і пізнавальними ресурсами, зорієнтованого на підвищення ефективності навчання, так і знання базових технік стресостійкості й управління власною продуктивністю. Це передбачає досить широкий спектр напрямів розвитку: тренування та розвиток когнітивних здібностей (уваги, сприйняття, пам'яті), використання методик розвитку різних типів мислення (критичного, креативного, дивергентного тощо), швидкочитання, застосування засобів візуалізації (скрайбінг, скетчноутінг, інтелект-карти) та найновіших досягнень і відкриттів у галузі нейробіології і нейропедагогіки, опанування технік стресостійкості й тайм-менеджменту.

Даний комплексний підхід до вибору тематики роботи групи є цілком суголосним і доповнює актуальні напрямки досліджень, якими кафедра займається, починаючи ще з 2012 року: вивчення і адаптація методик, пов'язаних із розвитком критичного і креативного мислення учнів,

когнітивних навичок (діяльність СДГ «Філософія у школі» у 2012–2019 рр., науково-практичні семінари, круглі столи, тренінги та практикуми для освітян, підготовка статей, спецвипусків журналу «Постметодика» та методичних матеріалів для педагогічних працівників області, створення спільноти «Філософія для дітей»); дослідження ефективних стратегій навчання та проривних технологій в освіті (науково-практичні семінари, цикли вебінарів, публікації, вивчення сучасних інструментів нейропедагогіки, когнітивного менеджменту та засобів візуалізації навчального контенту); вивчення інструментів підвищення продуктивності діяльності педагога та його стресостійкості (науково-практичні семінари та вебінари з тайм-менеджменту і стрес-менеджменту, техніки МСС, лекції та практичні заняття на курсах підвищення кваліфікації).

Діяльність групи розрахована на 2 роки і включає роботу за п'ятьма напрямками:

1. Розвиток когнітивних здібностей дитини (увага, увава, пам'ять, швидкочитання): вправи, техніки, підходи.

2. Нейропедагогіка: джерела, напрями, практичне застосування.

3. Розвиток критичного і креативного мислення: Р4С та інші курси, програми, підходи.

4. Тайм-менеджмент, методи саморозвитку та підвищення продуктивності.

5. Розвиток резильєнтності: методики, підходи, практика.

Висновки з даного дослідження. Отже, нами було окреслено поняття когнітивного менеджменту як напрямку, що акцентує увагу на управлінні пізнанням, навчанні та саморозвитку особистості; запропоновано трирівневий підхід до розуміння і трактування даного поняття, що дозволило чіткіше зрозуміти його зв'язок і відмінності з рештою близьких чи споріднених термінів («когнітивним управлінням», «управлінням знаннями / менеджментом знань»). порушено питання дослідження та використання педагогами інструментів, що стосуються сфери когнітивного менеджменту.

Перспективи подальших розвідок потребують інструментарію, який пропонується у площині когнітивного менеджменту, зокрема методики, що спрямована на розвиток метакогнітивних навичок і когнітивних здібностей. Вартий глибшого дослідження також огляд зв'язків когнітивного менеджменту із полем досліджень когнітивістики, управління стратегіями навчання та когнітивним самоменеджментом, метакогніцією.

Список використаних джерел

1. Бондар Т. О. Когнітивний менеджмент і стрес-менеджмент як важливі складові самоменеджменту педагога. *Розвиток системи управління закладом освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Харків, 19 травня 2021 року). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. С. 30–35.
2. Бондар Т. О. Навчання без стресу, або Як не плакати над домашнім завданням. Харків : ВГ «Основа», 2021. 176 с.
3. Бондар Т. О. Резильєнтність та інструменти когнітивного розвитку як ресурс для освіти в умовах викликів. *Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави* : матеріали Всеукр. міжгалуз.

наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 17–19 травня 2023 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 253–261.

4. Васюренко Л., Сухорученко, М. Навички когнітивного менеджменту у формуванні якісних характеристик аудитора. *Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry*. 2022. № 1 (5). С. 44–46. URL: <https://journals.chdtu.ck.ua/index.php/itsf/article/view/43>
5. Грозний І. С. Когнітивний менеджмент як технологія розвитку освітнього процесу. *Соціально-освітні доміанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця* : зб. матеріалів Всеукр. ст. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 19.05.2022 р.). Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. С. 207–211.
6. Драйден Г., Восс Д. Революція в навчанні. Львів : Літопис, 2011. 544 с.
7. Канеман Д. Мислення швидко й повільно. Київ : Наш формат, 2017. 480 с.
8. Лазоренко Т. В., Лазаренко М. П. Когнітивний менеджмент як інноваційна стратегія управління організацією. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/57.pdf
9. Медіна Д. Правила розвитку мозку дитини. Київ : Наш формат, 2016. 320 с.
10. Нестерова М. Інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти суб'єкта знань. *Вища освіта України*. 2015. № 1. С. 40–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2015_1_7
11. Онопрієнко М. В. Феномен когнітивної науки і технології. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 68–72.
12. Сігел Д., Брайсон Т. Секрети мозку. 12 стратегій розвитку дитини. Київ : Наш формат, 2017. 192 с.
13. Чернявська І. М., Цівань І. Е. Сутність та методичний інструментарій когнітивного менеджменту. *Modern Economics*. 2023. № 37. С. 101–107. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-15)
14. Ambrose S. A., Bridges M. W., DiPietro M., Lovett M. C., Norman M. K. How learning works: Seven research-based principles for smart teaching. John Wiley & Sons, 2010.
15. Frank M. J., Badre D. How cognitive theory guides neuroscience. *Cognition*. 2015. № 135. P. 14–20.
16. Girard J., Girard J. Defining knowledge management: Toward an applied compendium. *Online Journal of Applied Knowledge Management*. 2015. No. 3 (1).
17. Hill N. M., Schneider W. Brain changes in the development of expertise: Neuroanatomical and neurophysiological evidence about skill-based adaptations. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich, & R. R. Hoffman (Eds.), *The Cambridge handbook of expertise and expert performance* (pp. 653–682). Cambridge University Press, 2006.
18. Neal T. M. Metacognition: Thinking about thinking. In S. I. Pereira, M. A. F. Rodrigues (Eds.), *Strategies and considerations for educating the academically gifted* (pp. 95–115). IGI Global, 2023.
19. Sandi C. Stress and cognition. *Wiley Interdisciplinary Reviews. Cognitive Science*. 2013. No. 4 (3). P. 245–261. DOI: <https://doi.org/10.1002/wics.1222>
20. Tezer M. Cognition and metacognition in education. *IntechOpen*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.11485>

References

1. Bondar, T. O. (2021). Kohnityvnyi menedzhment i stres-menedzhment yak vazhlyvi skladovi samomenedzhmentu pedahoha [Cognitive management and stress management as important components of teacher self-management]. In R. Chernovol-Tkachenko, O. Marmaza, & O. Grechanyk (Eds.), *Rozvytok systemy upravlinnia zakladom osvity [Development of the education institution management system]: proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical online conference* (pp. 30–35). Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University [in Ukrainian].
2. Bondar, T. O. (2021). *Navchannia bez stresu, abo Yak ne plakaty nad domashnim zavdanniam [Learning without stress, or How not to cry over homework]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
3. Bondar, T. O. (2023). Rezyliientnist ta instrumenty kohnityvnoho rozvytku yak resurs dlia osvity v umovakh vyklykiv [Resilience and cognitive development tools as resources for education in challenging conditions]. In L. I. Tkachenko, & V. M. Shulga (Eds.), *Ukraina na shliakhu vidnovlennia: zavdannia nauky i osvity v yevropeizatsii derzhavy [Ukraine on the path of recovery: tasks of science and education in the Europeanization of the state]: proceedings of the All-Ukrainian interdisciplinary scientific-practical online conference* (pp. 253–261). Kyiv:

- Institute of Gifted Child of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
4. Vasyurenko, L., & Sukhoruchenko, M. (2022). Navychky kohnytnvnoho menezhmentu u formuvanni yakisnykh kharakterystyk audytora [Cognitive management skills in shaping quality characteristics of the audience]. *Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry*, 1 (5), 44-46. Retrieved from <https://journals.chdntu.ck.ua/index.php/itsf/article/view/43> [in Ukrainian].
 5. Hroznyi, I. S. (2022). Kohnytnvnyi menezhment yak tekhnolohiia rozvytku osvithnoho protsesu [Cognitive management as a technology of educational process development]. In V. S. Kulishov, A. M. Lukianchuk, & O. O. Rudich (Eds.), *Sotsialno-osvithni dominanty profesiinoi pidhotovky suchasnoho kompetentnoho fakhivtsia [Social and educational dominants of professional training of a modern competent specialist]: zb. materialiv Vseukr. st. nauk.-prakt. konf.* (pp. 207-211). Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAPS of Ukraine [in Ukrainian].
 6. Draiden, G., & Voss, D. (2011). *Revolutsiia v navchanni [Revolution in learning]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
 7. Kaneman, D. (2017). *Myslennia shvydke y povilne [Thinking, fast and slow]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
 8. Lazorenko, T. V., & Lazarenko, M. P. (2018). Kohnytnvnyi menezhment yak innovatsiina stratehiia upravlinnia orhanizatsiiei [Cognitive management as an innovative strategy for organization management]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/57.pdf [in Ukrainian].
 9. Medina, D. (2016). *Pravyla rozvytku mozku dytyny [Brain rules for baby]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
 10. Nesterova, M. (2015). Informatsiino-kohnytnvni tekhnolohii v systemi vyshchoi osvity suspilstva znan [Informational-cognitive technologies in the higher education system of knowledge society]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]*, 1, 40-45. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2015_1_7 [in Ukrainian].
 11. Onopriienko, M. V. (2011). Fenomen kohnytnvnoi nauky i tekhnolohii. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu [The phenomenon of cognitive science and technology. Bulletin of the National Aviation University]. *Filosofia. Kulturolohiia [Philosophy. Cultural Studies]*, 1, 68-72 [in Ukrainian].
 12. Sigel, D., & Braison, T. (2017). *Sekrety mozku. 12 stratehii rozvytku dytyny [The Power and Purpose of the Teenage Brain]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
 13. Cherniavska, I. M., & Tsivan, I. E. (2023). Sutnist ta metodychnyi instrumentarii kohnytnvnoho menezhmentu [Essence and methodological toolkit of cognitive management]. *Modern Economics*, 37, 101-107. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-15) [in Ukrainian].
 14. Ambrose, S. A., Bridges, M. W., DiPietro, M., Lovett, M. C., & Norman, M. K. (2010). *How learning works: Seven research-based principles for smart teaching*. John Wiley & Sons.
 15. Frank, M. J., & Badre, D. (2015). *How cognitive theory guides neuroscience*. *Cognition*, 135, 14-20.
 16. Girard, J., & Girard, J. (2015). *Defining knowledge management: Toward an applied compendium*. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 3 (1).
 17. Hill, N. M., & Schneider, W. (2006). *Brain changes in the development of expertise: Neuroanatomical and neurophysiological evidence about skill-based adaptations*. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich, & R. R. Hoffman (Eds.), *The Cambridge handbook of expertise and expert performance* (pp. 653-682). Cambridge University Press.
 18. Neal, T. M. (2023). *Metacognition: Thinking about thinking*. In S. I. Pereira, & M. A. F. Rodrigues (Eds.), *Strategies and considerations for educating the academically gifted* (pp. 95-115). IGI Global.
 19. Sandi, C. (2013). *Stress and cognition*. *Wiley Interdisciplinary Reviews. Cognitive Science*, 4 (3), 245-261. DOI: <https://doi.org/10.1002/wcs.1222>
 20. Tezer, M. (2024). *Cognition and metacognition in education*. IntechOpen. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.11485>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 18.05.2024

УДК 37.08

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-20-27](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-20-27)

СИМОНОВА НАТАЛЯ СЕРГІЇВНА,

магістрантка, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя;
вихователька-методист, Кременчуцький заклад дошкільної освіти (ясла-садок)
№ 29 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району
Полтавської області, Україна

Natalya Simonova,

Master's student, Classical Private University, Zaporizhzhia;
teacher-methodist, Kremenchuk Preschool Education Institution (nursery-kindergarten)
No 29 of the Kremenchuk City Council of Kremenchuk District of Poltava Region, Ukraine

E-mail: ya.natali49@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0004-6696-917X>

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

А Проаналізовано специфіку формування управлінської культури керівника закладу дошкільної освіти (ЗДО). Доведено, що управлінська культура набуває цілісності у процесі професійної діяльності директора ЗДО, тривалого виконання управлінського циклу, розвиваючись від управлінської компетентності до рівня управлінського професіоналізму, завдяки самоосвіті та цілеспрямованому її вдосконаленню в системі післядипломної педагогічної освіти. Протягом багатьох років змінювався підхід як до управління в цілому, так і до менеджменту зокрема, незмінною залишається тенденція зростання значення менеджменту у процесі реалізації тактичних і стратегічних цілей ЗДО. Розглянуто особливості формування управлінської культури керівника ЗДО. Визначено поняття «культура» та «управлінська культура». Проаналізовано основні аспекти формування управлінської культури керівника ЗДО. Доведено, що сучасний керівник має володіти навичками стратегічного проектування. Розглянуто позитивні та негативні риси сучасного керівника ЗДО. Доведено, що управлінська культура керівника є найважливішим елементом удосконалення і розвитку сучасної освіти.

Ключові слова: дошкільна освіта; управління; управління дошкільною освітою; культура; менеджмент; керівник

FORMATION OF ADMINISTRATIVE CULTURE OF THE HEAD OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

S The specifics of the formation of the administrative culture of the head of preschool education institution are analyzed. It has been proven that administrative culture acquires integrity in the process of professional activity of the head of preschool education institution, long-term performance of the management cycle, developing from management competence to the level of management professionalism, thanks to self-education and its purposeful improvement in the system of postgraduate pedagogical education. Over the years, the approach to both management in general and in particular has changed, the trend of increasing the importance of management in the process of implementing the tactical and strategic goals of the preschool education institution remains unchanged. The article examines the peculiarities of the formation of the administrative culture of the head of preschool education institution. The concepts of "culture" and "administrative culture" are defined. The main aspects of the formation of the administrative culture of the head of preschool education institution are analyzed. It has been proven that a modern head of preschool education institution must possess strategic planning skills. The positive and negative features of the modern head of preschool education institution are considered. It has been proven that the administrative culture of the head is the most important element of improvement and development of modern education.

Keywords: preschool education; management; management of preschool education; culture; management; head

Актуальність проблеми зумовлено тим, що нині затребуваний такий керівник, який орієнтований на сучасні управлінські пріоритети, здатний до особистісної та професійної самоактуалізації й саморозвитку в управлінській діяльності, володіє різноманітними сучасними методиками, технологіями та засобами менеджменту, спроможний стати творчим суб'єктом управлінської діяльності в досить складних умовах функціонування сучасного українського суспільства. Але в той же час, як показують результати аналізу управлінської діяльності різних керівників в українському суспільстві, спостерігаються

тенденції зростання кількості таких керівників, які мають недостатню підготовленість до управлінської діяльності, слабкі знання сучасних технологій і засобів управління у різних сферах українського суспільства, а також з недостатньою сформованістю управлінської компетентності та культури у процесі набуття професійної освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Теорія управління дошкільної освіти спирається на загальну теорію соціального управління, основи якого розкрили С. Андрейчук, П. Вишневський, В. Мануйленко, В. Олійник, І. Трегубенко та ін. Загальні питання управління соціальними

організаціями розглядали Р. Акофф, М. Альберт, А. Наумов, Г. Кунц, С. О'Доннел, М. Мескон, Ф. Хедоурі та ін. Загальні проблеми управління освітнім закладом висвітлено в працях Н. Білик, Г. Єльнікової, І. Корнилової, В. Паламарчук, В. Пінчука, О. Попової, М. Поташника, В. Сергієвського, Ю. Таран, В. Шукшунова, А. Чернюк, Є. Хрикова, А. Хуторського, Н. Юсуфбекової та ін. Дослідження управлінської культури висвітлено в наукових працях В. Гладкова, Л. Даниленко, Л. Васильченко, І. Жерносека, Л. Калініної, П. Мілютіна, С. Королюк, М. Лапшина, В. Маслова, В. Мельника, Н. Островерхова, Є. Павлютенкова та інших напрацюваннях і публікаціях. Зазначимо, що у науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід досліджень та описів особливостей формування професійної та педагогічної культури. Насамперед, це праці Є. Бондаревської, О. Гармаша, І. Зязюна, І. Ісаєва, В. Сластьоніна та ін.

Виділення невіршених раніше частин проблеми.

Насамперед, зміни, які відбуваються в Україні, потребують освоєння нових моделей управління, прилучення управлінців до світового досвіду та культури менеджменту.

А. Аніщук зазначає, що «перетворення та розвиток системи дошкільної освіти в значній мірі визначається тим, наскільки ефективно здійснюється управління всіма її ланками. Реалізація нових підходів до освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО) має розпочинатися зі змін в управлінській діяльності. І саме наукове обґрунтування та впровадження інноваційних моделей управління є одним зі шляхів адміністративної реформи в освіті [1, с. 5].

Масштабні і багато в чому історично суперечливі перетворення середовища в Україні викликали активний інтерес до проблеми підвищення рівня культури та управління. Ефективне управління людськими ресурсами, формування управлінської культури визначають ринкову стійкість ЗДО, успішність її функціонування, а також перспективи стратегічного розвитку. Зазначимо, що теоретична база щодо управлінської культури розроблена недостатньо, а це спонукає людей до прогресивної креативної діяльності у сфері управління. Фахові знання з формування управлінської культури дають можливість сучасним керівникам виявити причини і можливі наслідки управлінських рішень.

Мета статті: розкрити специфіку формування управлінської культури керівника закладу дошкільної освіти. Проаналізувати основні аспекти формування управлінської культури керівника освітнього закладу. Визначити позитивні та негативні риси сучасного керівника ЗДО.

Викладення основного матеріалу. В умовах змін в Україні відбувається процес децентралізації, передавання повноважень органам місцевого самоврядування, утворення опорних закладів освіти та їх філій. Управління закладами освіти зазнає значних змін: утверджується демократизація управління, формуються інноваційні управлінські компетентності, оновлюються управлінські функції.

Визначено управлінські функції: переважають не лише класичні, такі, як-от: планування, організація, контроль, мотивація, а й модернізовані (осучаснені). Організаційно-педагогічні та економічні засади функціонування опорних закладів дошкільної освіти як центрів управління в умовах децентралізації включають такі функції: прогностичну, стратегічного планування, контроль-аналітичну, представницьку, експертно-консультативну тощо.

Сенс управління полягає в тому, що керівник відіграє величезну роль у працездатності колективу, його здатності відповідати на «зовнішні виклики». Тому сучасний керівник ЗДО має володіти навичками стратегічного проєктування; системного моделювання процесів, що відбуваються в установі; навичками організації ефективних міжособистісних і професійних комунікацій у педагогічному колективі. Він має забезпечувати цілеспрямованість і організованість спільної для досягнення спільних позитивних результатів; має володіти певними навичками менеджменту, знати і розуміти, що відбувається у державі та суспільстві, знати про всі зміни законодавства у сфері освіти.

Важлива роль керівника у формуванні культури організації є ключовою і визначається важливими функціями та відповідальністю. Керівник виступає не лише як основний носій цінностей та ідеалів, але й активно впливає на сприйняття та розвиток культури в колективі.

Ось деякі аспекти ролі директора у формуванні культури:

1. **Визначення цінностей.** Усталення цілей: керівник визначає стратегічні цілі дошкільного закладу та визначає, які цінності підтримують їх досягнення. Формулює чітку та стимулювальну ціль, яка відображає бажану орієнтацію.

2. **Визначення поведінки та етики.** Особистий приклад: керівник виступає в ролі моделі для інших, демонструючи очікувані стандарти поведінки та етичні принципи. Створення етичних норм: встановлення правил і принципів, які визначають, що вважається прийнятним в освітньому середовищі.

3. **Керування змінами.** Заохочення інновацій: сприяє створенню атмосфери, де нововведення та ініціатива підтримуються та заохочуються. Підтримка змін: допомагає працівникам адаптуватися до змін, створюючи позитивний настрій і сприяючи розвитку атмосфери.

4. **Розвиток лідерів.** Підтримка розвитку працівників: сприяє розвитку та навчанню педагогів, створюючи умови для професійного росту. Дотримання принципів лідерства: виявлення та розвиток потенційних лідерів для передавання цінностей і відомостей.

5. **Створення командної культури.** Сприяння співпраці: створює умови для ефективної комунікації та взаємодії між членами команди. Сприяння відкритості: розвиває атмосферу, у якій працівники можуть вільно ділитися ідеями та висловлювати свої думки.

6. **Взаємодія зі співробітниками.** Слухання та взаємодія: забезпечує активний обмін інформацією та залучення співробітників у процес прийняття рішень. Підтримка

та вдячність: визнає успіхи та внесок співробітників, зміцнюючи почуття власної цінності.

7. *Моніторинг та оцінка культури.* Аналіз освітнього середовища: спостерігає за динамікою та ефективністю культури, вносячи зміни при необхідності. Оцінка задоволеності: здійснює регулярну оцінку задоволеності працівників і вносить корективи для підтримки позитивного освітнього середовища.

Роль керівника у формуванні культури визначається не лише словами, але й прикладною діяльністю та особистим прикладом. Наприклад, Г. Кравченко визначає фактори, що впливають на формування компетентності менеджера освіти: уміння поставити себе на місце іншого, вміння керувати своїми емоціями, вміння мотивувати на результативну роботу і творчий розвиток, уміння будувати взаємини, наявність відповідних особистісних якостей, уміння бачити головне, об'єктивність оцінювання результативності роботи співпрацівників, уміння планувати й передбачати результати своєї роботи, моральне обличчя керівника, уміння спілкуватися з людьми, вміння створювати сприятливий клімат у колективі, вміння вчити й учитися, знання теоретичних основ управління, знання сучасних технологій управління, знання психолого-педагогічних основ управління [7, с. 233].

Отже, враховуючи всі вищезазначені риси сучасного керівника ЗДО, можна зазначити, що в освіті складається особливий специфічний менеджмент, який зводить до купи поняття «директор» і «менеджер» в освіті. При цьому важливо відзначити, що за умов, коли освітні установи стають різноманітнішими, відкритішими і гнучкішими, змінюються зміст, форми і методи роботи освітньої установи, необхідна система підготовки, яка повною мірою сприяє реалізації творчого потенціалу особистості майбутнього керівника.

Конкретний зміст і структура управлінської культури визначаються характером і рівнем суспільного розвитку, структурою суспільних відношень і зв'язків, духовною культурою суспільства і конкретної професійної спільноти, набутим досвідом управлінської діяльності конкретного керівника. Зміст управлінської культури керівників складає знання цілей, специфіки, принципів, методів, організаційних форм, прийомів і засобів управління в організації.

С. Корольок розглядає модель професійної культури керівника освітнього закладу та її основні складники; впровадження Концепції «Нова українська школа»; особливості та шляхи розвитку професійної культури керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. Вона зазначає, що розроблення моделі розвитку професійної культури керівника ЗЗСО сприятиме розв'язанню таких питань: усвідомлення керівником власного рівня сформованості професійної культури та його впливу на розвиток закладу, особистого професійного зростання; спрямування самоосвітньої діяльності керівника; формування гнучких навчальних планів і програм; діагностування рівня сформованості професійної

культури керівника; застосування індивідуального підходу в освітньому процесі; розвиток професійної культури керівників у системі післядипломної освіти за її основними структурними компонентами [6].

Отже, управлінська культура становить собою складне системне динамічне утворення, що виражає сукупність, взаємодію та взаємовплив її ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного, менеджерського, праксеологічного, контрольного-оцінювального та суб'єктного складників. Рівень розвиненості цих складників відображає функціональну надійність управлінської культури конкретного керівника та адекватно забезпечує виконання поставлених перед ним управлінських завдань.

Зміст управлінської культури виявляється в таких основних характеристиках: стилі управлінської діяльності керівника та інших суб'єктів управлінської діяльності в організації; цілях, цінностях і традиціях в управлінській діяльності суб'єктів управління; раціональній організації управлінської діяльності всіх суб'єктів управління в організації: чіткість, узгодженість, послідовність і дотримання службових і морально-етичних норм міжсуб'єктної взаємодії; організаційній культурі в установі (закладі); автоматизації та інформатизації процесу управління в організації; особистій поведінці, почутті міри, психологічному такті і відповідальності членів колективу організації; методиці проведення різноманітних нарад та їх управлінській ефективності; загальному позитивному морально-психологічному кліматі в організації та управлінських структурах.

У сучасному світі, де технології стають все доступнішими, вони широко використовуються в різних сферах життя, їх роль у дошкільній освіті стає значущою. Інформаційні технології в менеджменті дошкільної освіти допомагають покращувати організацію та проведення освітнього процесу, сприяють підвищенню ефективності роботи педагогічних колективів і забезпечують комунікацію з батьками.

Конкретний зміст і структура управлінської культури визначаються характером і рівнем суспільного розвитку, структурою суспільних відношень і зв'язків, духовною культурою суспільства і конкретної професійної спільноти, набутим досвідом управлінської діяльності конкретного керівника. Зміст управлінської культури керівників складає знання цілей, специфіки, принципів, методів, організаційних форм, прийомів і засобів управління в організації. Структура управлінської культури: система знань про управління як об'єкт професійної діяльності та процес; система знань про систему управління, форми, методи, технології і засоби управлінської діяльності в конкретній сфері; система практичних навичок, умінь і здатностей управлінської діяльності в конкретній професійній сфері, зовнішнім виявом якої є певний стиль управлінської діяльності; управлінська компетентність як основа управлінської культури; управлінське мислення як психологічний засіб актуалізації управлінської культури; цінності управлінської діяльності.

Стратегією формування управлінської культури керівників дошкільної освіти є утворення цілісної, інтегративної,

складної за змістом якості особистості, що розглядається як сукупність компонентів: ціннісно-мотиваційного (ціннісних орієнтацій і мотивів управлінської діяльності); когнітивно-діяльнісного (управлінських знань, умінь, навичок) та особистісного (особистісно-професійних якостей керівника, що зумовлюють характер його стосунків, особливості стилю управління колективом ЗДО, управлінську креативність).

Аналізуючи процес управлінської діяльності з точки зору визначення критеріїв інформаційної культури керівника, О. Гуменний визначив два підходи.

Перший базується на аналізі управлінської діяльності у контексті функцій керування. Необхідно дослідити прояв інформаційної культури в процесі створення системи інформаційного забезпечення внутрішньозакладним управлінням. Даний вибір обумовлений такими міркуваннями: для створення інформаційної моделі закладу професійної (професійно-технічної), фахової передвищої (коледжі, технікуми) та вищої освіти на даний момент чи на перспективу зумовити умови та етапи реалізації цієї моделі, тобто прийняти рішення по її вдосконаленню. Для цього керівнику необхідно ретельно вивчити та проаналізувати інформацію про стан керованого об'єкта. Процес прийняття рішення організовується через систему методів впливу на педагогічний колектив, здобувачів освіти, батьків – на основі зворотного зв'язку (контролю за ходом виконання розпоряджень, рішень) [5].

За Т. Пономаренко, формування управлінської культури керівників дошкільної освіти забезпечується впровадженням у різних ланках неперервної педагогічної освіти (університетській, післядипломній, самоосвітній) цілісної, багаторівневої, багатоконпонентної системи, що складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів: цілепрогностичного – він визначає ієрархію стратегічних, проміжних і тактичних цілей на кожному з етапів формування управлінської культури; змістовно-контекстного, який висвітлює особливості змісту формування управлінської культури в процесі університетської освіти і в умовах післядипломної педагогічної освіти в межах курсової підготовки керівників дошкільної освіти та через різноманітні форми самоосвіти; операційно-діяльнісного компонента, пов'язаного з поетапним впровадженням технології педагогічного менеджменту на засадах інтерактивного навчання; рефлексивно-оцінювального, спрямованого на визначення результативності сформованості управлінської культури керівників дошкільної освіти, їх залучення до професійної рефлексії (самопостереження, самопізнання, самоаналізу, самооцінювання), мотивацію до професійного зростання та вдосконалення [9].

Слово «культура» (від лат. cultura) буквально означає виховання, освіту, розвиток. У широкому сенсі термін «управлінська культура» вживається для характеристики організаційно-технічних умов і традицій управління, професійного і морального розвитку керівника. У вузькому значенні культура управлінської праці може трактуватися як службова етика керівника. Управлінська

культура – це досить глибоке явище, яке не завжди лежить на поверхні. У зарубіжній і вітчизняній літературі існує безліч підходів до розуміння даного явища. Потрібно визначити управлінську культуру, стосовно суб'єкта управління як «високий рівень сформованості інтелектуальних, емоційно-вольових, моральних, фізичних якостей, сукупність яких дозволяє вирішувати професійні завдання у сфері соціального управління з високим ступенем ефективності та стабільності».

Формування управлінської культури керівників дошкільної освіти здійснювалося на засадах положень стосовно того, що: ефективність становлення досліджуваної якості забезпечується впровадженням відповідної багатоконпонентної системи в університетській (спеціалітет – магістратура) та післядипломній (курсознавча підготовка, міжкурсна робота, самоосвітня діяльність) ланках неперервної педагогічної освіти; зміст формування управлінської культури керівників дошкільної освіти має бути зорієнтованим на становлення ціннісно-мотиваційного, когнітивно-діяльнісного, особистісного її компонентів, що в кожній ланці неперервної педагогічної освіти (університетській, післядипломній, самоосвітній) набуває відповідної конкретизації; результативність системи формування управлінської культури керівників дошкільної освіти забезпечується поетапною реалізацією технології педагогічного менеджменту, що в ланках університетської та післядипломної освіти має свої специфічні засоби, форми й методи; педагогічними умовами реалізації технології педагогічного менеджменту є: суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу; використання інтерактивних форм і методів навчальної діяльності; андрагогічні засади формування управлінської культури чинних керівників дошкільної освіти. Формування управлінської культури майбутніх керівників дошкільної освіти відбувається на початковому (спеціалітет) і завершальному (магістратура) рівнях університетської освіти, кожний з яких включає три взаємопов'язані етапи: пропедевтично-прогностувальний; курсовий; рефлексивно-корекційний. Реалізація цих етапів здійснюється на засадах впровадження технології педагогічного менеджменту, який на кожному з означених етапів навчання набуває специфічного змісту.

Формування досліджуваної якості здійснюється на підґрунті впровадження технології педагогічного менеджменту, використання активних та інтерактивних форм і методів навчально-виховної діяльності, самостійної й індивідуальної роботи студентів протягом курсового навчання. Аналізується динаміка формування цілісної управлінської культури, особливості розвитку її компонентів. Вивчається створений творчий методичний «продукт» у формі портфоліо. Здійснюється презентація результатів курсового навчання. Окреслюється кореляція між виконаною навчальною роботою й одержаними результатами. Визначається стратегія подальшого управлінсько-професійного вдосконалення.

В умовах післядипломної педагогічної освіти змодельована система формування управлінської культури

чинних керівників дошкільної освіти реалізується на чотирьох взаємопов'язаних етапах (пропедевтично-прогнозувальному, курсовому, міжкурсовому, рефлексивно-корекційному) на засадах упровадження технології педагогічного менеджменту, який набуває на кожному з означених етапів навчання специфічного змісту.

Модель формування управлінської культури у керівника дошкільного навчального закладу містить такі складники (за Г. Кравченко) [8]: завдання, які вирішує керівник у своїй діяльності; зміст основних функцій управління та посадові вимоги до керівника; особистісний портрет керівника (темперамент, вольові якості, риси характеру, інтелектуальні здібності); рівень професійної підготовки (яку освіту здобув, коли, який досвід педагогічної діяльності); здатність взаємодіяти в соціумі тощо.

Оскільки керівники безпосередньо реалізують реформи, що здійснюються в освіті, вони мають забезпечити гнучкість у засвоєнні нової педагогічної ідеї та її впровадженні, презентувати власний досвід діяльності, апробувати його на всіх рівнях, мати відповідний зовнішній вигляд, рівень культури, демонструвати комунікативні вміння, лояльність до установи, володіння техніками ділового спілкування, відповідати демократичному стилю взаємодії з учнями та батьками, колегами, установами тощо.

Щорічно у ПАНО ім. М. В. Остроградського проводиться Всеукраїнська наукова онлайн-конференція з міжнародною участю «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти [3], до якої долучаються керівники закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), післядипломної педагогічної, неперервної, вищої освіти. У цьому напрямі мережева взаємодія є інструментом ефективного позиціонування шкіл новаторства в освітньому просторі, засобом підвищення професійної компетентності педагогів, які володіють знаннями своєї галузі й поповнюють їх шляхом самоосвіти, самореалізації, мобільності, здатних застосовувати інноваційні технології [3]. Також Н. Білик підкреслює, що від медіаграмотності та медіакультури керівника закладу загальної середньої освіти залежить управлінський аспект у реаліях сьогодення [2]; дослідниця звертає увагу на те, що управлінська компетентність керівника закладу загальної середньої освіти впливає на створенні умов для інклюзивного навчання [4].

Формування культури в організації є складним і багатогранним процесом, який визначається численними факторами та аспектами.

Нижче подано ключові аспекти, які впливають на формування культури:

Лідерство. Тип лідерства: стиль керівництва, що використовується керівником, має значний вплив на культуру. Лідер, що висуває та підтримує конкретні цінності, сприяє їх впровадженню в організації.

Цінності та вірування. Якісні цінності: цінності, що визначають, що є важливим та чого потрібно досягати

в організації, формують її культуру. Спільні вірування: розуміння та спільний підхід до ключових понять і принципів, які є основою організаційної культури.

Комунікація. Відкритість і прозорість: сприяє створенню сприятливого середовища для обміну інформацією та висловлення ідей. Зворотний зв'язок: забезпечує можливість працівникам висловлювати свої думки та відчуття щодо культури та управління.

Практики та процедури. Системи винагород: визначають, як організація оцінює та винагороджує своїх працівників, що визначає основні цінності. Процедури найму та розвитку: впливають на те, як вибираються та навчаються нові члени команди.

Організаційна структура. Гнучкість та горизонтальність: гнучка структура може підтримувати відкритіший і колективний підхід, що сприяє формуванню культури співпраці.

Ритуали та символи. Організаційні обряди: спеціальні події та церемонії, що підтримують і відзначають важливі моменти та цінності організації. Символіка та логотипи: візуальні елементи, що відображають цінності та ідентичність організації.

Психосоціальна атмосфера. Емоційний клімат: сприяє створенню приязної та підтримувальної атмосфери в колективі. Толерантність і різноманіття: ставлення до різниці в думках і прийняття різноманітності в організації.

Ці аспекти взаємодіють і взаємопоеднуються, формуючи основу організаційної культури. Осмислюючи поняття функціональної компетентності керівника закладу дошкільної освіти (за О. Сорокою), визначаємо основні ключові компетенції: методологічні (передбачають знання теорії управлінської діяльності, філософії освіти, сучасних практик діяльності навчальних закладів); нормативні (знання освітніх нормативно-правових документів); змістові (знання змісту освіти, діяльності кожного працівника школи; орієнтування у змісті освітніх реформ); управлінські (застосування педагогічного досвіду на практиці, виконання всіх функцій управлінської діяльності, вміння застосовувати особистісні якості для конструктивного впливу на діяльність колективу); педагогічні (знання теорії дидактики та виховання, педагогічний досвід); психологічні (знання з вікової, педагогічної, соціальної, гендерної психології, конфліктології, психології менеджменту); соціально-правові (розуміння законів суспільної взаємодії, норм правових стосунків); фінансово-економічні (здатність керівника здійснювати господарську діяльність закладу, прогнозувати перспективний план розвитку закладу, здійснювати контроль за фінансово-економічними обрахунками тощо) [10].

Важливим аспектом у створенні моделі керівника закладу освіти є врахування його особистісних якостей. Розподілимо їх за групами: психологічні (прагнення до лідерства, здатність здійснювати управлінську діяльність, готовність до виправданого ризику, комбінаторно-прогностичний тип мислення, стресостійкість, інтуїтивність, гнучкість, адаптивність, мобільність тощо); інтелектуальні

(прагнення до постійного самовдосконалення, схильність до прийняття нових ідей, масштабність мислення, інформативність, здатність до самоаналізу, вміння приймати рішення тощо); професійні (вміння ефективно використовувати кращі досягнення науково-технічного прогресу, заохочувати персонал за гарну роботу, конструктивно критикувати, приймати нестандартні управлінські рішення, ефективно розподіляти завдання та визначати оптимальний час на їх виконання, діловитість, ініціативність, підприємливість тощо); соціальні (вміння врахувати політичні наслідки рішень, схильність керуватися принципами соціальної справедливості, толерантність, неконфліктність, посередництво, вміння заохочувати працівників до творчої результативної діяльності, відповідальність тощо). Як основні форми підготовки керівників закладів освіти розглядаємо лекції, лекції із групою шуму, наради-навчання, практичні заняття, екскурсії, вивчення передового педагогічного досвіду, самоосвіту, семінари, анкетування, діагностування, проєкту діяльність, круглі столи, науково-практичні конференції, диспути, звіти, самоаналіз діяльності, консультування, участь у фахових конкурсах, навчання у школі резерву керівних кадрів, майстер-класи, проведення методичного дня у закладі тощо. Традиційним є висвітлення результатів діяльності керівників закладів освіти у засобах масової інформації (місцеве телебачення, газети, журнали). Забезпечення фахової підтримки директорів міським методичним кабінетом сприяє здійсненню діалогу між колективами педагогічних працівників та управлінням освіти і науки, створенню іміджу керівників і закладів освіти, результативності діяльності всієї освітньої системи.

Керівники ЗДО стикаються з численними викликами у формуванні та управлінні управлінською культурою. Сучасні тенденції та вимоги до дошкільних установ визначають специфічні аспекти, які потребують уваги керівників. Ось деякі з основних викликів:

1. *Адаптація до змін усталених стереотипів.* Виклик: зміна підходів у дошкільній освіті та адаптація до сучасних методів. Стратегія: стимулювання педагогів до навчання та застосування нових методів, організація навчальних семінарів і тренінгів.

2. *Ефективна робота з батьками та спільнотою.* Виклик: забезпечення ефективного взаємодії з батьками та залучення їх до життя закладу освіти. Стратегія: організація зустрічей, консультацій і заходів, які сприяють взаємодії між батьками та педагогічним колективом.

3. *Фінансові виклики.* Виклик: обмежений бюджет і нестабільність фінансування. Стратегія: ефективне управління ресурсами, залучення додаткового фінансування, розроблення ефективних фінансових стратегій.

4. *Розвиток педагогічного персоналу.* Виклик: забезпечення постійного розвитку та підвищення кваліфікації вчителів. Стратегія: систематичні програми навчання та тренінгів, підтримка вчителів у професійному зростанні.

5. *Забезпечення безпеки та захисту дітей.* Виклик: забезпечення безпеки та захисту дітей в умовах сучасного

безпечного середовища. Стратегія: розробка та впровадження ефективних заходів безпеки, співпраця з батьками та громадою, навчання персоналу правилам захисту дітей.

6. *Використання сучасних технологій.* Виклик: інтеграція сучасних технологій в освітній процес. Стратегія: навчання педагогічного персоналу використанню технологій, створення відповідної інфраструктури та забезпечення доступу до сучасних засобів.

7. *Робота з інклюзивною освітою.* Виклик: забезпечення доступу та врахування потреб дітей з особливими потребами. Стратегія: розвиток інклюзивних програм, підготовка педагогічного персоналу до роботи з різноманітністю.

8. *Урахування культурної різноманітності.* Виклик: співпраця з дітьми різних культур і забезпечення адаптації до різних підходів. Стратегія: проведення міжкультурних заходів, навчання педагогічного персоналу культурній компетентності.

9. *Ментальне здоров'я педагогічного колективу.* Виклик: збереження психічного здоров'я та підтримка психологічного комфорту в колективі. Стратегія: забезпечення психологічної підтримки, проведення тренінгів щодо стресових ситуацій та емоційного благополуччя.

Адаптація до названих вище викликів вимагає від керівників закладів дошкільної освіти не тільки стратегічного мислення, але й гнучкості, лідерських навичок та вміння співпрацювати зі всією громадою закладу.

За результатами нашого дослідження щодо формування управлінської культури керівника ЗДО була розроблена модель керівника закладу дошкільної освіти, яка практично апробується в Кременчуцькому закладі дошкільної освіти (ясла-садок) №29 Кременчуцької міської ради Кременчуцького району Полтавської області (рис. 1).

Висновок. Отже, формування управлінської культури у керівника закладу дошкільної освіти відбувається, у першу чергу, завдяки постійному вдосконаленню професійно-особистісних якостей, акцентуванню уваги на ціннісних і світоглядних аспектах професійної культури педагога. Розвиток і вдосконалення управлінської культури в ЗДО є важливим завданням для забезпечення ефективного функціонування та покращення якості освітнього процесу. Реалізація всіх перспектив вимагатиме не тільки волі та наполегливості, але й постійного вдосконалення стратегій та гнучкості у вирішенні викликів, які можуть виникнути під час розвитку управлінської культури в закладі освіти.

Управління ЗДО має відповідати демократичним змінам в українському суспільстві; бути зорієнтованим на мобільну адаптацію до змін у державі та суспільстві; відповідати запитам ринка освітніх послуг. Такий стан справ вимагає з боку керівників ЗДО постійного підвищення управлінської культури, вивчення інноваційного теоретичного і практичного досвіду управління у сфері освіти, а також розвитку вмінь і навичок менеджменту та маркетингу у сфері дошкільної освіти. В управлінській

МОДЕЛЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОГО ОСВІТИ

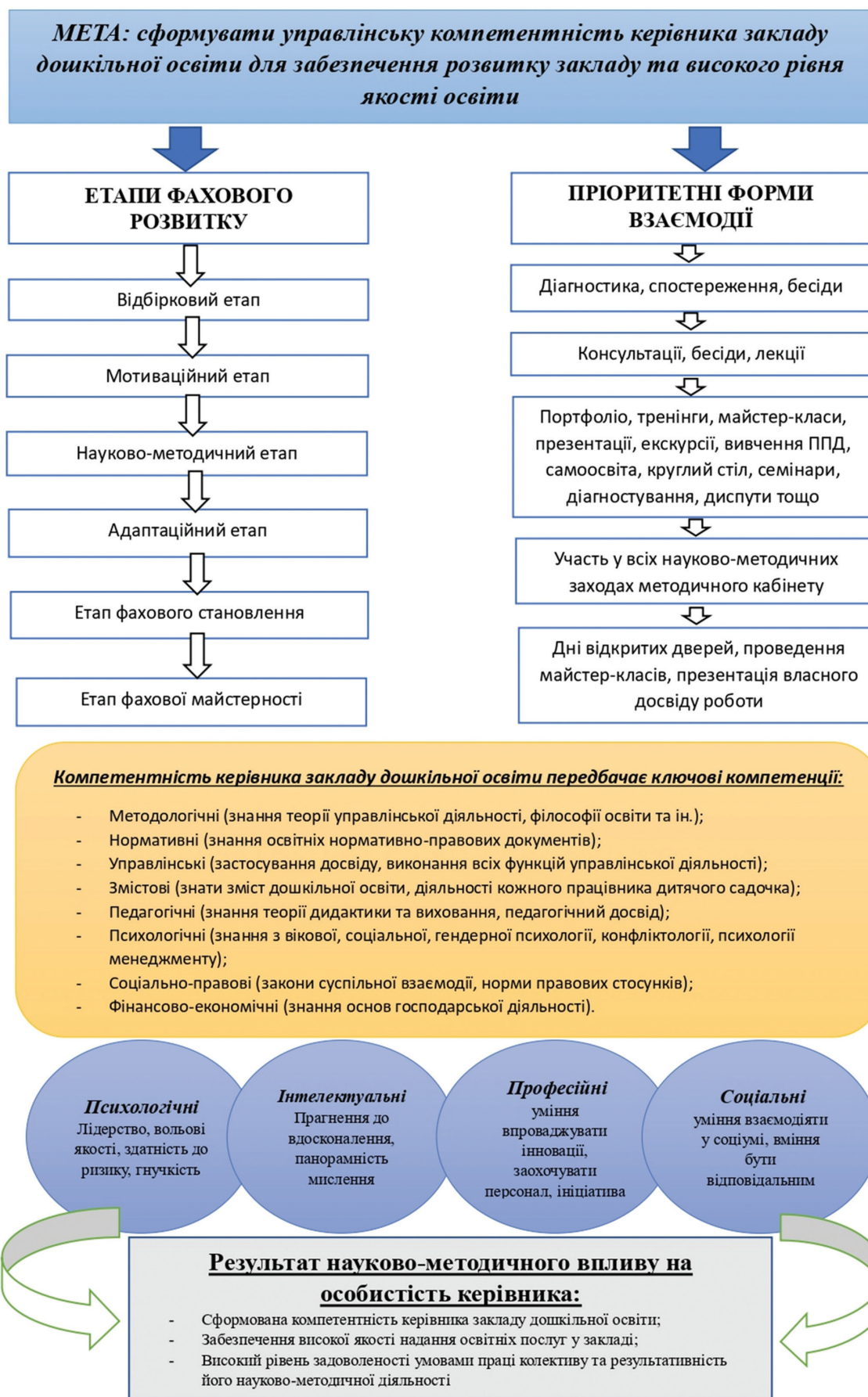

Рис. 1. Модель керівника закладу дошкільної освіти (зроблено автором)

культури особливе значення має раціональна основа, сучасні знання, сучасні концепції, інформаційні технології. Без сучасних знань основ управління не можна реорганізувати суспільство, а також грамотно здійснювати державне регулювання.

Для того, щоб якість управління постійно підвищувалася, необхідно враховувати особливості формування управлінської культури керівника закладу дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Анішчук А. М. Управлінська діяльність в системі дошкільної освіти : навч. посіб. для магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 319 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2699/1.pdf>
2. Білик Н. І. Від медіаграмотності до медіакультури керівника закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект у реаліях сьогодення. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2023. № 16 (31). С. 103–109. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-11) URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/587>
3. Білик Н. І. Неперервність як провідний примус розвитку управлінської компетентності керівника закладу освіти. *Адаптивні процеси в освіті* : зб. матеріалів (тез доповідей) 2-го Міжнародного наукового форуму / [за заг. ред. Г. В. Єльнікової ; ред. кол.: О. Л. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, В. М. Гладкова, З. В. Рябова; упоряд. Я. Й. Васильченко]. Київ; Харків; Запоріжжя, 2023. С. 103–109. URL: [Білик Неперервність ФОРУМ_тези_друк_сайт_2023.pdf](https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/587)
4. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фак. журн. 2023. № 6 (213). С. 58–66. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66). URL: <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/290731/284855>
5. Гуменний О. Д. Розвиток інформаційної культури керівників та педагогічних закладів освіти : спецкурс для слухачів дистанційної форми навчання в системі післядипломної освіти. Київ : УВУПО, 2020. 70 с.
6. Королюк С. В. Розвиток професійної культури керівника освітнього закладу в системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фак. журн. 2019. № 3 (186). С. 30–34. URL: <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/168065>
7. Кравченко Г. Ю. Розвиток управлінської компетентності кадрового резерву керівника загальноосвітнього навчального закладу в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2011. Вип. 14. С. 230–235.
8. Кравченко Г. Ю. Формування управлінської компетентності керівника навчального закладу в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Вчені записки. Харківський інститут управління*. 2012. Т. 29. С. 380–387.
9. Пономаренко Т. О. Теоретико-методологічні засади формування управлінської культури керівників дошкільної освіти. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/13.pdf>
10. Сорока О. Модель функціональної компетентності керівника сучасного навчально-виховного закладу. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N147/N147p150-156.pdf

References

1. Anishchuk, A. M. (2020). *Upravlinska diialnist v systemi doshkilnoi osvity [Management activity in the preschool education system]: navch. posib. dlia mahistriv spetsialnosti 012 Doshkilna osvita*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. Retrieved from <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2699/1.pdf> [in Ukrainian].

2. Bilyk, N. (2023). Vid mediahramotnosti do mediakultury kerivnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity: upravlinskiy aspekt u realiakh sohodennia [From media literacy to media culture of the head of a general secondary education institution: management aspect in today's realities]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedahohika [Adaptive management: theory and practice. Pedagogy]*, 16 (31), 103-109. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-11). Retrieved from <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/587> [in Ukrainian].
3. Bilyk, N. I. (2023). Neperernvnt yak providnyi prymus rozvytku upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka zakladu osvity [Continuity as a leading force in the development of managerial competence of the head of an educational institution]. In H. V. Yelnykova (Ed.), *Adaptyvni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]: zb. materialiv (tez dopovidei) 2-ho Mizhnar. naukovoï forumu* (pp. 103-109). Kyiv; Kharkiv; Zaporizhzhia. Retrieved from [Bilyk Neperernvnt FORUM_tezy_druk_sait_2023.pdf](https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/587) [in Ukrainian].
4. Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzivnoï navchannia [Managerial competence of the head of ZZSO in creating conditions for inclusive education]. *Imidzh suchasnoï pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (213). DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66). Retrieved from <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/290731/284855> [in Ukrainian].
5. Humennyi, O. D. (2020). *Rozvytok informatsiinoï kultury kerivnykiv ta pedahohichnykh zakladiv osvity [Development of information culture of managers and pedagogical institutions of education]: spetskurs dlia slukhachiv dystantsiinoï formy navchannia v systemi pislidyplomnoï osvity*. Kyiv: UVUPO [in Ukrainian].
6. Koroliuk, S. V. (2019). Rozvytok profesiinoï kultury kerivnyka osvitnoï zakladu v systemi pislidyplomnoï osvity [Development of the professional culture of the head of an educational institution in the system of postgraduate education]. *Imidzh suchasnoï pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (186), 30-34. Retrieved from <http://isp.poiippo.pl.ua/article/view/168065> [in Ukrainian].
7. Kravchenko, H. Yu. (2011). Rozvytok upravlinskoï kompetentnosti kadrovoï rezervu kerivnyka zahalnoosvitnoï navchalnoï zakladu v umovakh pislidyplomnoï pedahohichnoï osvity [Development of the managerial competence of the personnel reserve of the head of a comprehensive educational institution in the conditions of postgraduate pedagogical education]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 16: Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanov. Series 16: Creative personality of the teacher: problems of theory and practice]*, 14, 230-235 [in Ukrainian].
8. Kravchenko, H. Yu. (2012). Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka navchalnoï zakladu v umovakh pislidyplomnoï pedahohichnoï osvity [Formation of managerial competence of the head of the educational institution in the conditions of postgraduate pedagogical education]. *Vcheni zapysky. Kharkivskiyi instytut upravlinnia [Scholarly notes. Kharkiv Institute of Management]*, 29, 380-387 [in Ukrainian].
9. Ponomarenko, T. O. *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia upravlinskoï kultury kerivnykiv doshkilnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of the formation of management culture of preschool education leaders]*. Retrieved from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/13.pdf> [in Ukrainian].
10. Soroka, O. *Model funktsionalnoï kompetentnosti kerivnyka suchasnoï navchalno-vykhovnoï zakladu [Model of functional competence of the head of a modern educational institution]*. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N147/N147p150-156.pdf [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 21.05.2024

УДК 378.04:60

 DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-28-32](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-28-32)

КУРБАНОВА ХАЛІДА ШАРІПБАЄВНА,
аспірантка кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна
Halida Kurbanova,
Graduate Student at the Department Pedagogy and Psychology of Social Systems Management named after Academician I. A. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine
E-mail: kuntesterr@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-8604-7060>

ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ І СТИМУЛЮВАННЯ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ – ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Запропоновано забезпечення позитивної професійної мотивації та стимулювання до професійної самореалізації як одну з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти. З'ясовано, що однією з причин відсутності готовності бакалаврів до виходу на ринок праці є недостатній рівень їхньої мотивації до формування професійної компетентності, розвинути яку можливо під час навчання. Визначено професійну мотивацію як сукупність внутрішніх і зовнішніх сил, які спонукають людину до трудової діяльності та надають цій діяльності спрямованості на досягнення певних цілей. Наведено фактори самореалізації хіміка-технолога у професійній діяльності: зацікавленість і пасія, навчання та розвиток, робоче середовище, визнання та досягнення, баланс роботи та особистого життя. Розкрито низку важливих завдань та обов'язків, що містить професія хіміка-технолога. Доведено доцільність обраної педагогічної умови щодо формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки.

Ключові слова: педагогічна умова; майбутні бакалаври; професійна компетентність; мотивація; самореалізація; хіміко-технологічна підготовка; діяльність

POSITIVE MOTIVATION AND STIMULATION OF SELF-REALIZATION AS A PEDAGOGICAL CONDITION FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF CHEMICAL ENGINEERING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

S It is proposed to ensure positive professional motivation and stimulation to professional self-realization as one of the pedagogical conditions for the formation of professional competence of future chemical-technological bachelors in higher education institutions. It was found that one of the reasons for the lack of readiness of bachelors to enter the labor market is the insufficient level of their motivation for the formation of professional competence, which can be developed during training. Professional motivation is defined as a set of internal and external forces that encourage a person to work and focus on achieving certain goals. It was found that the formation of positive motivation to acquire professional knowledge of students is based on two main motivational components: motivation of the student to acquire knowledge and motivation of the teacher's pedagogical activity. It has been proven that professional motivation is an important component of the professional activity of future specialists. It serves as a guarantee of an individual's professional, social, and personal development.

The factors of self-realization of a chemist-technologist in professional activity are given: interest and passion: a chemist-technologist who has a real interest in his work usually achieves greater self-realization; a passion for learning new technologies, improving processes and solving complex tasks can contribute to professional growth; training and development: constant training, participation in seminars, conferences and learning new methods help a chemist-technologist to develop and reach new heights in his career; work environment: the support of colleagues, the possibility of cooperation with other specialists and the availability of modern equipment affect self-realization, and a positive and stimulating work environment promotes professional growth; recognition and achievements: awards for successes, publications, patents and contributions to the development of the industry can increase self-esteem and contribute to self-realization; balance of work and personal life: maintaining a balance between work and personal life helps the chemist-technologist to feel harmony and achieve greater satisfaction from his professional activity. Several important tasks and responsibilities of the profession of chemist-technologist have been revealed: development of technological processes, setting of parameters, economic validity, quality control, and research and innovation. The expediency of the selected pedagogical conditions regarding the formation of professional competence for future bachelors of chemical and technological training has been proven.

Keywords: pedagogical condition; future bachelors; professional competence; motivation; self-realization; chemical and technological training; activity

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Моніторинг працевлаштування відіграє ключову роль у стратегічному плануванні освітньої політики та економічного розвитку країни. Міністерство освіти і науки України презентувало звіт із Моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої і фахової передвищої освіти, які завершили навчання за державним або регіональним замовленням, отримали диплом про вищу або фахову передвищу освіту в проміжку від 1 листопада 2018 до 30 жовтня 2019 року і є громадянами України. Звіт не лише відображає статистику працевлаштування, а й дає змогу оцінити ефективність освітніх програм у задоволенні реальних потреб ринку праці та сприяє формуванню політики у сфері освіти та зайнятості. Більшість спеціальностей, серед яких право та міжнародне право, публічне управління та адміністрування, освіта, сільське господарство та ветеринарія, інженерія (крім суднобудування), біологія, природничі науки та математика (крім фізики), транспорт (крім морського та внутрішнього водного), економіка, управління та адміністрування, має достатньо високі показники. Проте, майже 72% бакалаврів продовжили освіту для здобуття другого ступеня вищої освіти. Цей показник перевищує європейські аналоги і свідчить про недостатню готовність бакалаврів випуску 2019 року до виходу на ринок праці, а також про недостатню пропозицію привабливих для молодих фахівців робочих місць [15].

Отже, однією з причин відсутності готовності бакалаврів до виходу на ринок праці, й майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки зокрема, є недостатній рівень їхньої мотивації до формування професійної компетентності, розвинути яку можливо під час навчання у закладах вищої освіти (ЗВО).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Різні види навчальної мотивації висвітлені у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців: І. Тригуб (мотивація навчання студентів іноземної мови) [16]; М. Томчук й В. Шевченко (методика дослідження мотивації допризовної підготовки учнів) [14]; Лайонел А. Варнадое (мотиваційна екологія медичних технологів) [20]; група авторів на чолі з МА. Аллісса А. Фахардо (мотивація студентів медичних технологій в умовах пандемії Covid-19) [21]; група авторів на чолі з Ван дер Бургт SME (фактори, що впливають на ситуативну та контекстну мотивацію медичних фахівців) [22].

Проблематиці визначення та дослідження мотивації навчально-професійної діяльності студентів закладів вищої освіти присвячена стаття О. Войцеховської [2]; основні аспекти професійної мотивації серед студентів-психологів розглянуто у дослідженні В. Шевченка та Д. Джоган [17]; проблематика професійної мотивації особистості висвітлена у статті Л. П'янківської [12]; фактори мотивації клінічних фармацевтів на південноафриканському контексті розкрито у роботі групи авторів на чолі з Л. Краффорд [19]; забезпечення мотивації досягнення професійного успіху у студентів закладів вищої технічної освіти висвітлено у статті Л. Грень [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Не зважаючи на широкий спектр висвітлення багатьма дослідниками питань професійної мотивації студентів, відкритим залишається питання забезпечення позитивної професійної мотивації та стимулювання до професійної самореалізації майбутніх фахівців хіміко-технологічної підготовки як однієї з педагогічних умов формування їхньої професійної компетентності.

Мета статті: розглянути забезпечення позитивної професійної мотивації та стимулювання до професійної самореалізації як одну з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Майбутній хімік-технолог – це «фахівець, професійна компетентність якого має інтегративний характер: він володіє високим рівнем професійних знань, умінь, навичок, розуміє весь спектр економічних, соціально-психологічних, екологічних проблем соціуму, здатний до творчої самореалізації, нестандартному мисленню, навчанню протягом життя» [8, с. 65]. Педагогічні умови О. Євдоченко визначає як «сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників (факторів), що зумовлюють процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців і забезпечать ефективність перебігу освітнього процесу» [10, с. 322]. На нашу думку, однією з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти є забезпечення їхньої позитивної професійної мотивації. Професійну компетентність хіміка-технолога дослідники визначають «як інтегровану сукупність знань, умінь, навичок, мотивів і способів реалізації діяльності, особистісних якостей, необхідних для успішної реалізації професійних обов'язків, яка формується в спеціально створених умовах освітнього процесу» [10, с. 321].

Професійна мотивація є важливим аспектом успішної діяльності та самореалізації індивіда. Розглянемо деякі аспекти цього поняття. Професійна мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх сил, які спонукають людину до трудової діяльності та надають цій діяльності спрямованості на досягнення певних цілей. Вона формується під час вибору професії та розвитку особистості як професіонала. Професійна мотивація – це внутрішній рушійний чинник, що визначає вибір професії та тривале виконання обов'язків, пов'язаних із цією професією. Вона формується у процесі становлення особистості як професіонала та включає в себе внутрішні та зовнішні сили, що спонукають людину до трудової діяльності та надають їй спрямованість на досягнення певних цілей [17, с. 203]. Професійна мотивація виступає поліфункціональним і динамічним явищем професіоналізації фахівця, формується у процесі його становлення як професіонала через реалізацію власних потреб у діяльності й сформованості ієрархії трудових мотивів. На формування професійної мотивації постійний вплив мають безпосередні

умови виконання професійних завдань і різноманітні чинники, що можуть бути мінливими, залежати як від особистості фахівця, так і від виду його діяльності [12, с. 535].

Як зауважує В. Шевченко, «професійна мотивація проходить 3 етапи, кожен з яких має свою структуру:

1. Етап вибору професії або спеціальності: на цьому етапі формуються мотиви вибору конкретної професії.

2. Етап вибору місця роботи: людина обирає місце, де буде здійснювати свою професійну діяльність.

3. Етап безпосередньої реалізації професійної діяльності: тут мотиви вибору професії перетворюються на мотиви вибору конкретних завдань та обов'язків [17, с. 203].

Науковці стверджують, що «формування реальних уявлень про майбутню професію і способи оволодіння нею треба здійснювати, починаючи з першого курсу» [13, с. 182]. І вітчизняні, і зарубіжні науковці мають однакову думку стосовно того, що мотивація професіоналів відіграє життєво важливу роль у професійному розвитку та загальній якості їхньої роботи та продуктивності [22], що «професійна мотивація фахівця виступає динамічним складником професіоналізації особистості» [12, с. 535].

На переконання Б. Дмитришин, «в основі формування позитивної мотивації до отримання фахових знань студентів лежать два основних мотиваційних складника – мотивація студента до оволодіння знаннями та мотивація педагогічної діяльності викладача» [9, с. 140]. Отже, в освітньому процесі ЗВО потрібно приділяти особливу увагу позитивній мотивації студентів та розвитку їхньої внутрішньої мотивації до якісного оволодіння професією. Погоджуємося з Л. Грень, що «активним у професійному навчанні буде той студент, який усвідомлює потребу у знаннях, якостях і уміннях, необхідних для успішної професійної діяльності» [7, с. 71]. На думку Т. Гончаренко, «внутрішня мотивація до навчання є бажаною та перспективною. Вона засновується не тільки на зацікавленості у процесі навчання, але й на захопленні майбутньою професійною діяльністю: саме тоді, знання, що отримує студент, набувають особливого сенсу. Важливою для якісної професійної підготовки є й позитивна мотивація, найменш результативною – негативна мотивація» [4, с. 93]. Позитивна мотивація навчально-професійної діяльності сприяє розвитку особистості студента, визначає не тільки напрям, але й способи реалізації різних форм навчальної діяльності, розвиває емоційно-вольову сферу, яка виступає як значуща детермінація факторів, що обумовлюють ефективність і специфіку навчальної діяльності за кожним інтервалом часу [2, с. 64]. Професійна мотивація є важливим компонентом професійної діяльності майбутніх спеціалістів, вона слугує запорукою професійного, соціального та особистісного розвитку індивіда [17, с. 205].

Для кожної людини важливо проявити себе та затвердити свою індивідуальність у соціумі. Соціум, у свою чергу, впливає на розвиток особистості та спрямовує самовияв у тому напрямі, завдяки якому її «Я» буде у повній мірі реалізовуватися [5, с. 159]. Саме ЗВО, де студент здобуває майбутню професію, відіграє одну із провідних ролей

у процесі позитивної професійної самореалізації [11, с. 154]. О. Артемова під поняттям «професійна самореалізація» розуміє соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду у процесі отримання кваліфікації спеціаліста у період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання у процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу [1]. За визначенням І. Горнар, «професійна самореалізація особистості – це її характеристика, що містить життєво вмотивований поштовх задля самореалізації та своїх внутрішніх мотивів в обраній професійній галузі, розвиток та вдосконалення, набуття нових знань і можливостей, які потребує суспільство від особистості» [5, с. 162]. На думку Є. Потапчук та Н. Потапчук, професійна самореалізація є складним організованим і багатоетапним процесом поступового використання професійного потенціалу в реальному житті шляхом залучення до професійних відносин, що відбувається протягом усього життя особистості [11, с. 153].

Професія хіміка-технолога включає в себе низку важливих завдань та обов'язків, а саме:

- розроблення технологічних процесів: хімік-технолог розробляє нові або вдосконалює існуючі процеси виробництва різних продуктів. Це може бути випуск пластмас, органічних смол, лаків, фарб, палива, вибухових речовин, скла, цементу, кераміки та інших матеріалів;

- встановлення параметрів: хімік-технолог визначає параметри температури, тиску та використання компонентів і каталізаторів для ефективного виробництва;

- економічна обґрунтованість: технологічний процес повинен бути економічно обґрунтованим, з урахуванням витрат на сировину, енергію та інші ресурси;

- контроль якості: хімік-технолог відповідає за контроль якості продукції, що виготовляється за його технологією;

- дослідження та інновації: він також займається дослідженнями, щоб удосконалити технологічні процеси та впроваджувати нові методи.

Хімік-технолог є ключовим фахівцем, який сприяє розвитку промисловості та виробництва різноманітних матеріалів. Ця професія вимагає глибоких знань із хімії, технологій та економіки, а також уміння аналізувати та удосконалювати процеси виробництва.

З метою мотивації майбутніх хіміків-технологів до формування професійної компетенції, що є для них важливим завданням, надаємо такі рекомендації викладачам:

1. Практичні завдання: залучайте студентів до практичних завдань, які вимагають застосування хімічних знань. Це може бути вирішення реальних завдань, лабораторні роботи або проєктні завдання.

2. Зв'язок із реальним життям: викладач повинен пояснити, як хімічні знання застосовуються у реальному житті, навести приклади з промисловості, медицини, екології та інших сфер.

3. Стимулюйте цікавість: організуйте цікаві лекції, демонстрації та експерименти. Покажіть, що хімія може бути захопливою та корисною.

4. Кар'єрні перспективи: розкажіть про можливості кар'єри для хіміків-технологів про те, що вони можуть працювати в різних галузях, таких як фармацевтика, харчова промисловість, нафтогазова промисловість тощо.

5. Підтримка і визнання: відзначайте досягнення студентів, підтримуйте їхній інтерес до предмету та відповідайте на їхні запитання.

Визначальними аспектами становлення професійної самореалізації є вибір закладу освіти, напряду майбутньої діяльності, яка повністю розкриє потенціал індивіда та буде сприяти його самовираженню [5, с. 161]. Процес успішної професійної самореалізації майбутнього фахівця А. Волосенко розглядає як цілеспрямоване й усвідомлене розкриття ним своїх творчих здібностей і потенціалу [3, с. 140]. Погоджуючись з ним, Є. Потапчук та Н. Потапчук зауважують, що «процес успішної професійної самореалізації майбутнього фахівця забезпечує формування професійної компетентності за умови пізнання й усвідомлення особистістю своїх потенційних можливостей, розкриття й реалізації професійних здібностей, чіткого вибору життєвої мети й уміння поетапного досягнення накреслених перспектив» [11, с. 154].

Самореалізація хіміка-технолога у професійній діяльності залежить від кількох факторів:

- зацікавленість і пасія: хімік-технолог, який має справжнє зацікавлення у своїй роботі, зазвичай досягає більшої самореалізації; пасія до вивчення нових технологій, удосконалення процесів і розв'язання складних завдань може сприяти професійному зростанню;

- навчання та розвиток: постійне навчання, участь у семінарах, конференціях і вивчення нових методів допомагають хіміку-технологу розвиватися та досягати нових вершин у своїй кар'єрі;

- робоче середовище: підтримка колег, можливість співпраці з іншими фахівцями та наявність сучасного обладнання впливають на самореалізацію, а позитивне та стимулювальне робоче середовище сприяє професійному зростанню;

- визнання та досягнення: відзнаки за успіхи, публікації, патенти та внесок у розвиток галузі можуть підвищити самооцінку та сприяти самореалізації;

- баланс роботи та особистого життя: збереження балансу між роботою та особистим життям допомагає хіміку-технологу відчувати гармонію та досягати більшої задоволеності від своєї професійної діяльності.

Отже, професійна самореалізація передбачає цілеспрямований вибір професії, досягнуті в ній результати, кар'єрне зростання та розвиток професійної діяльності, а також задоволення тим, чим особистість займається й що отримує натомість, як складається її професійне життя та кар'єра [5, с. 161].

Досягаючи професійної самореалізації, особистість має змогу максимально проявити себе у професійній

діяльності, вирішувати професійні проблеми; самостійно створювати робочі місця; впроваджувати власні інноваційні проекти [11, с. 157].

Самореалізація у професійній діяльності – це індивідуальний процес, і кожен хімік-технолог може знайти свій власний шлях до професійного задоволення та розвитку.

Результати дослідження. У результаті нашого дослідження нами визначено декілька важливих завдань та обов'язків, що включає в себе професія хіміка-технолога. Надані рекомендації викладачам сприятимуть мотивації майбутніх хіміків-технологів до формування їхньої професійної компетентності, а від визначених у дослідженні факторів залежить самореалізація хіміка-технолога в його професійній діяльності.

Висновки з даного дослідження. На підставі нашого дослідження підтвердження знаходить висунута нами гіпотеза стосовно доцільності педагогічної умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти: забезпечення позитивної професійної мотивації та стимулювання їх до професійної самореалізації.

Перспективами подальших розвідок є обґрунтування другої педагогічної умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки: створення інноваційного освітнього середовища у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2010. № 1. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/186>
2. Войцеховська О. В. Проблема формування навчально-професійної мотивації студентів вищого навчального закладу. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 63–66.
3. Волосенко А. Формування професійної компетентності як важливий чинник творчої самореалізації майбутнього вчителя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6 (1). С. 140–149. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6(1)_23)
4. Гончаренко Т. Є. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів у технічному університеті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний інститут», Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 262 с.
5. Горнар І. І. Професійна самореалізація особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 83. С. 159–163. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/83/27.pdf>
6. Грень Л. М. Забезпечення мотивації досягнення професійного успіху у студентів ВТНЗ. *Педагогічний альманах*. 2011. Вип. 9. С. 121–126.
7. Грень Л. М. Педагогічні умови формування у студентів вищих технічних навчальних закладів спрямованості на успішну професійну діяльність : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 223 с.
8. Грень Л. М., Курбанова М. Ш. Професійна компетентність майбутніх інженерів хімічного профілю у закладах вищої освіти: аналіз тематичного спрямування наукової літератури. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2021. № 3. С. 62–75.
9. Дмитришин Б. Психологічні особливості формування позитивної навчальної мотивації студентів. *Проблеми сучасної психології*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%D0>
10. Євдоченко О. Професійна підготовка майбутніх хіміків як педагогічна проблема. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 33, т. 1. С. 319–324.
11. Потапчук Є. М., Потапчук Н. Д. Впровадження власних проектів як умова успішної професійної самореалізації фахівця. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. Вип. 1 (153). С. 153–157.

- П'янківська, Л. Професійна мотивація особистості: теоретичний аспект. *Грааль науки*. 2021. № 2/3. С. 532–536. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.108>
- Романовський О. Г., Михайличенко В. Є., Грень Л. М. Педагогіка успіху. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 300 с.
- Томчук М. І., Шевченко В. В. Психологічні основи військово-патріотичного виховання учнів: монографія. Миколаїв: Вид. відділ МФ НаУКМА, 1999. 122 с.
- Траєкторії кар'єри випускників ЗВО і ЗФПО: МОН презентує звіт із Моніторингу працевлаштування випускників-бюджетників. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/trayektoriyi-karyeri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentuye-zvit-iz-monitoringu-pracvelashtuvannya-vipusknikiv-byudzhetnikiv>
- Тригуб І. П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 315–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_100
- Шевченко В. І., Джоган Д. Мотивація професійної діяльності майбутнього психолога. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2017. № 1. С. 203–206.
- Bargmann C., Thiele L., Kauffeld S. Motivation matters: predicting students' career decidedness and intention to drop out after the first year in higher education. *High Educ*. 2022. No. 83. P. 845–861 DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00707-6>
- Crafford L., Wouters A., Bronkhorst E., Gous AGS, Kusrurkar RA. Exploring Factors Associated With the Motivation of Clinical Pharmacists: A Focus on the South African Context. *Front. Med*. 2021. No. 8. P. 747348. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmed.2021.747348/full>
- Lionel A. Varnadoe. Motivation and the Medical Technologist. *Laboratory Medicine*. 1990. Vol. 21, is. 3. P. 169–173. DOI: <https://doi.org/10.1093/labmed/21.3.169>
- MA. Allyssa A. Fajardo, Nicole Anne Y. Coseip, Andrea Mei A. De Leon, Khen Gabrielle B. Evidente, Dannah Jamilah M. Ison, Cleo Jazmin A. Prima, Joemarie T. Malana. (2022). Understanding the Motivation of Medical Technology Students in Manila in Pursuing Careers in Healthcare Amid Covid-19 Pandemic. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*. 2022. Vol. 11, no 4 (s): Special Issue on Hybridity in the New Reality. URL: https://european-science.com/eojnss_proc/article/download/6712/3031
- Van der Burgt SME, Nauta K., Croiset G., Kusrurkar RA, Peerdeman SM. A qualitative study on factors influencing the situational and contextual motivation of medical specialists. *Int J Med Educ*. 2020. No. 11. P. 111–119. DOI: 10.5116/ijme.5e88.b9ff

References

- Artemova, O. I. (2010). Profesiina samorealizatsiia osobystosti v suchasnykh umovakh [Professional self-realization of the individual in modern conditions]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii [Education of the region: political science, psychology, communications]*, 1. Retrieved from <https://social-science.uu.edu.ua/article/186> [in Ukrainian].
- Voitsekhovska, O. V. (2018). Problema formuvannia navchalno-profesiinoi motyvatsii studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu [The problem of formation of educational and professional motivation of students of a higher educational institution]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 2 (54), 63–66 [in Ukrainian].
- Volosenko, A. (2012). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti yak vazhlyvyi chynnyk tvorchoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia [The formation of professional competence as an important factor in the creative self-realization of the future teacher]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, 6 (1), 140–149. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6(1)_23). [in Ukrainian].
- Honcharenko, T. Ye. (2018). *Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-prohramistiv u tekhnichnomu universyteti [Pedagogical conditions of professional training of future software engineers at the technical university]*. (PhD diss.). Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut», Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].
- Hornar, I. I. (2022). Profesiina samorealizatsiia osobystosti [Professional self-realization of the individual]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 83, 159–163. Retrieved from <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/83/27.pdf> [in Ukrainian].
- Hren, L. M. (2011). Zabezpechennia motyvatsii dosiahnennia profesiinoho uspihku u studentiv VTNZ [Ensuring motivation for achieving professional success among students of HTIE]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 9, 121–126 [in Ukrainian].
- Hren, L. M. (2010). *Pedahohichni umovy formuvannia u studentiv vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv spriamovanosti na uspishnu profesiinu dialnist [Pedagogical conditions for the formation of students of higher technical educational institutions focused on successful professional activity]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Hren, L. M., & Kurbanova, M. Sh. (2021). Profesiina kompetentnist maibutnikh inzheneriv khimichnoho profilu u zakladakh vyshchoi osvity: analiz tematychnoho spriamuvannia naukovoї literatury [Professional competence of future chemical engineers in institutions of higher education: analysis of the thematic direction of scientific literature.]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy [Theory and practice of social systems management]*, 3, 62–75 [in Ukrainian].
- Dmytryshyn, B. (2019). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia pozytyvnoi navchalnoi motyvatsii studentiv [Psychological features of the formation of positive educational motivation of students]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]*. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p> [in Ukrainian].
- Yevdochenko, O. (2020). Profesiina pidhotovka maibutnikh khimikiv yak pedahohichna problema [Professional training of future chemists as a pedagogical problem]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 33, 1, 319–324 [in Ukrainian].
- Potapchuk, Ye. M., & Potapchuk, N. D. (2015). Vprovadzhennia vlasnykh proektiv yak umova uspishnoi profesiinoi samorealizatsii fakhivtsia [Implementation of one's own projects as a condition for successful professional self-realization of a specialist]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu [Scientific Bulletin of Mukachevo State University]*, 1 (153), 153–157 [in Ukrainian].
- Piankivska, L. (2021). Profesiina motyvatsiia osobystosti: teoretychnyi aspekt [Professional motivation of the individual: theoretical aspect]. *Hraal nauky [The grail of science]*, 2/3, 532–536. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.108> [in Ukrainian].
- Romanovskiy, O. H., Mykhailychenko, V. Ye., & Hren, L. M. (2011). *Pedahohika uspihku [Pedagogy of success]*. Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].
- Tomchuk, M. I., & Shevchenko, V. V. (1999). *Psykholohichni osnovy viiskovo-patriotichnoho vykhovannia uchniv [Psychological foundations of military-patriotic education of students]*: monohrafia. Mykolaiv, vydavnychiy viddil MF NaUKMA [in Ukrainian].
- Traietorii kariery vypusnykiv ZVO i ZFPO: MON prezentuie zvit iz Monitorynhu pratsvelashtuvannia vypusnykiv-biudzhetnykiv [Career trajectories of graduates of higher education and vocational training: the Ministry of Education and Culture presents a report on the monitoring of employment of budget graduates]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/trayektoriyi-karyeri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentuye-zvit-iz-monitoringu-pracvelashtuvannya-vipusknikiv-byudzhetnikiv> [in Ukrainian].
- Tryhub, I. P. (2014). Motyvatsiia studentiv yak odyn iz osnovnykh faktoriv uspishnoi profesiinoi pidhotovky [Student motivation as one of the main factors of successful professional training]. *Naukovi zapysky [Nationalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. Filoholichna [Scientific notes [of the National University "Ostroh Academy"]]. *Philological*, 48, 315–318. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_100. [in Ukrainian].
- Shevchenko, V. I., & Dzohan, D. (2017). Motyvatsiia profesiinoi dialnosti maibutnoho psykholoha [Motivation of the future psychologist's professional activity]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho [Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського]*, 1, 203–206 [in Ukrainian].
- Bargmann, C., Thiele, L., & Kauffeld, S. (2022). Motivation matters: predicting students' career decidedness and intention to drop out after the first year in higher education. *High Educ*, 83, 845–861. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00707-6>
- Crafford, L., Wouters, A., Bronkhorst, E., Gous, AGS., & Kusrurkar, RA. (2021). Exploring Factors Associated With the Motivation of Clinical Pharmacists: A Focus on the South African Context. *Front. Med*, 8, 747348. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmed.2021.747348/full> [in Ukrainian].
- Lionel, A. Varnadoe (1990). Motivation and the Medical Technologist. *Laboratory Medicine*, 21, 3, 169–173. DOI: <https://doi.org/10.1093/labmed/21.3.169>
- MA. Allyssa, A. Fajardo, Nicole, Anne Y. Coseip, Andrea, Mei A. De Leon, Khen, Gabrielle B. Evidente, Dannah, Jamilah M. Ison, Cleo Jazmin A. Prima, Joemarie, T. Malana (2022). Understanding the Motivation of Medical Technology Students in Manila in Pursuing Careers in Healthcare Amid Covid-19 Pandemic. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 11, 4: Special Issue on Hybridity in the New Reality. Retrieved from https://european-science.com/eojnss_proc/article/download/6712/3031
- Van der Burgt SME, Nauta, K., Croiset, G., Kusrurkar, RA., & Peerdeman, SM. (2020). A qualitative study on factors influencing the situational and contextual motivation of medical specialists. *Int J Med Educ*, 11, 111–119. DOI: 10.5116/ijme.5e88.b9ff

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 17.04.2024

УДК 3377:[331.54:159.9]:331.522

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-33-39](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-33-39)

КРИВОБОК АННА СЕРГІЇВНА,

викладачка кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Anna Kryvobok,

Lecturer at the Department of Teaching Technologies, Occupational Health and Safety and Design, Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education SIHE "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: loneliness891@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1715-1596>

КНЯЗЄВА МАРИНА ОЛЕКСІЇВНА,

старша викладачка методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Maryna Kniazieva,

Senior Lecturer at the Department of Methods of Professional Education and Social and Humanitarian Disciplines, Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education SIHE "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: kmarishka_1997@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7890-8834>

НАДТОЧІЙ ОКСАНА ВАСИЛІВНА,

викладачка методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Oksana Nadtochii,

Senior Lecturer at the Department of Methods of Professional Education and Social and Humanitarian Disciplines, Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education SIHE "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: NadtochiiOksi@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-5785-2377>

ВПЛИВ СИТУАЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

A Реформування сучасної освіти передбачає набуття її здобувачами ключових життєвих компетенцій. Вибір професії є однією з провідних потреб юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення. В ідеалі цей вибір має здійснюватися самостійно, усвідомлено та виважено, з урахуванням знань про власні психологічні особливості та потенційні можливості, орієнтуючись на сильні сторони своєї особистості та на потреби сучасного ринку праці. Проаналізовано вплив ситуації на ринку праці на професійне самовизначення здобувачів освіти. Розкрито сутність вибору професії, яка є однією з провідних потреб юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення.

Ключові слова: ринок праці; освіта; професійне самовизначення; особистісне самовизначення; соціальне самовизначення; психолого-педагогічний супровід

IMPACT OF LABOR MARKET SITUATION ON THE PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS

S Reforming modern education involves the acquisition of key life competencies by its students. The choice of profession is one of the leading needs of adolescence and occurs in the presence of the main psychological formations of the personality at this stage: personal, social, and professional self-determination. Ideally, this choice should be made independently, consciously, and carefully, taking into account knowledge

of one's own psychological characteristics and potential capabilities, focusing on the strengths of one's personality and the needs of the modern labor market. This study analyzes the impact of the labor market situation on the professional self-determination of students. The essence of the choice of profession, which is one of the leading needs of adolescence and occurs in the presence of the main psychological formations of the personality at this stage: personal, social, and professional self-determination, is revealed.

Keywords: labor market; education, professional self-determination; personal self-determination; social self-determination; psychological and pedagogical support

Актуальність проблеми. Реформування сучасної освіти передбачає набуття її здобувачами ключових життєвих компетенцій. Вибір професії є однією з провідних потреб юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення. В ідеалі цей вибір має здійснюватися самостійно, усвідомлено та виважено, з урахуванням знань про власні психологічні особливості та потенційні можливості, орієнтуючись на сильні сторони своєї особистості та на потреби сучасного ринку праці [10].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Загалом, проблеми розвитку ринку праці України, його регулювання та реформування, аспекти зайнятості населення, безробіття є об'єктом наукових досліджень вітчизняних учених, зокрема В. Близнюк, Д. Богині, І. Бондар, М. Ведернікова, М. Войнаренко, І. Дехтярьової, А. Колота, Е. Лібанової, І. Петрової, В. Петюха, О. Піщуліної, В. Радкевич та ін. Проблемою професійного самовизначення займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: Н. Бельська, О. Вітковська, Н. Гончарова, Л. Гуцан, Є. Єгорова, І. Заєць, Д. Закатнов, Е. Зеєр, О. Ігнатюк, С. Карпіловська, Є. Клімов, В. Кобченко, А. Лукіяничук, О. Морін, О. Онаць, З. Охріменко, В. Панок, Н. Побірченко, С. Поліщук, М. Пряхніков, Г. Реzapкіна, М. Садова, О. Сергєєнкова, В. Синявський, Н. Сургунд, Г. Татаурова-Осика, Б. Федоришин, С. Чистякова.

Мета статті: виявити індивідуальні особливості й фактори, що впливають на вибір майбутньої професійної діяльності, розробити методичні рекомендації щодо психолого-педагогічного супроводу професійного й особистісного самовизначення.

Завдання дослідження: дослідження професійних інтересів і намірів здобувачів освіти; розроблення та апробація педагогічного тренінгу, спрямованого на допомогу особистості у визначенні напрямку майбутньої професійної діяльності з урахуванням відповідності особистісних якостей вимогам професії.

Викладення основного матеріалу. Із початком повномасштабного вторгнення на територію України значно зменшилась кількість вступників до ЗП(ПТ)О, що пов'язано з виїздами за кордон, руйнуванням і закриттям закладів освіти, тимчасовою окупацією територій. Зменшення кількості закладів освіти та здобувачів освіти і в подальшому може призвести до значного погіршення якості освіти та освіченості молоді України. Тому профорієнтаційна робота серед здобувачів освіти відіграє важливу роль у наш час, так як важливим залишається саме питання вступу до українських закладів освіти [3].

Сутністю професійного самовизначення особистості є знаходження особистісних смислів у професійній діяльності. Професійне самовизначення школяра – це виокремлення себе щодо прийнятих у суспільстві критеріїв, принципів і норм професійної діяльності. Правильний вибір професії старшокласниками важливий не тільки з позиції визначення індивідуальних життєвих планів на майбутнє, але й з точки зору розвитку суспільства в цілому [5].

У сучасних умовах прогресивного розвитку і становлення України як європейської держави професійне самовизначення є важливим етапом у життєвому становленні особистості. Вмотивований і адекватний вибір професії дає можливість людині задовольнити життєві плани та наміри професійної реалізації, а також реалізації себе як особистості [11].

Проблема вибору професії завжди була актуальною і тим більше, залишається такою в сучасних умовах. Розбудова особисто-орієнтованого освітнього середовища закладу загальної середньої освіти потребує цілеспрямованої, систематичної роботи з професійного та особистого самовизначення кожного учня [8].

Сучасними науковцями переконливо доведено необхідність активізації професійного самовизначення на основі розвитку у старшокласників здатності до самопізнання та пізнання особливостей ринкового професійного середовища, адекватної самооцінки та оцінки сучасних вимог професій, узгодження власних потреб із вимогами обраної професії [4].

Отже, відповідно до мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження були обрані наступні методики:

1. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО за Є. Клімовим) [9];

2. «Визначення нахилів людини до тієї чи іншої сфери діяльності» (за Л. Йовайши) [там само].

Дослідження психологічних особливостей здобувачів освіти проведено за раніше описаними методиками. Експеримент було проведено у квітні 2023 року. В експерименті брали участь учні 9 класу ліцею «Перша Білоцерківська гімназія» м. Біла Церква. Нами було використано ДДО за Є. О. Клімовим [там само].

У результаті проведеного дослідження нами була отримана низка даних, які піддалися подальшому обробленню і детальному аналізу (табл. 1).

Як бачимо за табл. 1, більшість опитуваних надають перевагу типу професій «людина-художній образ» (35,6%), «людина-техніка» (22,2%) «людина-знакова система» (26,7%), менший відсоток складає тип професій «людина-природа» (11,1%) та «людина-людина» лише (4,4%).

Таблиця 1

Розподіл опитуваних здобувачів відповідно до типу професій

Тип професій	Респонденти				Загальні результати	
	Юнаки		Дівчата		К-сть	%
	К-сть	%	К-сть	%		
Людина-людина	1	2,2	1	2,2	2	4,4
Людина-природа	1	2,2	4	8,9	5	11,1
Людина-художній образ	7	15,6	9	20	16	35,6
Людина-знакова система	8	17,8	4	8,9	12	26,7
Людина-техніка	9	20	1	2,2	10	22,2
Всього:	2		20		45	100

За табл. 1, можна також помітити гендерні відмінності у виборі юнаків і дівчат: для перших привабливішими є тип «людина-техніка» (20%), «людина-знакова система» (17,8%), тоді як другі в більшості випадків обирають професії типу «людина-художній образ» (20%) та «людина-природа» (8,9%). Цікавим є факт повної протилежності відповідей, які стосуються професій типу «людина-техніка»: юнаки – 20% (максимум відповідей), дівчата – лише 2,2%.

Для визначення професійних нахилів здобувачів освіти застосовувалася діагностична методика Л. Йовайши [там само]. Дана методика допомогла виявити нахили до тієї чи іншої сфери людської діяльності.

Результати свідчать про перевагу таких сфер людських діяльностей: 30% молоді мають схильність до естетики та мистецтва; 20% – до розумових видів роботи; 20% – до планово-економічних видів робіт, які передбачають задоволення матеріальних потреб; та ще 20% мають схильність до рухомих видів діяльності; 10% – до роботи з людьми.

Отже, можна говорити, що професійні нахили до сфер людської діяльності широкі, тобто з шести сфер у допитуваних присутні п'ять.

Для реалізації поставленої мети було обрано тренінгову форму роботи, що передбачає: діагностику, інформування, практичні вправи, а також профорієнтаційні ігри, спрямовані на розвиток відповідних якостей особистості. Психолого-педагогічний тренінг розроблено для здобувачів. Уся програма розрахована на 7 взаємопов'язаних занять, кожне триває 1–1,5 години, усього – 10,5 годин, і покликана допомогти їм активізувати процес особистісного життєвого і професійного самовизначення. У тренінгових заняттях зголосилося брати участь 9 осіб віком 15–16 років.

Завдання формувального етапу дослідження:

- надати здобувачам інформацію про світ професій та їх розмаїття;
- продіагностувати їхні індивідуально-психологічні особливості, інтереси, нахили та здібності;

- визначити та охарактеризувати підходящий тип майбутньої професії;
- сприяти особистісному розвитку здобувачів;
- розвивати навички відстоювати свою думку і культуру спілкування;
- довести до відома здобувачів основні правила вибору професії;
- надати рекомендації та упередити помилки, що найчастіше виникають під час професійного вибору.

Форми роботи для досягнення поставлених завдань: спостереження, бесіди, тематичне малювання, психологічні вправи, групові дискусії, міні-лекції, рольові та ділові ігри.

Очікується, що по закінченні тренінгових занять здобувачі матимуть необхідний обсяг профінформаційних знань і навичок, необхідний для ухвалення правильного рішення щодо професійного самовизначення; зможуть вмотивовувати власну діяльність; буде сформовано адекватне уявлення про свій професійний потенціал завдяки самодіагностиці й знанням про світ професій; ознайомляться із специфікою сучасного ринку праці, правилами вибору і способами отримання професії.

Здобувачі повинні знати: значення професійного самовизначення, правила вибору професії; поняття про професії і професійну діяльність; поняття про інтереси, мотиви і цінності професійної праці, а також психофізіологічні і психологічні ресурси особистості у зв'язку з вибором професії.

Здобувачі повинні вміти: співвідносити свої індивідуальні психологічні і фізіологічні особливості з вимогами конкретної професії; аналізувати інформацію про професії за загальними ознаками професійної діяльності; користуватися відомостями про шляхи здобуття професійної освіти.

Незважаючи на наявність плану роботи, не можна звести спосіб проведення занять із підлітками до чітко запрограмованого, у намічений задум завжди можуть бути внесені зміни.

Програма тренінгу складена з урахуванням даних емпіричного дослідження і дістала назву «Психолого-педагогічний тренінг «Ким мені бути?»». Тут мається на увазі, що важливим є не тільки вибір конкретної професії, але й формування вміння екологічно взаємодіяти з довкіллям, дати відповідь на питання, ким бути у стосунках з оточуючими, яким бути.

У зв'язку з тим, що за даними попередніх психологічних діагностик більшість опитуваних належать до підприємницького типу і бажають стати бізнесменами, донести до них думку, що успіх вимірюється не лише матеріальними здобутками, що закладати довгостроковий прибуток треба чесно, створюючи певні цінності для суспільства.

Основна ідея курсу: професіонал – це людина, якій обрана фахова діяльність допомагає задовольняти практично всі потреби, від нижчих до вищих (самоповага,

самореалізація, самоактуалізація). Професіоналізм залежить не від змісту роботи, а від кваліфікації, мотивації, цінностей та особистісних якостей людини. У професіонала всі ці чинники поєднуються гармонійно. До будь-якої справи потрібно ставитися відповідально і сумлінно. Обіймати посаду, для якої вистачає освіти, здібностей, особливостей характеру, здоров'я, бажання працювати. Прагнути до того, щоб виконувати свої обов'язки найефективніше – не для власного збагачення, а для користі справи, принести у професію щось нове і важливе.

Програма сприяє реалізації завдань формування успішності здобувачів, підготовці їх до дорослого життя, вміння вирішувати як професійні, так і особисті проблеми, що виникають у житті. Адже сучасне життя пред'являє людині нові вимоги. Це має бути особистість, яка вміє самостійно й критично мислити, приймати рішення і нести за них відповідальність. Багато в чому завдання виховання всіх цих якостей лягає на систему освіти, в якій закладені можливості забезпечення професійної орієнтації і самовизначення здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Важливою умовою ефективності формувального етапу дослідження є проведення різноманітних видів профорієнтаційних заходів із молоддю, які дозволять всебічно ознайомити майбутніх здобувачів зі світом професій, усвідомити важливе значення кожної з них і необхідність правильного вибору.

Відповідно до мети та завдань формувального етапу було обрано психолого-педагогічний тренінг як оптимальну форму роботи із молоддю. Згідно з дослідженнями, традиційні форми й методи профорієнтаційної роботи для них є нецікавими. Це пов'язано з браком активізуючих методик і процедур, що дають змогу залучити здобувачів освіти до пошуку шляхів професійного самовизначення. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, що відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим і не перевантаженим.

Під час першого ознайомчого заняття було з'ясовано, з якою метою кожен зі здобувачів брав участь у тренінгу. Отримані дані опрацьовувались згідно з критеріями: вибір професії, причина вибору (в здобувачів, які зробили вибір однієї або 2–3 професій), рівень знань про професію.

Аналіз отриманих даних показав, що не всі здобувачі визначилися з вибором професії. А з тих, хто визначився, мало що знають про обрану професію і про те, де її можна отримати. Увагу привернув критерій «причини вибору професії» – більшість опитаних віддає перевагу порадам батьків, престижності та рівню заробітної плати. Тому на формувальному етапі дослідження головна увага приділялась професійній діагностиці щодо виявлення інтересів, схильностей, здібностей кожного здобувача, спрямованості

особистості, первинних професійних намірів, визначення соціальних установок і мотивації вибору професії.

Авторський психолого-педагогічний тренінг «Мій вибір професії. Ким я буду?» проводиться у вигляді психотехнічних ігор, вправ, обговорення, дискусій, інформаційних повідомлень. На заняттях використовуються інтерактивні методи роботи: робота в парах, мозковий штурм, інформаційні повідомлення, вправи на підвищення самооцінки.

Враховуючи психологічні та вікові особливості здобувачів, профорієнтаційну роботу в позакласний час організовували поетапно:

1 етап – початковий, який включає перший блок «Знайомство». Він складається з вступного заняття, присвяченого знайомству учасників одне з одним і з правилами поведінки в групі.

Мета блоку – знайомство та встановлення контакту зі здобувачами, ознайомлення їх з розмаїттям світу професій.

2 етап – основний, включає базову частину тренінгової програми, в якій проводиться діагностика типу особистості, кожен учасник отримує рекомендації щодо майбутньої професії.

Мета блоку – активізація процесу самопізнання, ознайомлення здобувачів із підходящим типом професії, що враховує їх індивідуально-психологічні особливості.

3 етап – заключний. На даному етапі відбувається закріплення отриманої інформації, підведення підсумків усього тренінгу та прощання з групою.

Програму створено за допомогою «Активізуючих методик у профорієнтаційній роботі» М. Дружиніної [1], збірника «Організація та зміст професійної орієнтації учнівської молоді» [6], а також була використана розробка «Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів» [7]. У кожному зустріч було включено психогімнастичні, ігрові та дискусійні вправи. Використовувались елементи психодіагностики, проєктивних малюнкових методик, тренінгових і рольових ігор і релаксаційних методик.

Кожне заняття проводилось за стандартною схемою та включало в себе такі елементи: привітання, оголошення теми заняття, вправа-розминка, базові вправи, підведення підсумків.

Орієнтована схема заняття.

1. Привітання.

2. Вступний шерінг. Передбачає обмін думками та почуттями стосовно зустрічі, озвучення свого психологічного стану на даний момент та обговорення очікувань від зустрічі.

3. Оголошення та обговорення теми заняття.

4. Вправа-розминка. Гра чи вправа-розминка, спрямована на підготовку до сприйняття теми заняття та створення внутрішньої свободи учасників.

5. Базові вправи, що містять: розігрування проблемної ситуації; діагностування; відпрацювання нових способів

поведінки; узагальнення та підкреслення важливих моментів досвіду учасників, набутого у процесі заняття.

7. Домашнє завдання (за потреби). Обговоренню виконаного домашнього завдання відводилось 10–15 хвилин на початку наступного заняття.

Проведені заняття дозволили розширити коло відомих учасникам тренінгу професій, а також підвищити рівень знань здобувачів про ці професії. Професійне просвітництво включає в себе наступні напрями: професійна інформація і професійна агітація. Перший напрям реалізовувався за допомогою організації занять, на яких здобувачі отримували інформацію про різні професії, вимоги, які вони висувають людині; про стан ринку праці та потреби в кадрах; про середньо-спеціальні і вищі навчальні заклади, який рівень освіти необхідно мати і які іспити необхідні для вступу в той чи інший заклад освіти. Професійна агітація проводилася у формі групових бесід, диспутів, профорієнтаційних ігор: «Вгадай професію», «Захисти свій вибір», «Працевлаштування» тощо [2].

Необхідно зазначити, що деякі учасники спочатку не виявляли активності на тренінгах, диспутах і під час бесід. Особливо ті здобувачі, які вже обрали собі професію за порадою батьків. Однак поступово вони стали активнішими, почали брати участь в іграх, дискусіях і бесідах, ставили питання і виявляли бажання проконсультуватися індивідуально з питань професійного визначення. Усе це вже свідчить про ефективність запропонованої моделі профорієнтаційної роботи.

Апробація тренінгової програми проводилася у рамках експериментального дослідження в групі здобувачів, які не визначилися з майбутньою професією, мають сумніви у своєму виборі й потребують профконсультації.

Метою формувального етапу стало визначення рівня ефективності проведеної профорієнтаційної роботи.

Результати опитування до тренінгу показали, що з дев'яти старшокласників, які брали участь у тренінгу, чотири (36%) ще не визначилися з конкретною професією, з них двоє (18%) – визначилися, проте мають сумніви, двоє – обирають між двома-трьома професіями і ще п'ятеро старшокласників (45%) обрали собі професію за порадою батьків.

Крім того, методом бесіди в молоді діагностувався рівень знань про професії за такими критеріями:

1. Високий рівень знань (учень знає сутність професії, а також, які вона висуває вимоги до людини, які є протипоказання до роботи за даною спеціальністю; знає, які освітні установи навчають даної професії, який рівень освіти потрібно мати і які іспити необхідно скласти для вступу);

2. Середній рівень знань (учень знає, в чому сутність професії, її вимоги, але не знає, які освітні установи навчають цієї професії або знає освітні установи, але про професію знає лише в загальних рисах);

3. Низький рівень знань (практично нічого не знає про професії та про освітні установи, в яких можна отримати професію).

Високий рівень знань про професію мав один учень; середній – чотири; у трьох рівень знань визначено як низький.

За критерієм «причина вибору професії» двоє учасників (20%) вважають цікавою обрану діяльність; престиж, висока заробітна плата, при низькому інтересі до професії є головними для чотирьох старшокласників (50%); п'ять учасників (60%) обрали собі професію на прикладі або за порадою батьків.

Молодь, яка брала участь у тренінгу, у своєму виборі професії найбільше орієнтуються на думку батьків і найменше на інтерес до обраного виду діяльності.

Зробивши порівняльний аналіз профорієнтаційних знань здобувачів освіти на етапі вхідного анкетування та анкетування, що проводилося по завершенню тренінгових занять, отримано такі кількісні результати. Для аналізу ефективності тренінгу учні ще раз відповіли на запитання анкети після проведення тренінгу (табл. 2):

Таблиця 2

Порівняльна характеристика показників рівня професійного самовизначення до та після проведення формувального експерименту

№	Проблема, яку учні хотіли розв'язати, беручи участь у тренінгу	До	Після
1.	Не визначилися. Не знають, яка професія їм підходить	4	0
2.	Визначилися, але мають сумніви, потребують консультації	2	1
3.	Обирають між двома-трьома спеціальностями	3	2
4.	Професію обрали за порадою батьків	5	2

За табл. 2 бачимо, що кількість здобувачів, які обрали професію, збільшилася до 54%; лише 18% обирають між двома-трьома професіями, ще один учень (0,9%) потребує додаткової консультації. Тобто всі учасники тренінгу зробили свій професійний вибір.

Кількісним показником ефективності профорієнтаційної роботи є співвідношення здобувачів за кожним із критеріїв до та після формувального експерименту. Ефективність технології та методів доводить збільшення кількості здобувачів, що вибрали одну чи кілька професій; здобувачів з високим рівнем знань про професії, здобувачів, що вибрали професію у зв'язку з власними інтересами і здібностями.

Крім кількісних показників, було виділено також і якісні. Багато здобувачів стали самостійно шукати інформацію про різні професії та установи професійної освіти. Практично всі здобувачі освіти показали свою готовність працювати далі над професійним та особистісним самовизначенням.

І, нарешті, деякі учасники змінили своє уявлення про майбутню діяльність – вони стали прагнути не тільки

і не стільки до престижної та грошовитої професії, але й насамперед цікавої для них. Троє здобувачів зуміли відстояти перед батьками власний вибір.

Якісним показником ефективності є поява нових ціннісних орієнтацій і смислів у виборі професії (або зміцнення існуючих); формування внутрішньої готовності самостійно здійснювати вибір (прояв активності і самостійності здобувачів освіти у діяльності з професійного самовизначення).

Апробація програми психолого-педагогічного супроводу довела, що розроблені заходи сприяють самопізнанню та професійному самовизначенню молоді, оптимальному та усвідомленому вибору майбутньої професії.

В учасників тренінгової програми зроста інформованість про світ професій, усвідомлення складників успішної професійної самореалізації та кроків щодо її здійснення.

За критерієм «рівень знань про професію» якісні та кількісні показники суттєво збільшилися. Високий рівень знань про професію мають 4 здобувачі (36%); середній – 5 (45%); у здобувачів не констатовано низький рівень знань. За критерієм «причина вибору професії» найголовнішим професійним мотивом у здобувачів, які брали участь у тренінгу, стала зацікавленість обраною діяльністю, показники якої підвищилися на 60%. Кількість здобувачів, які віддали перевагу престижності професії та рівню її оплати, зменшилася на 10%; вибір за порадою або прикладі батьків» знизився з 45 до 18%.

Прослідковується тенденція щодо зміни пріоритетів у старшокласників, які брали участь у тренінгу, щодо основних причин, за якими вони обирали майбутню професійну діяльність: більшість здобувачів вважає, що спеціальність має відповідати їхнім інтересам і здібностям; престиж, висока заробітна плата залишаються важливими, хоч показник цього фактору дещо зменшився. Також вихідні дані засвідчили зменшення впливу батьків на професійне самовизначення старшокласників.

Отже, можна констатувати, що реалізація запропонованої системи тренінгових занять із професійної орієнтації старшокласників сприяє підвищенню рівня професійного просвітництва, виявленню професійних мотивів, інтересів і здібностей і професійному самовизначенню.

Під час аналізу результатів анкетування встановлено, що рівень професійного самовизначення старшокласників у групі, яка брала участь у формульованому експерименті, підвищився і став високим. Припущення, що психолого-педагогічний супровід сприятиме професійному самовизначенню здобувачів освіти, статистично підтвердилось.

Отримані результати з наочністю демонструють ефективність психолого-педагогічного супроводу на активізацію здобувачів освіти: підвищення рівня відповідальності, самостійності, активної життєвої позиції тощо.

Поточна оцінка тренінгу дозволила виявити фактори, що свідчили про його результативність. Це – поглиблення

саморозкриття і самопізнання учасників. Вони відзначали, що не очікували від себе такого ступеня відвертості, готовності обговорювати і вирішувати навіть особисті питання. Спостерігалось також прагнення підтримувати одне одного і допомагати вирішувати особистісні проблеми. Показово, що кожен учасник поступово приймав правила тренінгу, і якщо на першому етапі функція підтримання правил здебільш виконувалась ведучим тренінгу, то з часом її брали на себе самі учасники.

Проведені заняття також дали відповіді на безліч питань, що виникають у здобувачів освіти під час вибору професії, підготували їх до труднощів, які можуть виникнути на шляху до професійних досягнень, навчили відстоювати свій вибір.

У розроблених методичних рекомендаціях для практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, педагогічних працівників закладів освіти подано посилення на законодавчі документи щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах освіти; інформацію щодо пошуку та використання профінформаційного контенту; правил роботи з кейсом профдіагностичного інструментарію; опрацювання психологічних вправ та інструментів; роботи над файлами профорієнтаційного портфолію; створення профорієнтаційного простору в закладах освіти.

Висновки. За результатами методики ДДО більшість опитуваних надають перевагу типу професій «людина-художній образ» (35,6%), «людина-техніка» (22,2%) «людина-знакова система» (26,7%), менший відсоток складає тип професій «людина-природа» (11,1%) та «людина-людина» лише (4,4%).

Можна також помітити гендерні відмінності у виборі юнаків і дівчат: для перших привабливішими є тип «людина-техніка» (20%), «людина-знакова система» (17,8%), тоді як другі в більшості випадків обирають професії типу «людина-художній образ» (20%) та «людина-природа» (8,9%). Цікавим є факт повної протилежності відповідей, які стосуються професій типу «людина-техніка»: юнаки – 20% (максимум відповідей), дівчата – лише 2,2%.

Аналіз за методикою Йовайши свідчить про перевагу сфер людських діяльностей – 30% учасників мають схильність до естетики та мистецтва; 20% – до розумових видів роботи; 20% – до планово-економічних видів робіт, які передбачають задоволення матеріальних потреб; та ще 20% – до рухомих видів діяльності; 10% – до роботи з людьми.

Можна констатувати, що реалізація запропонованої системи тренінгових занять із професійної орієнтації старшокласників сприяє підвищенню рівня професійного просвітництва, виявленню професійних мотивів, інтересів і здібностей і професійному самовизначенню. Під час аналізу результатів анкетування встановлено, що рівень професійного самовизначення здобувачів освіти у групі, яка брала участь у формульованому експерименті, підвищився

і став високим. Припущення, що психолого-педагогічний супровід сприятиме професійному самовизначенню здобувачів, статистично підтвердилося.

Отримані результати з наочністю демонструють ефективність психолого-педагогічного супроводу на активізацію здобувачів освіти: підвищення рівня відповідальності, самостійності, активної життєвої позиції тощо.

Список використаних джерел

1. Дружиніна М. Активізуючі методи у профорієнтаційній роботі. *Психолог*. 2003. № 18. С. 15–16.
2. Ігротек: Практика організації допрофесійного освітнього простору : зб. рольових ігор / редкол.: Ю. І. Соловійов, О. І. Чернишов та ін. Донецьк : Витоки, 2010. 226 с.
3. Князева М. О. Перспективи розвитку людського капіталу у закладах ЗП(ПТ) О в умовах воєнного стану та повоєнному відновленні України. *Трендвотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану: прикладні здобутки та інновації*: електрон. зб. матеріалів, м. Біла Церква, 26 груд. 2023 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739681/1/19.12.2023%20%D0%9A%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf>
4. Кривобок А. С. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця* : зб. матеріалів II-ої Всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 18 трав. 2023 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2023. С. 334–339.
5. Кривобок А. С. Теоретичні аспекти професійного самовизначення старшокласників. *Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих у системі неперервної освіти* : зб. матеріалів VIII-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Біла Церква, 15 груд. 2022 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2022. С. 111–116.
6. Організація та зміст професійної орієнтації учнівської молоді : за матеріалами роботи слухачів ООЗО на базі Броварського навчально-виховного об'єднання Броварської міської ради Київської області : збірник. Ч. 1 / уклад.: І. О. Ткачук, С. В. Сліпкань ; за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2017. 189 с.
7. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : метод. рекомендації / авт. кол. за наук. ред. І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.
8. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку : зб. матеріалів Х ювілейних Всеукр. психол.-педаг. читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н. В. Павлик. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. 147 с.
9. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості : навч. посіб. Київ : КНТ, 2016. 438 с.
10. Шевченко А. М. Професійне самовизначення старшокласників як чинник особистісного зростання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 258 с.
11. Шиделко А. В. Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 140 с.

References

1. Druzhynina, M. (2003). Aktivizuiuchi metody u proforiientatsiini roboti [Activating methods in career guidance work]. *Psykholoh [Psychologist]*, 18, 15-16 [in Ukrainian].

2. Soloviov, Yu. I., & Chernyshov, O. I. et al. (Eds.). (2010). *Ihroteka: Praktyka orhantzatsii doprofesiinoho osvitnoho prostoru [Play library: The practice of organizing a pre-professional educational space]*: zbirnyk rolovykh ihor. Donetsk: Vytoky [in Ukrainian].
3. Kniazieva, M. O. (2023). Perspektivy rozvytku liudskoho kapitalu u zakladakh ZP(PT)O v umovakh voiennoho stanu ta povoiennomu vidnovlenni Ukrainy [Prospects for the development of human capital in ZP(PT)O institutions in the conditions of martial law and the post-war reconstruction of Ukraine]. In *Trendvotchinh rynku pratsi v systemi pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu: prykladni zdobutky ta innovatsii [Trendwatching of the labor market in the system of training and advanced training of specialists under martial law: applied achievements and innovations]*: elektronnyi zb. materialiv. Bila Tserkva. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/739681/1/19.12.2023%20%D0%9A%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].
4. Kryvobok, A. S. (2023). Profesiine samovyznachennia starshoklasnykyv yak peredumova uspishnoi profesiinoi samorealizatsii [Professional self-determination of high school students as a prerequisite for successful professional self-realization]. In *Sotsialno-osvitni dominanty profesiinoi pidhotovky suchasnoho kompetentnoho fakhivtsia [Social and educational dominants of professional training of a modern competent specialist]*: zb. materialiv II-oi vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. (pp. 334-339). Bila Tserkva [in Ukrainian].
5. Kryvobok, A. S. (2022). Teoretychni aspekty profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykyv [Theoretical aspects of professional self-determination of high school students]. In *Psykholoho-pedahohichni aspekty navchannia doroslykh u systemi nepererвної osvity [Psychological and pedagogical aspects of adult education in the system of continuous education]*: zb. materialiv VIII-i Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 111-116). Bila Tserkva [in Ukrainian].
6. Tkachuk, I. O., Slipkan, S. V. (Comps.), & Panchenko, T. L. (Ed.). (2017). *Orhantzatsiia ta zmist profesiinoi oriantatsii uchnivskoi molodi: za materialy roboty slukhachiv OOZO na bazi Brovarskoho navchalno-vykhovnoho ob'iednannia Brovarskoi miskoi rady Kyivskoi oblasti [Vocational guidance and vocational selection: axiological aspects]*: zbirnyk (P. 1). Bila Tserkva: KVNZ KOR «Akademiia nepererвної osvity» [in Ukrainian].
7. Tkachuk, I. I. (Ed.). (2017). *Profesiina oriantatsiia v suchasni shkoli: krashchi metodychni rozrobky praktychnykh psykholohiv i sotsialnykh pedahohiv malokomplektnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv, navchalno-vykhovnykh ob'iednan, navchalno-vykhovnykh kompleksiv [Professional orientation in a modern school: the best methodological developments of practical psychologists and social pedagogues of small general education institutions, educational and educational associations, educational and educational complexes]*: metodychni rekomendatsii. Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].
8. Pavlyk, N. V. (Ed.). (2020). *Proforiientatsiia: stan i perspektyvy rozvytku [Vocational guidance: status and development prospects]*: zbirnyk materialiv X yuvileinykh vseukr. psykholoho-ped. chytan, prysviachenykh pam'iaty doktora pedahohichnykh nauk, profesora Fedoryshyna Borysa Oleksiivovycha. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
9. *Psykholohichni osnovy profesiinoi oriantatsii ta samorealizatsii osobystosti [Psychological foundations of professional orientation and self-realization of the individual]*: navch. posib. (2016). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
10. Shevchenko, A. M. (2021). *Profesiine samovyznachennia starshoklasnykyv yak chynnyk osobystisnoho zrostannia [Professional self-determination of high school students as a factor of personal growth]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
11. Shydelko, A. V. (2017). *Proforiientatsiia i profvidbir: aksiolohichni aspekty [Vocational guidance and vocational selection: axiological aspects]*: navch. posib. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 19.05.2024

УДК 373.3(438)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-40-43](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-40-43)

ІВАНЮК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,

кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця, старша наукова співробітниця, Інститут цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна; консультантка з питань освіти українських дітей-біженців, Варшавський Центр освітніх і соціальних інновацій, Польща

Iryna Ivaniuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Institute of Digitalization of Education the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine; a consultant on education of Ukrainian refugee children, Warsaw Center for Educational and Social Innovation, Poland

E-mail: irinaivanyuk72@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2381-785X>

СТВОРЕННЯ ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ У ВАРШАВІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ВИКЛИКИ

А Представлено результати огляду освітніх можливостей для українських дітей-біженців, створених органами місцевого самоврядування у місті Варшава, як приклад успішної зарубіжної практики. Зазначено, що діти мали можливість продовжити навчання в двох системах освіти. Проводяться позашкільні заходи для інтеграції українських дітей у місцеве освітнє середовище, надається психосоціальна підтримка рідною мовою для збереження ментального здоров'я українських дітей-біженців та їхніх батьків. Для створення безпечного освітнього середовища для українських дітей, працевлаштовані в освітні заклади українські асистенти вчителів та полікультурні асистенти. Визначено основні виклики: багато учнів перебувають поза межами шкільної системи, відсутність рівних можливостей учнів щодо складання іспитів, нестача педагогічних кадрів.

Ключові слова: освіта під час війни; освіта дітей-біженців; психосоціальна підтримка; зарубіжний досвід

CREATING EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR UKRAINIAN CHILDREN IN WARSAW DURING THE WAR: CURRENT STATE AND CHALLENGES

С This article focuses on the relevance of gaming technologies within the context of inclusive education, based on the principles of equality, accessibility, and quality of educational services. It identifies the necessity for educational systems to consider the diversity and individuality of students to meet the demands of modern civil society.

In today's world, inclusive education is an integral part of forming an open, democratic society, ensuring equal access to education for all children, regardless of their limitations.

Special attention is given to creating conditions for the effective integration of this category of students into the educational process and preparing teachers to work in an inclusive environment. By analyzing previous studies and highlighting unresolved issues, further directions for research are proposed, including the development of new gaming technologies adapted to the needs of children with special needs. This emphasizes the potential of gaming technologies to meet individual educational needs and promote inclusion, ensuring equal access to quality education for all students.

Examples of educational and tabletop games are suggested to promote the development of cognitive, social, and motor skills in students with special educational needs.

Keywords: education during the war; education of children-refugees; psychosocial support; foreign experience

Вступ. Під час повномасштабного вторгнення понад 6 мільйонів українців, переважно жінки та діти, виїхали за кордон. За даними УВКБ ООН, кількість українських біженців у Європі на кінець 2023 року оцінювали в 5,954 млн, а загалом у світі – у 6,357 млн [2].

Згідно з даними Євростату, на кінець 2023 року основними країнами Європейського Союзу, що прийняли одержувачів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1 млн 251,25 тис. осіб), Польща (954,80 тис. осіб) і Чехія

(373,04 тис. осіб) [8].

Українські діти зайшли в освітні системи зарубіжних країн і мали пройти процес адаптації, як діти вимушених мігрантів. ЮНЕСКО провело дослідження щодо того, наскільки біженці включені до системи шкільної освіти у 7 країнах: Польщі, Болгарії, Чехії, Молдові, Словаччині, Угорщині, Румунії. Станом на червень 2023 року там приймали 1 902 685 українських біженців [10].

У зв'язку з цим включення дітей з України до місцевих систем освіти стало для урядів країн ключовим питанням, щоб забезпечити інтеграцію та підготовку українських учнів до майбутнього.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У роботі українських учених Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Гордієнко, І. Іванюк висвітлено вітчизняні та міжнародні ініціативи щодо освіти тимчасово переселених осіб та українських біженців, що впроваджувались на початку повномасштабного вторгнення [1].

Польські вчені М. Хербст, М. Сітек проаналізували географічні закономірності та місцеві детермінанти залученості учнів з України до системи загальної середньої освіти в Польщі. Зокрема, застосовуючи комп'ютерну геоінформаційну систему та статистичний аналіз до адміністративних даних шкіл і муніципалітетів Польщі, дослідники виявили, що біля 50% українських біженців у школах Польщі – це діти молодшого шкільного віку, тоді як показники для інших вікових груп значно нижчі [7].

Аналіз низки якісних досліджень, проведених у Польщі для виявлення проблем і можливостей інтеграції українських біженців у систему освіти країни, свідчить про наявність низки викликів, ці питання розглядають у дослідженнях Варшавського університету [9], Британської Ради [4].

Дослідження «Перспектива української громади в Польщі», проведене Фондацією розвитку інформаційного суспільства, показало наскільки різноманітні потреби українських дітей і молоді під час навчання в Польщі, а саме: складно вибрати заклад загальної середньої освіти; діти, які навчаються лише дистанційно в українській онлайн-школі, часто стикаються із самотністю, відчуженістю та відсторонюються від стосунків з однолітками; діти, які паралельно опановують польську та українську шкільні програми, виснажені фізично та емоційно; діти молодшого віку втрачають зв'язок із власною мовою; неприйняття або кепкування однолітками у школах є поширеним явищем, потрібна підтримка у міжкультурній освіті та побудові добрих стосунків у групах; діти і підлітки потребують психологічної підтримки через відсутність безпечного місця, власного простору та важкі умови проживання [6].

У дослідженні «Біженці з України в Польщі» організація Amnesty International зазначила, що польські школи відвідує біля 190 тис. українських учнів (дані на лютий 2023 року), а польська система освіти зіткнулася з величезним викликом, бо Міністерство освіти не проводить моніторинг кількості дітей і молоді, які прибули до Польщі з України з 24 лютого 2022 року, які не зараховані до польських закладів освіти. «Міністерство освіти не збирає інформацію про те, скільки біженців шкільного віку з України, які проживають у Польщі, навчаються дистанційно в українській системі освіти. Батьки або особа, яка опікується учнем, зобов'язані подати заяву до гміни, на території якої вони проживають, про те, що учень продовжує навчання в українській системі освіти. Проте практика

показує, що не всі виконують цей обов'язок. Це означає, що ми точно не знаємо, скільки учнів, які втекли до Польщі з України, зараз перебувають поза будь-якою системою освіти» [3].

Метою статті є огляд освітніх можливостей для українських дітей-біженців, створених у місті Варшава, для забезпечення прав дитини на освіту та приклад успішної практики щодо підтримки дітей та їхніх батьків органами місцевого самоврядування. Особливої актуальності здійснений аналіз набуває у контексті подальшої підтримки українських дітей-біженців за кордоном під час війни.

Викладення основного матеріалу. На початку повномасштабної війни в Україні весною 2022 року понад 17000 дітей з України поповнили дитячі садки та заклади загальної середньої освіти Варшави. На кінець грудня 2022 року їхня кількість становила 6 відсотків усіх учнів і вихованців. Діти були зараховані до загальноосвітніх класів або до 124-х підготовчих відділень, які у грудні 2022 року діяли у 72-х школах (60 початкових і 12 середніх шкіл). На той момент мова не йшла про навчання українських дітей відповідно до навчальних програм Польщі, бо це неможливо без знання польської мови. Головним завданням закладів освіти було надати дітям можливість соціалізації та комунікації з ровесниками, надання психосоціальної підтримки. У 2023/2024 навчальному році у варшавських школах і дитячих садках навчається 12645 дітей з України, при цьому для них функціонують 42 підготовчих відділення, де діти вивчають польську мову.

Враховуючи ситуацію, що не всі батьки прийняли рішення віддавати дітей до шкіл, бо знаходились у стані стресу, невизначеності, невпевненості в найближчих планах дій та очікування швидкого повернення додому, місцева влада столиці організувала 48 пунктів дистанційного навчання для учнів, які навчається в українській системі. Ці пункти були розташовані, зокрема, у Палаці молоді, Центрі освіти та розвитку, позашкільних закладах у всіх районах міста. Такі пункти були обладнані ноутбуками, підключеними до Інтернет, а учні навчались під наглядом українських учителів. Діяльність пунктів дистанційної освіти для українських дітей профінансував ЮНІСЕФ з липня 2022 по березень 2023 року. До цього часу більшість батьків визначились зі своїми планами, частина повернулась в Україну, частина поїхала до інших країн, ті, хто вирішив залишитись – віддали дітей на навчання до польської системи освіти.

Важливою роботою є психологічна підтримка українських школярів і батьків, яку надають фахівці у 28-х міських психолого-педагогічних консультаціях Варшави. Майже у половині з них консультації проводяться українською мовою, в інших прийом ведеться, зокрема, англійською мовою. Додаткова психологічна підтримка надається в рамках програми «Мобільний психолог з українською мовою». Команда психологів виїжджає до закладів освіти, надаючи підтримку на місці дітям біженців, які її потребують. Вони проводять психологічні консультації

з батьками, кризове втручання, первинну діагностику, перенаправлення до іншого фахівця.

Служба психологічної підтримки, де працюють психологи з України, яка на нинішній день надала допомогу для 8000 дітей і молоді і біля 2500 батьків, працює в Центрі освіти та розвитку для українських дітей-біженців та їхніх сімей. Важливо, що психологами та вихователями дітей у Центрі працюють лише українські педагогічні співробітники, які в статусі біженців виїхали під час війни. Центр працює з 14 червня 2022 року, завдяки фінансуванню ЮНІСЕФ він був обладнаний меблями, комп'ютерною технікою, навчальними посібниками та іграшками. У Центрі працюють гуртки для дітей молодшого віку, але, перш за все, це простір дистанційного навчання для молоді, яка навчається онлайн в українській системі освіти. У закладі працює інформаційний пункт, де можна дізнатися про освітні пропозиції Варшави та зареєструватися на заняття. Заняття з польської мови, англійської мови, економіки, комп'ютерної грамотності, робототехніки, мистецькі та кулінарні майстер-класи, наукові експерименти з фізики та хімії, краєзнавчі екскурсії по Варшаві, заняття із самозахисту для українських дітей проводять у Центрі неурядові організації. З моменту відкриття на заняттях у Центрі побувало понад 42 тисячі відвідувачів.

Інтеграція українських і польських дітей і молоді є одним з основних завдань, які ставлять перед собою органи місцевого самоврядування Варшави, співпрацюючи з неурядовими організаціями. У період із липня по грудень 2022 року реалізовано 58 проектів громадськими організаціями, до яких долучилося понад 7000 осіб. Зокрема, це освітні, розважальні, спортивні, культурні заходи та заходи зі психологічної підтримки для дітей і молоді, які перебували у пунктах тимчасового розміщення біженців. Із січня по березень 2023 року 15 громадських організацій організували заняття для українських школярів та їхніх варшавських однолітків, метою яких було продемонструвати дітям як важливо вчитися один в одного, щоб охоче допомагати один одному та проводити час разом.

Українські діти та молодь можуть безкоштовно розвивати свої інтереси та таланти разом із польськими ровесниками у багатьох гуртках, що працюють у позашкільних закладах освіти, наприклад, у Палаці молоді, столичному Центрі культурної освіти, Варшавському Молодіжному спортивному центрі «Агрикола». Підтримує дітей дошкільного та молодшого шкільного віку інтеграцією через рух спортивно-освітня програма «Академія Веолія – здоров'я та інтеграція». Вона допомагає з мовною та культурною інтеграцією дітей і забезпечує вчителів готовими до використання навчальними матеріалами. Програма реалізується Фондом Veolia Poland та Фондом V4Sport у співпраці з Управлінням освіти, Управлінням спорту та рекреації міста Варшави та компанією Veolia Energia Warszawa S.A.

Організацію спільних канікул у Варшаві також спрямовано на інтеграцію українських дітей в освітній простір варшавських шкіл. У 2022 році ЮНІСЕФ співфінансував акцію «Спільне варшавське літо», в рамках якої

польські та українські школярі мали змогу скористатися опікою в школах і широким спектром заходів, що доповнювали щорічну акцію «Варшавське літо в місті». Участь для дітей-біженців, які прибули до Польщі після 24 лютого 2022 року, була безкоштовною і нею скористалися 3098 учнів. У 2023 році місто у співпраці з ЮНІСЕФ організувало акцію «Спільна варшавська зима», у якій брали участь 975 дітей з України.

Завдяки фінансовій підтримці ЮНІСЕФ у закладах загальної середньої освіти Варшави працює 40 полікультурних асистентів, які вільно володіють польською та українською мовами. Вони працюють перекладачами і підтримують дітей в адаптації до шкільного середовища, допомагають учням у навчанні.

У 2022 та 2023 роках майже 400 українських учителів були працевлаштовані у міських школах і дитячих садках як асистенти польських учителів (працюючи по 6–8 годин на день). Вони мали допомагати українським учням у навчанні та інтеграції у шкільну спільноту. 300 асистентів учителів були профінансовані Польським центром міжнародної допомоги, решта – ЮНІСЕФ. Крім того, Варшавський центр освітніх і соціальних інновацій (WCIES) організовує курси польської мови для українських учителів, курси польської мови як іноземної та української мови для польських учителів; навчання для консультантів, які підтримують українську молодь із питань профорентації.

На сайті Управління освіти Варшави створено підсторінку «Освіта. Варшава для України» для інформування батьків українських дітей [5]. На ній міститься актуальна інформація про освітні пропозиції дитячих садків, закладів загальної середньої освіти та просвітницькі заходи, що публікується українською та польською мовами.

Прийняття дітей та молоді з України до шкіл Варшави поставило перед місцевими органами влади багато викликів. Деякі з них були вирішені, тоді як інші вимагають системних змін з боку уряду, серед них:

1. Внесення змін у метод оцінювання знань і надання можливості українській молоді складати польські іспити на атестат зрілості та іспит за восьмий клас, бо наразі вони не мають рівних можливостей у порівнянні з польськими учнями.

2. Розширення критеріїв для працевлаштування вчителів з України та організації для них курсів польської мови. Це могло б вирішити проблему гострої нестачі педагогічних кадрів у варшавських закладах загальної середньої освіти.

3. Посилення психосоціальної підтримки через те, що багато українських учнів та їхніх батьків є травмованими особами, відірваними від свого середовища і потребують інтенсивної підтримки рідною мовою.

4. Розроблення спільно з Міністерством освіти і науки України підходів щодо продовження та завершення освіти для учнів, які навчаються в українській та польській системах освіти.

5. Створення у співпраці з Міністерством освіти і науки України бази даних українських дітей і молоді,

які проживають у певному місті, бо наразі багато учнів перебувають поза межами шкільної системи, зокрема й у Варшаві.

Висновки. Результати дослідження освітніх можливостей для українських дітей-біженців, створених органами місцевого самоврядування у місті Варшава, дозволяють зробити такі висновки.

Для забезпечення прав дитини на освіту, діти з України, які отримали тимчасовий прихисток під час війни, мали можливість продовжити навчання як у польській системі освіти, так і в українській системі освіти. Польща є єдиною країною в Європейському Союзі, яка не вимагала від українських родин обов'язкового відвідування дитьми школи, надаючи можливість зробити вибір і продовжувати онлайн-навчання в українській школі. Вже з вересня 2024 року уряд Польщі офіційно запровадить обов'язкове відвідування закладів загальної середньої освіти в країні для всіх дітей-біженців з України.

Для забезпечення успішної інтеграції українських дітей у місцеве освітнє середовище, органи місцевого самоврядування поєднали зусилля та успішно співпрацюють з неурядовими організаціями, міжнародними організаціями, представниками місцевого бізнесу, що дозволяє забезпечити проведення різноманітних інтеграційних заходів для українських і польських однолітків.

Для збереження ментального здоров'я українських дітей-біженців та їхніх батьків, організовано надання психосоціальної підтримки рідною мовою, що є важливою умовою для створення довіри з фахівцями.

Для створення безпечного освітнього середовища для українських дітей, працевлаштовані в освітні заклади українські асистенти вчителів та полікультурні асистенти.

Для вирішення наявних викликів органи місцевого самоврядування Варшави потребують політичних рішень з боку уряду країни та співпраці з Міністерством освіти і науки України.

Вбачаємо **перспективи подальших розвідок** у вивченні польського досвіду, зокрема, щодо впровадження варшавської моделі підтримки школи та діяльності команди кризових інтервентів для діагностики проблеми і швидкого реагування на кризові ситуації в закладах загальної середньої освіти, забезпечивши зовнішню кризову інтервенцію у важких випадках, пов'язаних із наслідками травми війни у дітей і дорослих.

Список використаних джерел

1. Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іванюк І. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2022. № 1 (5). С. 7–39. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39)
2. Регіональне бюро УВКБ ООН для Європи та УВКБ ООН в Україні. Життя на паузі: наміри та перспективи біженців, осіб, що повертаються, та ВПО з України. *Регіональний звіт щодо намірів*. 2024. № 5. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2024/03/UNHCR-LIVES-ON-HOLD-5-INTENTIONS-OF-REF-REF-RETURNEES-AND-IDPS-FROM-UKR-SUMMARY_UKR.pdf (дата звернення: 19.05.2024)
3. Amnesty International. Podsumowanie rocznego projektu badawczego "Uchodźcy z Ukrainy w Polsce". URL: <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie-rocznego-projektu-badawczego-Uchodzczy-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf> (дата звернення: 19.05.2024)

4. British Council. Empowering Education. Understanding Teachers' Needs in Multicultural Classrooms. Warsaw : British Council, 2024. 39 p.
5. Edukacja: Warszawa dla Ukrainy. URL: <https://edukacja.um.warszawa.pl/edukacja-warszawa-dla-ukrainy> (дата звернення: 19.05.2024)
6. Fundację Rozwoju Społeczeństwa. Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Perspektywa społeczności ukraińskiej w Polsce. URL: https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-młodzieży-uciekających-przed-wojną-w-ukrainie-cz-2-perspektywa-społeczności-ukraińskiej-w-polsce/?fbclid=IwAR0X3S-2S21NWJ7gNyweNujvqQGB9Tiez-V3PAIBk_ffYeaRBhvMBd0GZl8 (дата звернення: 19.05.2024)
7. Herbst M., Sitek M. Education in exile: Ukrainian refugee students in the schooling system in Poland following the Russian-Ukrainian war. *European Journal of Education: Research, Development and Policies*. 2023. Vol. 58, no. 4. P. 575–594. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12587>
8. Interfax-Ukraina. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у грудні зросла на 37,6 тис. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/965933.html> (дата звернення: 19.05.2024)
9. Środowiskowa pomoc uchodźcom wojennym z Ukrainy. *W stronę środowiskowych usług społecznych*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 2023. S. 223–265.
10. UNESCO. Ukrainian refugees' pathways to inclusion in education: Insights from host countries. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/ukrainian-refugees-pathways-inclusion-education-insights-host-countries?hub=343> (дата звернення: 19.05.2024)

References

1. Nychkalo, N., Ovcharuk, O., Hordiienko, V., & Ivanyuk, I. (2022). Ukrainianska osvita v umovakh rosijskoi viiny: vyprobuvannia, novyi dosvid, perspektyvy [Ukrainian education in the conditions of the russian war: trials, new experiences, prospects]. *Visnyk kafedry YuNESKO Neperervna profesiina osvita XXI stolittia [UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century]*, 1 (5), 7-39. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39) [in Ukrainian].
2. UNHCR Regional Bureau for Europe and UNHCR Ukraine. (2024). Zhyttia na pauzi: namiry ta perspektyvy bizhentsiv, osib, shcho povertaiutsia, ta VPO z Ukrainy [Life on Pause: Intentions and Perspectives of Refugees, Returnees and IDPs from Ukraine]. *Rehionalnyi zvit shchodo namiriv [Regional report on intentions]*, 5. Retrieved from https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2024/03/UNHCR-LIVES-ON-HOLD-5-INTENTIONS-OF-REF-REF-RETURNEES-AND-IDPS-FROM-UKR-SUMMARY_UKR.pdf [in Ukrainian].
3. Amnesty International. (2023). Podsumowanie rocznego projektu badawczego "Uchodźcy z Ukrainy w Polsce". Retrieved from <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie-rocznego-projektu-badawczego-Uchodzczy-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf> [in Polish].
4. British Council. (2024). *Empowering Education. Understanding Teachers' Needs in Multicultural Classrooms*. Warsaw: British Council [in English].
5. Edukacja: Warszawa dla Ukrainy. (2024) Retrieved from <https://edukacja.um.warszawa.pl/edukacja-warszawa-dla-ukrainy> [in Polish].
6. Fundację Rozwoju Społeczeństwa. (2023). Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Perspektywa społeczności ukraińskiej w Polsce. Retrieved from https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-młodzieży-uciekających-przed-wojną-w-ukrainie-cz-2-perspektywa-społeczności-ukraińskiej-w-polsce/?fbclid=IwAR0X3S-2S21NWJ7gNyweNujvqQGB9Tiez-V3PAIBk_ffYeaRBhvMBd0GZl8 [in Polish].
7. Herbst, M., & Sitek, M. (2023). Education in exile: Ukrainian refugee students in the schooling system in Poland following the Russian-Ukrainian war. *European Journal of Education: Research, Development and Policies*, 58 (4), 575-594. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12587> [in English]
8. Interfax-Ukraine. (2024). Kilkist bizhentsiv z Ukrainy zi statusom tymchasovho zakhystu v YeS u hrudni zroslo na 37,6 tys. [The number of refugees from Ukraine with temporary protection status in the EU increased by 37.6 thousand in December]. Retrieved from <https://interfax.com.ua/news/general/965933.html> [in Ukrainian].
9. Środowiskowa pomoc uchodźcom wojennym z Ukrainy. (2023). *W stronę środowiskowych usług społecznych*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 223-265 [in Polish].
10. UNESCO. (2023). *Ukrainian refugees' pathways to inclusion in education: Insights from host countries*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/ukrainian-refugees-pathways-inclusion-education-insights-host-countries?hub=343> [in English].

Дата надходження до редакції авторського матеріалу 22.05.2024

УДК 37.091.4(477):37.013.42

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-44-48](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-44-48)

РИБАЛКО ЛЮДМИЛА СЕРГІЇВНА,

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Liudmyla Rybalko,

PhD, Professor, Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: akme15@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1262-8551>

ВАН ЧЖО,

завідувачка кафедри візуальної комунікації, Чанчунський науково-технічний університет, КНР; здобувачка третього (освітньо-наукового рівня) вищої освіти кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Zhuo Wang,

Head of the Department of Visual Communication, Changchun University of Science and Technology, China; PhD student at the Department of Education and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: 8739044@qq.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9362-9446>

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ КИТАЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

A Описано науковий підхід китайських учених до розкриття соціальної компетентності майбутніх фахівців. Суттєві позиції цього підходу перенесено на професійну підготовку майбутніх дизайнерів візуальної комунікації. Виявлено перешкоди, що заважають формуванню соціальної компетентності майбутніх дизайнерів візуальної комунікації. До таких перешкод віднесено як суб'єктивні (недостатня усвідомленість ролі соціальних навичок у роботі дизайнера візуальної компетентності, невміння контактувати з партнерами, відсутність навичок командної роботи), так й об'єктивні (надання переваги фаховим дисциплінам, недостатня підготовка викладачів до формування соціальної компетентності майбутніх фахівців, повільне впровадження новітніх освітніх технологій в освітній процес). Уточнено, що соціальну компетентність майбутніх фахівців утворюють такі складники, як: моральні якості особистості, здатність до макромислення, організаційні здібності, вмотивоване навчання та схильність до співпраці, адаптивність, готовність до інновацій, лідерські якості. Визначено соціальну компетентність майбутніх дизайнерів візуальної комунікації як здатність передавати соціальні цінності через продукт власної діяльності, створювати й працювати в команді, бути відповідальною та комунікативною людиною. Китайська ініціатива «Один пояс, один шлях» як розвиток підприємницької діяльності на міжнародному рівні активізує процеси комунікації та взаємодії між партнерами у дизайн-сфері обслуговування населення. Під час підготовки майбутніх дизайнерів візуальної комунікації приділяється увага колективній роботі, обміну досвідом, упровадженню нових освітніх технологій.

Ключові слова: компетентність; соціальні здібності; моральні цінності; співпраця; дизайнер; візуальна комунікація; підприємництво

SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE VISUAL COMMUNICATION DESIGNERS IN THE CONTEXT OF CHINESE INITIATIVE "ONE BELT, ONE ROAD"

S This article describes Chinese scientists' scientific approach to disclosing future specialists' social competence. The essential aspects of this approach were transferred to the professional training of future visual communication designers. Obstacles hindering the formation of future visual communication designers' social competence have been identified. Such obstacles include both subjective (insufficient awareness of the role of social skills in the work of a visual competence designer, inability to communicate with partners, lack of teamwork skills) and objective (giving priority to professional disciplines, insufficient preparation of teachers for the formation of social competence of future specialists, slow introduction of the latest educational technologies into the educational process). It has been specified that the social competence of future specialists consists of such components as: moral qualities of the individual, the ability to think macro, organizational skills, motivated learning, a tendency to cooperate, adaptability, readiness for innovation, and leadership qualities. The social competence of future visual

communication designers is defined as the ability to convey social values through the product of one's own activity, to create and work in a team, and to be responsible and communicative person. The Chinese initiative «One Belt, One Road» as a development of entrepreneurial activity at the international level activates the processes of communication and interaction between partners in the design sphere of public service. During the training of future designers of visual communication, attention should be paid to collective work, exchange of experience, and implementation of new educational technologies.

Keywords: competence; social skills; moral values; cooperation; designer; visual communication; entrepreneurship

Актуальність проблеми. У Китайській Народній Республіці (КНР) започаткована й «працює» ініціатива «Один пояс, один шлях», яка підтримується керівництвом держави і спрямовує підприємництво в різних галузях на відкритість та обмін професійним досвідом із покращення якості відповідної продукції. На запити цієї ініціативи позитивно відреагували заклади вищої освіти (ЗВО), оскільки вони готують молодь до роботи у нових умовах ринку. Сучасні випускники мають бути конкурентоспроможними та мобільними, що й забезпечує адекватне реагування на соціальні потреби, інтерес до виробничої продукції та її споживання. Професія дизайнера візуальної комунікації є творчою, комунікативною й перспективною. Тому одним із перспективних напрямів підготовки майбутніх дизайнерів візуальної комунікації є формування їхньої соціальної компетентності в умовах реалізації китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» [4].

Аналіз попередніх досліджень. У дослідженні А. Паранюк [3] до сутнісних характеристик соціальної компетентності на прикладі старшокласників відносить соціальні мотиви та спрямованість на діалогічну взаємодію між учасниками освітнього процесу, соціальні знання про взаємодію між ними, інтелектуальні вміння завдяки яким здійснюється пошукова діяльність, здатність усвідомлювати роль соціальних ролей і готовність їх виконувати, уміння рефлексії та критичного самоаналізу.

Як стверджує О. Швець [6], професія дизайнера інтегрує поєднує питання з економіки, психології, мистецтва, інженерії. Разом з цим для таких працівників необхідними вміння працювати в колективі, взаємодіяти та спільно працювати в дизайнерській справі. Майбутні дизайнери, зокрема й дизайнери візуальної комунікації, мають навчитися створювати команду, знати механізми командоутворення, презентувати спільні доробки на виставках і конкурсах. Можливо їм будуть заважати ситуації неузгодженості із замовниками, тоді потрібно попереджувати появу конфлікту.

У науковій роботі Я. Лукацької [2] соціальна компетентність особистості розуміється як здатність взаємодіяти з іншими людьми, визнавати їхні соціальні позиції. Важливо те, що авторка акцентує увагу на комунікативних навичках і здатності особистості працювати в команді, приймати рішення найефективніші, визначати соціальні ролі. З огляду на це зазначимо про те, що працівникам дизайн-індустрії важливо розуміти соціальні цінності, розвивати конструктивну взаємодію із замовниками. Зазначені в статті суттєві ознаки соціальної компетентності доповнюють розуміння професії дизайнера, його соціальної значущості.

Мета статті: розкрити сутнісні ознаки соціальної компетентності дизайнерів візуальної комунікації та її значущість для розвитку китайської ініціативи «Один пояс, один шлях».

Викладення основного матеріалу. У коледжах та університетах КНР існує проблема розвитку соціальних здібностей майбутніх фахівців, що обумовлено недостатньою увагою до їхнього саморозвитку у цьому напрямі, надання переваги фаховим компетентностям. Стосовно викладачів, то вони не застосовують інновації в повній мірі, недостатньо володіють організаторськими вміннями.

Генеральний секретар Сі Цзіньпін на науково-практичному симпозиумі в Пекінського університеті висунув вимоги до молоді, щоб вони були відданими китайському народові, стали новою силою для розвитку країни. Окрім цього, наголошував на необхідності підвищувати ідеологічний рівень, політичну свідомість, моральні якості та культурну грамотність майбутніх фахівців. Особливої уваги приділяв зростанню талантів молоді, їхніх ініціатив і всебічному розвитку. Молодь, на його думку, має усвідомлювати власну відповідальність за свою країну, відчувати національну ідентичність, пишатися здобутками своєї країни. У свою чергу ЗВО мають адаптуватися до потреб розвитку ситуації, працювали над проблемами виховання талантів високого рівня з ідеями, знаннями, здібностями та рівнем нації, підвищувати якість підготовки майбутніх фахівців.

У КНР приділяється увага студентській молоді, вважається, що вона відіграє важливу роль у просуванні реформ, розвитку вищої школи, стабільного стану професійної підготовки майбутніх фахівців. У країні зміцнюється ідейно-політичне виховання молоді, підвищується якість підготовки майбутніх фахівців, зокрема й фахівців візуальної комунікації. У царині таких завдань вагоме місце займає соціальна компетентність майбутніх дизайнерів візуальної комунікації, як-от: здатність відігравати взірцеву роль у навчанні та вихованні; здатність комунікувати й спілкуватися, виявляти ініціативу у виконанні рішень, резолюцій, правил і положень; уміння своєчасно реагувати на зміни в освіті та ситуації, що пов'язані з ними; активно впроваджувати статут або положення студентської організації, до якої вони належать, працювати відповідально і діяти відповідно до обов'язків; планувати та організувати самоуправління, самоосвіту щодо розвитку навчальних здібностей, фізичного та психічного здоров'я, соціальної діяльності.

Як відомо, соціальні здібності мають вирішальне значення для розвитку людини протягом усього життя, і це

провідна здатність, якою людина повинна володіти, щоб закріпитися, вижити та розвиватися у суспільстві. Практика доводить, що соціальні здібності безпосередньо впливають на якість управлінської роботи в ЗВО, тобто як управлінські послуги реалізуються та на якому рівні. На основі досвіду практичної роботи, вважаємо, що необхідно зосередитися на формуванні й удосконаленні соціальних здібностей майбутніх фахівців, таких, як: моральні якості особистості, здатність до макромислення, організаційні здібності, мотивоване навчання та схильність до співпраці, адаптивність, готовність до інновацій, лідерські якості.

У дослідженні для майбутніх дизайнерів візуальної комунікації використано опитувальник, що наводиться в науковій праці Чжу Фанчжуань [4], завдяки якому виявлявся стан формування соціальної компетентності в ЗВО. Для опитування нами задіяні були здобувачі вищої освіти відділу візуальної комунікації Чанчунського науково-технічного університету КНР (разом 53 особи).

Результати аналізу відповідей свідчать про те, що: 33,96% осіб вважають, що в університеті недостатньо приділяється уваги розвитку соціальних можливостей майбутніх дизайнерів візуальної комунікації, а цього потребують роботодавці; 26,42% осіб називають причину того, що майбутні фахівці відчувають невпевненість у собі, недостатньо ініціативні та активні під час проведення різних заходів професійного спрямування; 20,75% осіб відмічають відсутність стимулювальних механізмів щодо підвищення рівня формування соціальної компетентності, а також нерегулярне залучення їх до заходів; 11,32% осіб невисокий рівень інтересу до формування соціальної активності пов'язують із недостатнім упровадженням нових сучасних підходів у процесі навчання і виховання; 7,55% осіб відзначають недостатній рівень творчості у процесі професійної підготовки, існують ситуації пасивного ставлення до соціальних функцій дизайнера візуальної комунікації. Окрім цього, майбутні дизайнери візуальної комунікації наголошують на тому, що бракує освітніх платформ для самоосвіти і доповнення фаху соціальними знаннями й уміннями. Негативні відгуки пов'язані з оцінюванням, його розмитими показниками.

У дослідженні зроблено висновок про те, що в підготовці майбутніх дизайнерів візуальної комунікації потрібно приділяти більше уваги формуванню соціальної компетентності, активізувати ресурсний потенціал на розкриття соціальних здібностей в освітньому процесі, поліпшити стимулювання до соціального контактування майбутніх фахівців із соціальною сферою та роботодавцями. Безумовно, важливим чинником є впровадження інноваційних форм і методів навчання і виховання в освітній процес.

У китайській літературі [1; 5; 7] є науковий підхід, у межах якого соціальна компетентність майбутніх фахівців представлена такими складниками: моральні якості

особистості, здатність до макромислення, організаційні здібності, вмотивоване навчання та схильність до співпраці, адаптивність, готовність до інновацій, лідерські якості. У такому поєднанні, на наш погляд, соціальна компетентність особистості найповніше характеризує призначення і соціальну цінність результатів дизайнерської діяльності. Головне, що така уява про успішну діяльність і реальність її здійснення у сучасних умовах задовольняють учасників освітнього процесу.

Моральні якості особистості є ключовими поняттями морального вдосконалення, практики, впливу, вибору і творчості, що й відповідають за її саморозвиток. У соціумі, коли вибудовуються відносини між «Я» і людьми, між людьми і суспільством, між людьми і природою, то це називається моральною здатністю. Розвиток моральних здібностей суб'єкта безпосередньо впливає на згуртованість групи чи спільноти загалом. Мораль як категорія є обов'язковою базовою здатністю до предметної діяльності, а базовою здатністю людини має бути органічна єдність фізичної сили, розуму і моральних здібностей. Сучасна атмосфера співпраці зобов'язує дотримуватися моральних норм поведінки і правил співіснування в суспільстві. Звідси витікає миролюбність і добросусідство, які нівелюються останнім часом у світі війн та агресії між народами.

Термін «здатність до макромислення» вперше була запропонована китайським ученим Лі Пейгеном. Це стосується здатності спостерігати, відчувати та міркувати над деякими макропроблемами, основними проблемами та загальним зв'язком речей. Макромислення вимагає уваги до соціальних питань, філософської грамотності та гуманістичних почуттів. Здатність людини до макромислення в основному відображається в тому, чи є у неї розумова свідомість і здатність мислити, аналізувати та вирішувати проблеми з макро-, загальної та всебічної точки зору. Здатність макромислення конкретно відображається на тому, чи може людина розуміти й осягати речі із цілого, що відображається на погляді людини на всесвіт і світ. У реальному житті здатність макромислення конкретно відображається в тому, чи може воно розуміти та думати про деякі основні проблеми, з якими стикається суспільство та люди, такі, як-от: навколишнє середовище, здоров'я та споживання ресурсів, з якими стикаються люди. Грандіозне мислення втілює емоційний інтелект. Емоційний інтелект людини в основному відображається у зв'язку з іншими, і соціальна діяльність кожного буде пов'язана з іншими людьми. Майбутні дизайнери візуальної комунікації, аналізуючи та вирішуючи проблеми, що виникають у діяльності, зможуть мислити широко, ретельно та довгостроково. Вони можуть активно думати про проблеми із загальної та всебічної точки зору та шукати найкраще вирішення проблем.

Під організаторськими здібностями розуміють здатність виконувати організаторську роботу. Здатність планувати та реалізовувати – це комплексна здатність,

яка проявляється в усьому процесі від задуму діяльності чи проєкту до завершення його реалізації, включаючи здатність до планування, здатність до реклами, організованості. Організаційна здатність, здатність до виконання, здатність до координації, здатність до просування та впровадження, здатність до управління тощо. Розвиток суспільства майбутнього залежить від розвитку науки і техніки, а також від наукової організації та управління. Початок нової роботи часто починається від початку планування та організації до завершення реалізації. Організаційні здібності майбутніх дизайнерів візуальної комунікації можливо вдосконалювати та здійснювати в різних видах діяльності, таких, як-от: класна діяльність, клубна діяльність, практична діяльність.

Здатність до навчання також називається здатністю до навчання мислення, що означає здатність здобувати знання та інформацію швидким, зручним й ефективним способом, а також інтегрувати їх у наявні знання, отже, змінюючи наявну структуру знань. Здатність до мислення, також відома як здатність до мислення, стосується здатності людини трансформувати перцептивне знання в раціональне, використовуючи структуру знань, що зберігається в мозку під час зустрічі з проблемами або проблемами, а також використовуючи методи аналізу мислення, такі, як-от: синтез, порівняння та узагальнення, а також логіка. Навчання і мислення нероздільні і доповнюють одне одного. Здатність вчитися та мислити є найосновнішою здатністю, якою повинні володіти студентські кадри в нашій країні в нову еру, тому що основні завдання студентських кадрів коледжу полягають у здобуванні знань, міркуванні над проблемами та удосконаленні в навчанні та мисленні, щоб розуміти проблеми, думати про проблеми, оцінювати проблеми та вирішувати проблеми. Здобувачі вищої школи погано навчають тому, що мають: слабку здатність до самонавчання, недостатню навчальну ініціативу, відсутність навчання «думати», відсутність критичного та логічного мислення.

Здатність до співпраці також можна назвати кооперацією та здатністю до співпраці. Людина, яка не може співпрацювати та співпрацювати з іншими, це людина, яка не має надії на успіх. Співпраця та здатність до співробітництва є вищою здатністю, яку не можна віднести ні до раціональної здібності, ні до здібності до сприйняття, однак є різновидом здатності із практичною раціональністю, утвореною поєднанням раціональної здібності та здатності до сприйняття. Найпрямішим проявом співпраці та здатності до співпраці є розвиток командного духу, активізація та мобілізація колективної свідомості учасників команди, а також повна реалізація духовних якостей, які розділять добро і горе, допомагають кожному, вміють співпрацювати з іншими. Доцільно зазначити про те, що вміння співпрацювати також є важливою соціальною здатністю, якою повинні володіти майбутні дизайнери візуальної комунікації.

Психологія використовує адаптацію як реакцію на зміни в навколишньому середовищі. Перше дослідження поведінки щодо соціальної адаптації було проведено американським психологом Леландом П. Бредфордом у 1973 році.

Дослідженням Кону у 1987 році вважалося, що соціальна адаптивність – це саме адаптація до соціального середовища, способу життя та культурних концепцій, і це психологічна адаптація, коли індивіди взаємодіють із соціальним середовищем у процесі соціального виживання. Соціальна адаптованість молоді відноситься до здатності брати активну участь у взаємодії організацій кампусу або соціальних організацій, а також здійснювати скоординований розвиток індивідів і організацій кампусу або громадські організації. У цій взаємодії відбувається не лише «адаптація» індивіда до навколишнього середовища, а й процес зміни середовища та сприяння трансформації організацій кампусу чи соціальних організацій. У цій взаємодії це може бути проста індивідуальна зміна, індивід, який сприяє зміні навколишнього середовища, або одночасна зміна індивіда та середовища, і, нарешті, реалізація скоординованого розвитку особистості та організації кампусу чи соціальної організації. Адаптивність включає такі складники: адаптивність міжособистісного спілкування, адаптивність до змін навколишнього середовища, адаптивність студентських кадрів, адаптивність організації діяльності тощо.

Американський психолог К. Роджерс вважав, що освіта повинна сприяти розвитку учнів і найбільшою мірою задовольняти прагнення учнів до знань і творчості. Інноваційна здатність є однією з найважливіших серед основних соціальних здібностей, якими повинна володіти людина. Інновації є невичерпною рушійною силою розвитку суспільства, країни та нації. Прогрес суспільства, розвиток країни та продовження нації – це прогрес і розвиток через постійні інновації. Це справедливо для суспільства, країни та нації, і так повинні бути особи, які живуть і розвиваються в суспільстві, країні та нації. Лише тоді, коли людина має здатність до інновацій, вона може добре адаптуватися до суспільства та змін у своєму середовищі життя та розвитку. Інновації потребують не лише багатих знань як резерву, а й інноваційного мислення та обізнаності. Формування інноваційної здатності в молоді – це метод навчання, який базується на вдосконаленні інноваційної свідомості, новаторського духу, інноваційного мислення та інноваційної здатності студентських кадрів. Практика – це ґрунт, на якому розвиваються інновації.

Основою лідерства є зміни, які є процесом, за допомогою якого окремі особи або групи впливають або сприяють групам або особам для досягнення спільних цілей або досягнення змін. Що стосується розвитку лідерських здібностей, деякі вчені мають певне упередження проти цього і вважають, що лише ті, хто має кваліфікацію для лідерства, повинні розвивати лідерські здібності. Насправді

лідерські здібності – поняття широке. Людині, яка виживає і розвивається в суспільстві, необхідно вести багато справ у своєму житті. Лідеру потрібно керувати не лише організацією, у якій він працює, групами навколо нього, своєю сім'єю, а й самим собою. Із цієї точки зору, кожен повинен мати лідерські здібності, які також є однією з основних соціальних здібностей, якими повинна володіти людина. З 1980-х років західні країни почали приділяти увагу розвитку та дослідженню лідерських здібностей студентів коледжів, і вони були досить активними, поступово формуючи новий напрям. Економіка знань та економіка навчання вимагають лідерських здібностей талантів.

Удосконалення лідерських здібностей має стати новою темою та важливою метою підготовки талантів у ЗВО КНР.

Колективна діяльність кампусу пронизує різні освітні елементи для покращення соціальних можливостей майбутніх дизайнерів візуальної комунікації. Підготовка зосереджується на загальній організації та розгортанні, встановленні навчальної програми, розподілі команди викладачів, практичних занять. Створюються обов'язкові курси та курси за вибором для збагачення змісту знаннями й уміннями соціальної компетентності. Запрошуються експерти, науковці для читання лекцій здобувачам вищої освіти, які поділяються успішними кейсами та досвідом підготовки цих фахівців. Завдяки систематичному навчанню, тренінгу та практичним вправам ідеали, переконання, ідеологія, відповідальність, наполеглива праця та самовідданість майбутніх фахівців посилюються.

Висновок. Визначено соціальну компетентність майбутніх дизайнерів візуальної комунікації як здатність передавати соціальні цінності через продукт власної діяльності, створювати й працювати в команді, бути відповідальною та комунікативною людиною. Уточнено, що соціальну компетентність майбутніх фахівців утворюють такі складники: моральні якості особистості, здатність до макромислення, організаційні здібності, мотивоване навчання та схильність до співпраці, адаптивність, готовність до інновацій, лідерські якості. Китайська ініціатива «Один пояс, один шлях» як розвиток підприємницької діяльності на міжнародному рівні активізує процеси комунікації та взаємодії між партнерами в дизайн-сфері обслуговування населення.

Перспективами подальших досліджень є проведення порівняльного аналізу наукових підходів у вітчизняній та іноземній літературі поняття «соціальна компетентність дизайнера візуальної комунікації».

Список використаних джерел

1. Вей Ву. Дослідження щодо розвитку талантів анімаційного дизайну в китайських університетах в контексті інновацій та підприємництва. *Дослідження в галузі мистецької освіти*. 2018. № 14. С. 23–26.
2. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 49–53.

3. Паранюк А. Критерії і показники сформованості соціальної компетентності старшокласників. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Педагогіка і психологія*. 2023. Вип. 75. С. 49–56.
4. Рибалко Л. С., Ван Чжо. Розвиток ідей соціального партнерства в умовах забезпечення якості вищої освіти. *Імідж сучасного педагога: електрон. наук. фах. журн. (категорія «Б»)*. 2022. № 1 (202). С. 26–31.
5. 朱芳转, 高校学生干部社会能力提升 模型构建与实践路径研究, *學習與研究: 湖北教育學院學報*. 2022. № 6. С. 35–39. Чжу Фанчжуань. Дослідження побудови моделі та практичний шлях покращення соціальних можливостей студентів університету. *Навчання та дослідження: журнал Хубейського інституту освіти*. 2022. № 6. С. 35–39.
6. Швець О. Особливості проблематики отримання навичок командної роботи в сучасній дизайн-освіті. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Київ ; Львів ; Березжани ; Гомель ; Кельце, 2021. Вип. 9, т. 1. С. 50–55. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40918/Suchasni%20tendentsii%20rozvytku%20osvity%20y%20nauky.pdf?sequence=1#page=50>
7. Ян Тяньшу. Коротка дискусія про інтеграцію виробництва та освіти, модель спільної освіти та інноваційну підготовку професіоналів візуальної комунікації. *Art Grand View*. 2018. № 8. С. 144–145.

References

1. Wei, Wu. (2018). Doslidzhennia shchodo rozvytku talantiv animatsiinoho dizajnu v kytais'kykh universytetakh v konteksti innovatsii ta pidpriemnytstva [A study on the development of animation design talents in Chinese universities in the context of innovation and entrepreneurship]. *Doslidzhennia v haluzi mystets'koi osvity [Research in the field of art education]*, 14, 23-26 [in Ukrainian].
2. Lukatska, Ya. S. (2021). Analiz poniattia «sotsialna kompetentnist osobystosti» v ukrains'kykh ta zarubizhnykh naukovykh pratsiakh [Analysis of the concept of «social competence of the individual» in Ukrainian and foreign scientific works]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelja. Pedagogika i psykholohiia. Pedagogichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (21), 49-53 [in Ukrainian].
3. Paraniuk, A. (2023). Criteria and indicators of the formation of social competence of high school students [Kryterii i pokaznyky sformovanosti sotsialnoi kompetentnosti starshoklasnykiv]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzh. ped. un-tu imeni M. Kotsiubynskoho. Pedagogika i psykholohiia [Scientific notes of Vinnytsia state. ped. M. Kotsiubynskiy University. Pedagogy and psychology]*, 75, 49-56 [in Ukrainian].
4. Rybalko, L. S., & Wang, Zhuo. (2022). Rozvytok idei sotsialnoho partnerstva v umovakh zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Development of ideas of social partnership in terms of ensuring the quality of higher education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 1 (202), 26-31 [in Ukrainian].
5. 朱芳转, 高校学生干部社会能力提升 模型构建与实践路径研究, *學習與研究: 湖北教育學院學報*. 2022, 6, 35-39. Zhu, Fanzhuang. (2022). Doslidzhennia pobudovy modeli ta praktychni shliakh pokrashchennia sotsialnykh mozhlyvostei studentiv universytetu [Research on building a model and a practical way to improve the social capabilities of university students]. *Navchannia ta doslidzhennia: zhurnal Khubeiskoho instytutu osvity [Learning and Research: Journal of the Hubei Institute of Education]*, 6, 35-39.
6. Shvets, O. (2021). Osoblyvosti problematyky otrymannia navychok komandnoi roboty v suchasni dizain-osviti [Peculiarities of the problem of acquiring teamwork skills in modern design education]. In *Suchasni tendentsii rozvytku osvity y nauky: problemy ta perspektivy [Modern trends in the development of education and science: problems and prospects]* (ls. 9, vol. 1, pp. 50-55). Kyiv; Lviv; Berezhany; Gomel; Kielce. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40918/Suchasni%20tendentsii%20rozvytku%20osvity%20y%20nauky.pdf?sequence=1#page=50> [in Ukrainian].
7. Yang, Tianshu. (2018). Korotka dyskusiia pro intehtratsiiu vyrobnytstva ta osvity, model spilnoi osvity ta innovatsiinu pidhotovku profesionaliv vizualnoi komunikatsii [A short discussion about the integration of production and education, the model of joint education and innovative training of visual communication professionals]. *Art Grand View*, 8, 144-145 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 28.05.2024

УДК 316.4-159.98-37.06

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-49-53)

ГОЛИЧЕНКО ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА,

кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри українського ділового мовлення, Національна академія Служби безпеки України, Україна

Larysa Holichenko,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Ukrainian Business Language Department, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukraine

E-mail: golichenko_15@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3966-8599>

ВЕРНИГОРА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА,

кандидатка педагогічних наук, викладачка кафедри українського ділового мовлення, Національна академія Служби безпеки України, Україна

Olena Vernyhora,

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecture of the Ukrainian Business Language Department, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukraine

E-mail: vn.elena@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1725-6075>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

A Проаналізовано педагогічні умови формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін, як от: використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу в навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія); активізація проектної роботи курсантів. Обґрунтовано найефективніші та конструктивніші методи, що сприятимуть покращенню комунікативних здібностей майбутніх офіцерів і позитивно вплинуть на встановлення ділових стосунків і взаємовигідної співпраці у професійній діяльності. Доведено, що засвоєння правил спілкування допоможуть майбутньому офіцеру вдосконалити мовлення, запобігти лексичних та інших помилок, зорієнтуватись у різних ситуаціях, доцільно підбирати слова та мовні звороти, а також сприятимуть вихованню ввічливості, поваги до співрозмовника і толерантності.

Ключові слова: педагогічні умови; інтерактивні технології; особистісно-орієнтований підхід; діяльнісний підхід; проектна робота; мовні дисципліни; військові заклади вищої освіти; курсанти; комунікативні вміння; спілкування

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF CADETS IN THE PROCESS OF STUDYING LANGUAGE DISCIPLINES

S The pedagogical conditions for the formation of cadets' communicative skills in the process of studying language disciplines are analyzed. The most effective and constructive methods that will improve the communication skills of future officers and have a positive impact on the establishment of business relations and mutually beneficial cooperation in professional activities are substantiated. These conditions are: the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines; implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching (personality-oriented interaction); and the intensification of cadets' project work. These conditions include: the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines; implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching (personality-oriented interaction); and the intensification of cadets' project work.

The first pedagogical condition is the use of interactive forms and methods in the process of studying language disciplines. The following interactive methods were chosen to actualize cognitive activity: "Discussion of the problem in a general circle", work in small groups, dialogue, telephone conversation, and discussion. Such work will allow students of a military higher education institution to learn to speak freely and briefly and convincingly justify their own opinions, navigate any unforeseen situation, create a trusting environment during communication, and discuss controversial issues with respect for each other. Additionally, at the end of each lesson, it is advisable to perform exercises to edit lexical, grammatical, syntactic, stylistic, and other language errors.

The second pedagogical condition is the implementation of personality-oriented and activity-based approaches to teaching aimed at performing various tasks for the formation and development of communicative abilities. The teacher should take into account the ability of cadets to perceive new knowledge, assimilate it, help students master not only theoretical skills but also practical knowledge, teach them how to apply it correctly, and create a friendly atmosphere so that when discussing shortcomings, cadets feel calm and confident. In this approach, the teacher should consider the cadets' ability to perceive new knowledge, assimilate it, help students master not only theoretical skills but also practical knowledge, teach them how to apply it correctly, and create a friendly atmosphere so that when discussing shortcomings, cadets feel calm and confident.

In implementing the third pedagogical condition, the activation of project work, the teacher sets a problematic task for everyone in advance and gives them time to complete it. Students work with scientific literature, collect information, prepare a presentation, and compile a project to be presented in class. Such activities give them confidence in front of an audience, the ability to present a project, to speak clearly and logically, and the ability to defend their work within a clearly defined time frame.

Thus, our work proves that these pedagogical conditions will contribute to the formation of cadets' communication skills in the process of studying language disciplines and will help the future officer to learn the rules of communication, improve speech, prevent lexical and other errors, navigate different situations, choose words and phrases appropriately, and promote politeness, respect for the interlocutor, and tolerance. In conclusion, our work proves that these pedagogical conditions will contribute to the formation of cadets' communication skills in the process of studying language disciplines and will help the future officer learn the rules of communication, improve speech, prevent lexical and other errors, navigate different situations, choose words and phrases appropriately, and promote politeness, respect for the interlocutor, and tolerance.

Keywords: pedagogical conditions; interactive technologies; person-oriented approach; activity approach; project work; language disciplines; military institutions of higher education; cadets; communication skills; communication

Актуальність проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Виклики сьогодення дають необхідність окреслити нові пріоритети в підготовці курсантів. Військові установи потребують висококваліфікованих офіцерів, які мають аналітичне мислення, лідерські якості, ініціативність, уміння комплексно розв'язувати складні проблеми, логічно і аргументовано формулювати думку. Оскільки сьогодні наша країна співпрацює з іншими державами, офіцери також повинні вміти вести перемовини, ділові бесіди в середині установи, вести переговори із зарубіжними партнерами, виступати на телебаченні, забезпечувати ефективність професійної комунікації тощо. Для цього у військових закладах вищої освіти необхідно створити ефективні умови для формування комунікативних умінь курсантів. У Законі «Про вищу освіту» зазначено, що «якість вищої освіти – це відповідність умов упровадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам зацікавлених сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» [8]. Комунікативні вміння є одними із ключових інструментів майбутнього військовослужбовця, адже вони відіграють важливе значення для вирішення нагальних питань.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Якість професійної підготовки курсантів розглядали В. Романюк, А. Лазутський, С. Стародубцев, В. Шевченко та ін. Формування комунікативних умінь курсантів у процесі навчання досліджували О. Гончарова, Т. Литвинська, А. Любас, П. Проценко, В. Севрук, С. Тарасенко, Н. Тробюк, В. Улишин. Педагогічні умови формування комунікативних умінь майбутніх фахівців різних спеціальностей розглядали Н. Білик, О. Васюк, К. Галацин, Годлевська, А. Зінорук, А. Квітка, К. Ковальова, В. Кручек, Низовець, Н. Савчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналізу педагогічних умов щодо формування комунікативних умінь курсантів не приділялось достатньої уваги, тому є необхідність дослідити це питання.

Мета статті: проаналізувати педагогічні умови, що сприятимуть покращенню комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін.

Викладення основного матеріалу. Комунікативні вміння майбутнього офіцера необхідні для налагодження офіційних ділових стосунків у колективі, відносин між установами, успішної взаємодії між співрозмовниками, а також для отримання бажаного результату під час спілкування. Вітчизняні науковці обґрунтовують комунікативні вміння як «інтегративну властивість, яка набута на основі раніше засвоєних знань, навичок і виявляється у здатності виконувати комунікативну діяльність у нових умовах» [6, с. 336]; «інтегративну властивість особистості, що набувається на основі раніше засвоєних навичок і знань та виявляється у здатності здійснювати комунікативну діяльність в нових умовах» [11]; «здійснення опосередкованої та безпосередньої взаємодії, як уміння грамотно та правильно пояснювати свою думку та адекватно сприймати ту інформацію, що передає партнер у процесі спілкування» [13].

Аналіз наукових джерел і необхідність у підготовці компетентних фахівців у військових закладах вищої освіти дозволив з'ясувати, що виникла потреба в обґрунтуванні педагогічних умов формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін. Передусім ми повинні з'ясувати поняття «умова». У словниках його трактують як «необхідну обставину, яка уможливає здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [3, с. 1506]; «сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на розвиток конкретного психічного явища» [9]. Саме педагогічні умови в педагогічному контексті науковці

обґрунтовують як «взаємопов'язані елементи цілісної системи, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, які сприяють досягненню педагогічної мети і розв'язанню завдань та охоплюють середовище, обставини педагогічного процесу, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи та технології навчально-виховної взаємодії» [12, с. 249]. Комунікативні вміння, професійне спілкуватися, вміння вести ділові бесіди, правильно формулювати думку формується в процесі навчання в закладах вищої освіти, тому необхідно дослідити, які саме педагогічні умови найефективніше сприятимуть формуванню комунікативних навичок курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін. А. Квітка визначає педагогічні умови, що сприяють формуванню соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок шляхом використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття досвіду соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької / проєктної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки [4]. В. Кострач виокремлює психолого-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх військових психологів, які в технологічному плані спиралися на традиційні та інноваційні форми навчальної діяльності: лекційні, проблемно-дискусійні заняття; тренінги розвитку моральних якостей; рефлексивні, соціально-рольові тренінги; методики «створення ситуації успіху»; творчо-конструктивні, проблемно-дослідницькі заняття; методи «мозкового штурму», «евристичного діалогу», «презентації», «аналізу інцидентів», обмін досвідом; самонавчання тощо [5].

Н. Савчук доводить, що ефективними педагогічними умовами формування комунікативних умінь фахівців управлінської сфери є «здійснення прогнозу комунікативної ситуації на соціально-психологічному рівні; програмування процесу спілкування, акцентуючи увагу на специфіку комунікативної ситуації; реалізація управління процесом спілкування в комунікативній ситуації на соціально-психологічному рівні» [10, с. 143].

Н. Білик розглядає комунікативну компетентність керівників закладів загальної середньої освіти і вважає, що «до умов розвитку комунікативної компетентності як складника професійної компетентності відносимо осмислення керівником важливості комунікативної компетентності в управлінській діяльності, вміння моделювати комунікативні ситуації, що забезпечують вільний процес спілкування в педагогічному та учнівському колективах; підвищення його професіоналізму; саморозвиток комунікативних здібностей» [1].

З метою формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін можемо виокремити

такі педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування зазначеної якості:

1) використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін;

2) реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів у навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія);

3) активізація проєктної роботи курсантів.

Перша педагогічна умова – використання інтерактивних форм і методів у процесі вивчення мовних дисциплін є однією з необхідних умов, що сприяє формуванню комунікативних умінь курсантів. Як зауважила О. Пометун, «мета інтерактивного навчання – створення педагогом умов навчання, за яких учень сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя» [7, с. 7].

Інтерактивні форми і методи, які сприяють формуванню комунікативних навичок курсантів, можна запропонувати здобувачам вищої освіти, взявши за основу дослідження О. Пометун, де розкрито сутність інтерактивного навчання, прийоми і методи створення позитивної атмосфери навчання й організація комунікації учнів (студентів), мотивації навчальної діяльності, актуалізації опорних і засвоєння нових знань, формування емоційно-ціннісних орієнтацій, узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності. Розглянемо інтерактивні форми і методи навчання, що ефективно сприятимуть формуванню саме комунікативних умінь курсантів.

Для актуалізації пізнавальної діяльності нами обрано інтерактивний метод «Обговорення проблеми в загальному колі». Перед курсантами викладач ставить проблемне питання, щоб на нього не можна було відповісти «так», або «ні». Питання повинно бути розгорнутим і потребувати високого рівня мислення, наприклад: «Яких правил необхідно дотримуватися для того, щоб ділова бесіда між працівниками установи була успішною?»; «Які якості повинен мати керівник, щоб його поважали підлеглі?». В обговоренні повинні брати якомога більше здобувачів. Викладач повинен уважно слідкувати за тим, щоб нікому не дозволяти домінувати над групою, атмосфера повинна бути комфортною для всіх, щоб кожен учасник мав рівну участь. Можна цей прийом об'єднати із вправою «незакінчені речення». Коли викладач починає думку, курсанти розкривають її, пропонуючи певні ідеї. Наприклад: «Не можна дуже голосно говорити з партнером, щоб той не подумав, що ...», «Якщо виникають непорозуміння в діалозі, потрібно ...», «Якщо обом сторонам важко дійти згоди, необхідно...». Це дасть змогу здобувачам військового закладу вищої освіти навчитись вільно висловлюватись і коротко та переконливо обґрунтовувати власну думку, орієнтуватись у будь-якій непередбачуваній ситуації, створити довірливу обстановку під час спілкування.

Розігрування ситуацій за ролями. Це може бути інсценізована співбесіда з роботодавцем. Успіх під час такої розмови залежатиме не тільки від досвіду й освіти претендента, але й від умінь спілкуватися. Викладач

здалегідь дає час на підготовку до такої роботи. По-перше, необхідно зібрати якомога більше інформації про зазначену установу, по-друге, скласти список очікуваних запитань і відповідей. На занятті інша група спостерігає за тим, як правильно потрібно поводитися претенденту, на скільки впевнено і спокійно він тримається, чи не впливають його хвилювання на відповіді, чи справляє він гарне враження на «роботодавця». Також можна запропонувати *діалог*, у якому здобувачі, обговорюючи нагальні питання та вчитимуться етикету телефонної розмови. Після того, як здобувачі продемонструють кілька телефонних розмов, обов'язковим є обговорення помилок, яких найчастіше вони припускаються, наприклад: «я дзвоню Вам на рахунок...» – («я телефоную Вам щодо...»), «вибачаюсь, що Вас турбую» – «перепрошую, що Вас потурбував» тощо. Наголосити на тому, що спочатку потрібно привітатися і спитати, чи є час у співрозмовника, щоб Вас вислухати, а також говорити чітко і розбірливо.

Робота в малих групах. Викладач пропонує кожній групі підготуватись до проведення невеличкої наради із професійних питань. Можна їх поділити за метою і завданням (навчальна, проблемна, роз'яснювальна наради). Групи слухають одна одну, обговорюють недоліки, аналізують помилки і звертають увагу на правильність висловлювання, формулювання думки, вміння знаходити вихід із проблемних питань.

Однією з найважливіших інтерактивних методів є *дискусія*, яка передбачатиме доброзичливе обговорення проблемного питання. Викладач під час такої роботи слідкує за тим, щоб здобувачі не викликали стану роздратування, не звинувачували один одного і не використовували психологічний тиск. Дискусія повинна бути в доброзичливій обстановці, обговорення суперечливих питань повинно відбуватися з повагою один до одного.

Наприкінці кожного заняття доцільним є виконання вправ на редагування лексичних, граматичних, синтаксичних, стилістичних та інших мовних помилок.

Друга педагогічна умова – реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів у навчанні (особистісно-орієнтована взаємодія).

Спираючись на думку С. Яценко, можемо охарактеризувати сутність особистісно-орієнтованого навчання курсантів як педагогічно спрямований процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії здобувача вищої освіти та викладача, що має на меті реалізацію індивідуального творчого потенціалу курсанта у поєднанні з розвитком професійних, фахових, особистісних якостей викладача, врахуванням їхніх природних нахилів, здібностей, індивідуальних відмінностей, суб'єктного досвіду, що визначають унікальність кожної особистості, шляхів її самореалізації з метою становлення соціально компетентної особистості [14, с. 118]. Це означає, що в процесі виконання різноманітних завдань на формування і розвиток комунікативних здібностей, викладач повинен урахувувати здатність курсантів сприймати нові знання, засвоювати їх. Намагатись допомогти здобувачам оволодіти не лише теоретичними

навичками, а й практичними знаннями, навчити, як правильно їх застосовувати. Також необхідно максимально розвивати здатність курсантів до професійного самопізнання, розкривати їхні організаційні здібності, а також забезпечити особистісний розвиток кожного суб'єкта, право на самовизначення. Здібності курсантів виявляються в діяльності, тому розглянемо діяльнісний підхід, що, на думку В. Василюк, є «досягненням результату за умов наявності зворотного зв'язку, водночас спрямованість на результат розглядається як системоутворювальний чинник діяльності» [2, с. 104]. Під час використання різних завдань, викладач повинен завжди мати зворотний зв'язок, брати участь в обговоренні важливих питань, давати практичні вправи на закріплення навчального матеріалу, створювати доброзичливу атмосферу, щоб під час обговорення недоліків, курсанти почувались спокійно і впевнено.

Третьою педагогічною умовою є активізація проектної роботи для формування комунікативних умінь курсантів у майбутній професійній діяльності. Викладач здалегідь ставить кожному проблемне завдання і дає час на виконання. Готуючись до захисту проектної роботи, здобувачі виконують творчо-пошукову, дослідницьку роботу, працюють з науковою літературою, збирають інформацію, готують презентацію, компанують проект, який представлятимуть на занятті. Така діяльність надає їм впевненості перед аудиторією, вміння представити проект, чітко, логічно висловлюватись, вміння захистити роботу в чітко відведений час, а також зацікавити аудиторію матеріалом. Після цього необхідно обов'язково обговорити творчі проекти, врахувати всі позитивні аспекти й недоліки та зацентувати увагу на правильному мовленні, цікавому поданні та переконливості.

Результати дослідження. Нами окреслено найефективніші умови формування комунікативних умінь курсантів у процесі вивчення мовних дисциплін.

Висновки з даного дослідження. Отже, проаналізувавши наукові роботи щодо умов формування комунікативних компетентностей майбутніх професіоналів різних сфер діяльності, зокрема військовослужбовців, нами виокремлено конструктивні умови формування комунікативних умінь здобувачів військових закладів вищої освіти у процесі вивчення мовних дисциплін, які сприятимуть покращенню спілкування, вдосконаленню мовленнєвої діяльності та налагодженню необхідних контактів.

Перспективою подальшого дослідження є формування здатності до рефлексії, самооцінювання рівня власної комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Комунікативна компетентність керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2019. Вип. 6 (11). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10.33296/2707-0255-6(11)-04). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146>.
2. Василюк В. М. Системно-діяльнісний підхід до формування дослідницької компетентності майбутніх перекладачів засобами проектного навчання.

- Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія.* 2022. № 1. С. 102–108.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
 4. Квітка А. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України. *Молодь і ринок*. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>.
 5. Кострач В. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності застосування психолого-педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів. *Педагогічні науки*. 2007. Вип. 45. С. 285–290.
 6. Максименко І., Шепеленко Т. Теоретико-методичні засади формування комунікативних умінь студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. № 37. С. 334–338.
 7. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : СПД Куліничев, 2007. 141 с.
 8. Про вищу освіту : Закон України. Редакція від 28.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
 9. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академ-видав, 2006. 424 с.
 10. Савчук Н. Педагогічні умови формування комунікативних умінь у фахівців у сфері управління. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. № 7 (4). С. 141–147.
 11. Сагач Г. Формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Ужгород, 1999. 12 с.
 12. Сотська Г. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 456 с.
 13. Тригуб Л., Власенко І. Комунікативні навички та вміння для ефективного вивчення англійської мови самостійно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2019. № 40, т. 2. С. 137–140.
 14. Яценко С. Л. Сутнісні аспекти особистісно-орієнтованої освіти. *Проблеми освіти* : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. № 85: Спецвипуск. С. 116–122.
 4. Kvitka, A. (2021). Pedagogical conditions for the formation of social and communicative competence of future officers of the state criminal enforcement service of Ukraine. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 4. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228080>. [in Ukrainian].
 5. Kostlach, V. (2007). Doslidno-eksperymentalna perevirka efektyvnosti zastosuvannya psykholoho-pedahohichnykh umov formuvannya profesiynykh umin maibutnykh ofitseriv-psykholohiv [Research and experimental verification of the effectiveness of the application of psychological and pedagogical conditions for the formation of professional skills of future psychologist officers]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 45, 285-290 [in Ukrainian].
 6. Maksymenko, I., & Shepelenko, T. (2013). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya komunikatyvnykh umin studentiv u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystyplin [Theoretical and methodological principles of the formation of students' communication skills in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly [Higher and secondary school pedagogy]*, 37, 334-338 [in Ukrainian].
 7. Pomietun, O. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]*. Kyiv: SPD Kulinichev [in Ukrainian].
 8. *Pro vyshchu osvitu [About higher education]*: Zakon Ukrainy. Redaktsiia vid 28.05.2024. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
 9. Stepanov, O. M. (Comp.). (2006). *Psykhoholichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
 10. Savchuk, N. (2022). Pedagogical conditions for the formation of communication skills among specialists in the field of management. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 7 (4), 141-147 [in Ukrainian].
 11. Sahach, H. (1999). *Formuvannya komunikatyvnykh umin studentiv ekonomichnoho universytetu v protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystyplin [Formation of communicative skills of students of the University of Economics in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]*. (Extended abstract of PhD diss.). Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoy osvity. Uzhhorod [in Ukrainian].
 12. Sotska, H. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannya estetychnoi kultury maibutnykh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh [Theoretical and methodological principles of the formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]*. (D diss.). Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
 13. Tryhub, L., & Vlasenko, I. (2019). Komunikatyvni navychky ta vminnia dlia efektyvnoho vyvchennia anhliiskoi movy samostiino [Communication skills and abilities for effective English language learning on your own]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology]*, 40, 2, 137-140 [in Ukrainian].
 14. Yatsenko, S. L. (2015). Sutnisi aspekty osobystisno oriientovanoi osvity [Essential aspects of personally oriented education]. In *Problemy osvity [Problems of education]*: nauk.-metod. zb. (No. 85: Spetsvypusk, pp. 116-122). Kyiv [in Ukrainian].

References

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.05.2024

УДК 316.4-159.98-37.06

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-54-60](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-54-60)

БОГДАН ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА,

кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця відділу психології масової комунікації та медіаосвіти, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України; кризова консультантка лінії психологічної підтримки НПА, Україна

Olena Bohdan,

PhD, Senior Researcher of Department of Psychology of Mass Communication and Media Education, Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine; crisis consultant of the line of the psychological support of the NPA, Ukraine

E-mail: olena.bohdan.ua@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4035-9144>

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПОВОЄННЕ ВІДРОДЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

A Публікація акцентує увагу на важливості ціннісних орієнтирів добробуту навіть у часи війни. Автор презентує результати пробного дослідження різних аспектів добробуту педагогів у порівнянні з представниками інших професій. Представлені результати опитувань, що тривали протягом 05.2022 – 05.2024 рр., та охоплюють вибірки від 300 до 4670 осіб, переважно представників педагогічної спільноти. Дослідження супроводжувало активності зі психологічної підтримки українців. Опитування було зосереджено на виявленні різних аспектів життєстійкості українців, й опосередковано пов'язано з їхньою готовністю рухатись у бік добробуту та повоєнного відновлення. Фокусом уваги досліджень постали уявлення респондентів про власний добробут (модифікована шкала Ryff С., 2016), зв'язок добробуту з копінг-стратегіями (BASIC Ph, Mooli L., 2013), готовність українців до посттравматичного розвитку (The Post-traumatic Growth Inventory, Tedeschi R., 2004).

Ключові слова: ціннісні орієнтири; добробут; українське суспільство; педагогічна спільнота; психологічна травма війни; копінг-стратегії; посттравматичний розвиток; масова комунікація; медіаосвіта

VALUE ORIENTATIONS OF UKRAINIAN SOCIETY FOR POST-WAR REVIVAL AND SOCIAL WELLBEING: A PSYCHOLOGICAL ASPECT

S This publication focuses on the importance of value orientations for wellbeing even in times of war. Due to the social challenges that have befallen Ukrainians, «Ukrainian wellbeing» has a slightly different content compared to the concept used in world positive psychology. Ukrainian studies that highlight the national specificity of the concept of wellbeing, in particular the wellbeing of educators, show the mechanisms of subjectivity in building the wellbeing of Ukrainians and touch on the connection between wellbeing and professional activity are proposed. Particular attention is paid to the issues of wellbeing in times of war and the additional traumatization of society due to the influence of the mass media. This article presents the results of a pilot study on various aspects of educators' wellbeing in comparison with representatives of other professions. The results of the surveys, which lasted from 05.2022 to 05.2024 and covered samples from 300 to 4670 people, mainly representatives of the pedagogical community, are presented. This study accompanied the activities of psychological support for Ukrainians. The survey focused on identifying various aspects of the resilience of Ukrainians and is indirectly related to their readiness to move toward prosperity and post-war recovery. The focus of the research was on respondents' perceptions of their own wellbeing (Ryff C., 2016), the connection between wellbeing and coping strategies (BASIC Ph, Mooli L., 2013), and the readiness of Ukrainians for post-traumatic growth (Tedeschi R., 2018). The results of the study made it possible to identify the following components of the Ukrainian «wellbeing formula»: the value of life in every moment and manifestation, a tolerant attitude to various forms of social activity; clarity of vision of the desired individual and/or social situation, and belief in the effectiveness of one's own efforts to build the desired image of happiness; formation of an environment for achieving defined goals, and self-acceptance in the chosen role and activity.

Keywords: value orientations; wellbeing; Ukrainian society; pedagogical community; psychological trauma of war; coping strategies; post-traumatic development; mass communication; media education

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Поштовхом для написання цієї публікації стала проста й зрозуміла на перший погляд ідея: суспільство, як і окрема людина, рухається у бік досягнення результатів і підтримки станів, які визначаються ціннісними орієнтирами проявленої активності. Одночасно навіть на індивідуальному рівні українців система життєвих орієнтирів і цінностей знаходиться у процесі турбулентності та болісних трансформацій. Тим складніше означити такі ціннісні орієнтири на рівні суспільства, враховуючи величезні катаклізми, що припали на долю української нації протягом усього досвіду її існування взагалі, та військового протистояння із сусідом-агресором протягом останніх 10 років зокрема. На рівні побутового сприйняття говорити про добробут під час війни є дещо неетично, недоречно. Та якщо не ставити перед собою високі цілі української Перемоги, не конструювати бажаних варіантів розвитку суспільства та його колективного ментального поля в часи повоєнного відновлення – й тоді в запалі боротьби та гіркоті перенесених страждань губиться відповідь на ключове питання: заради чого ми як суспільство проходимо зараз період викликів, катаклізмів, протистояння. Незалежна, сильна, процвітаюча Україна є надихаючим стимулом боротьби. Одночасно важливо чітко бачити та розуміти критерії того процвітання та соціального добробуту – економічні, соціальні, психологічні. Складність і багатошаровість такої задачі неможливо вирішити у форматі однієї публікації чи навіть одного окремого дослідження. Тому надалі фокусуємо увагу саме на психологічному аспекті сприйняття поняття добробуту в українському ментальному просторі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Концепт wellbeing (добробут або благополуччя) стрімко виріс як фокус уваги дослідників і науковців на хвилі суспільних трансформаційних змін міленіуму. Як це буває з концептом, що стрімко розвивається, не обійшлося без певної плутанини в ключових дефініціях і розмаїтті трактувань споріднених понять (наприклад, wellbeing, wellness, happiness тощо). Англійські дослідники дійшли певного порозуміння, про що свідчить нещодавнє видання Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research (Maggiore, 2023) [13]. Зазначене видання є першим всеохоплюючим і глибоким ресурсом із дослідження якості життя та добробуту, що містить понад 500 статей та охоплює дослідження якості життя із соціальних і поведінкових перспектив. Не залишаються осторонь й українські вчені.

Зазначимо, у вітчизняній науковій простір концепт wellbeing більшою мірою зайшов у зв'язку з дослідженнями добробуту на робочому місці (О. Баніт, О. Мерзлякова, 2021) [1; 2]. Дослідниці зазначають, що, окрім плутанини в англійських поняттях і термінах, для українських дослідників ускладнює ситуацію розмаїття варіантів українського їх перекладу: добробут, благополуччя, щастя тощо. Однак декілька авторів, які дотичні до обраної нами теми,

використовують інші варіанти україномовного перекладу. Згаданий вище добробут (благополуччя) на робочому місці в контексті діяльності освітян досліджують О. Бондарчук разом з Н. Пінчук (2023) [4]. Дослідниці виокремили три рівні добробуту освітян: рівень суспільства (макрорівень), рівень професійних спільнот та організацій (мезорівень) та безпосередньо благополуччя особистості (мікрорівень). Для виявлення саме професійного благополуччя О. Бондарчук, Н. Пінчук застосували модифіковану модель К. Ріфф (Ryff, 2016) [15], яку дослідниці пропонують використовувати як базову для вивчення благополуччя освітян. Авторки надають рекомендації щодо підвищення рівня добробуту освітян за окремими складниками моделі, та поки бракує безпосередньо статистичних даних щодо ефективності таких впливів.

Розгорнуту картину дослідження добробуту на мікрорівні – рівні особистості – надає Т. Данильченко (2018) [5]. Вчена пропонує концепт суб'єктивного соціального благополуччя (ССБ), що містить: 1) рефлексію та оцінку суб'єктом власного соціального буття; 2) сукупність оцінок головних аспектів своєї життєдіяльності; 3) відчуття щодо психологічного комфорту (гедоністичний підхід); 4) досягнення гармонії у соціально-позитивному контексті (евдемонічний підхід) [5, с. 402]. Оскільки дослідження було виконано до повномасштабного вторгнення, можливість застосування запропонованого концепту в умовах колективної травми війни постає новим питанням і викликом сьогодення.

Суб'єктивне благополуччя персоналу освітніх і наукових організацій в умовах війни досліджує Л. Карамушка (2023) [6]. Вчена доводить наявність статистично значущих зв'язків між показниками суб'єктивного благополуччя персоналу освітніх і наукових організацій в умовах війни та певними копінг-стратегіями. Ця ідея є цікавою, оскільки ми також дійшли до подібних висновків.

Т. Титаренко (2018) [10] приділяє увагу підвищенню суб'єктивного відчуття благополуччя в умовах війни, зазначає, що це стає можливим завдяки зміні «ставлення до травматизації з простого, негативного на складне, полівалентне, що передбачає високу ймовірність посттравматичного зростання» [10, с. 117]. Зазначена ідея також знайшла відображення в запропонованих далі результатах пілотного дослідження.

Щодо макрорівнів дослідження добробуту, не можна оминути увагою вплив засобів масової комунікації на успішне подолання населенням наслідків травми війни, або, навпаки, ретравматизацію суспільства. Як зазначає дослідниця психології масової комунікації та медіаосвіти Л. Найдьонова, «роль медіа в забезпеченні обізнаності населення є провідною. Проте медіа можуть не лише виконувати свою роль у системі посттравматичного зцілення і профілактики психічного здоров'я, а й спричиняти додаткову травматизацію» [9, с. 177]. Вчена наводить переконливі приклади того, як медіаконтент розбалансовує

емоційні стани людей і руйнує їхні хиткі персональні конструкції ціннісних орієнтирів в умовах війни.

Отже, застосування засад критичного мислення у масових комунікаціях і взаємодії з кіберпростором є не тільки передумовою підвищення рівня суб'єктивного добробуту, а й збереження ментального здоров'я населення. І в такому ключі роль медіаосвіти, особливо для працівників педагогічної сфери, постає важливою ланкою підвищення життєстійкості суспільства під час війни, та передумовою його орієнтації на добробут та повоєнне відновлення. Про це наголошує Н. Білик, яка розглядає медіакультуру як цілісну систему, «яка сформувала свій медіапростір і функціонує на основі обміну інформацією. У той же час медіапростір активно впливає на культурні, соціальні та психологічні цінності, формуючи і змінюючи установки і моделі поведінки людини» [3, с. 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ми впритул підійшли до тези, винесеної до теми публікації щодо важливості ціннісних орієнтирів українського суспільства на повоєнне відродження та соціальний добробут. Завданням публікації є наповнення психологічним змістом понять добробуту (wellbeing) на трьох рівнях – мікрорівні індивідуальних ціннісних орієнтирів щастя та добробуту, мезорівні налаштувань на добробут професійних спільнот (на прикладі освітньої спільноти) і макрорівні колективних ціннісних орієнтирів посттравматичного розвитку українців.

Основною **метою публікації** є спроба інтегрувати означених три рівні – індивідуальний, рівень професійних спільнот і суспільний рівень через результати пробного дослідження сприйняття освітянами суб'єктивного добробуту, домінуючих в освітніх спільнотах стратегій подолання стресу війни та напрямів посттравматичного розвитку педагогів.

Викладення основного матеріалу. Ми назвали дослідження пілотним, оскільки ми не ставили собі завдань провести повноцінний експеримент з визначенням вибірки, розподілом її на експериментальну та контрольну, добром засобів цілеспрямованого впливу та відстеженням результатів втручання за заздалегідь обраними критеріями. Усі запропоновані результати були отримані в дещо рандомний спосіб унаслідок інтерактивної взаємодії з освітянами та іншими групами постраждалих від війни українців під час різноманітних заходів із психологічної підтримки та підвищення кваліфікації освітян після 24 лютого 2022 року. Основний фокус уваги наших зусиль був на доборі інформації та практичних інтервенціях щодо подолання психологічних викликів війни. Такі активності, врешті-решт, були оформлені в програму підвищення кваліфікації з назвою «КОДи життєстійкості» [7]. Програма містить п'ять модулів, у контексті яких учасникам підвищення кваліфікації пропонувалось додаткова перевірка персональних психологічних налаштувань за допомогою електронних версій валідних психологічних тестів.

Проходження тестів не було обов'язковою умовою сертифікації за модулями, й опитування було практично анонімним – лише умовне ім'я та певні статистичні дані. Це підвищило рівень достовірності отриманих результатів, та одночасно зробило неможливим порівняти результати за окремими тестовими методиками між собою, оскільки дуже складно відстежити відповіді тих самих респондентів за різними методиками. Крім того, кількість отриманих відповідей за різними методиками також виявилась дуже нерівномірною. Оскільки методики були викладені у відкритий доступ для заповнення – багато колег зі сфери післядипломної освіти пропонували їх своїм слухачам також. Тому кількість респондентів за різними методиками варіює від 300 до 4670. Результати тестування за окремими методиками були проаналізовані та оформлені в низку публікацій [8; 11; 12]. Далі запропоноване узагальнене розуміння результатів, отриманих за допомогою окремих методик, що торкаються теми ціннісних орієнтирів соціального добробуту та повоєнного відновлення.

Результати дослідження. Для початку хочемо ознайомити з результатами дослідження, що не виносились у простір публічного обговорення раніше. Мова йде про результати дослідження персонального відчуття добробуту за загаданою вище шкалою К. Ріфф [15]. Ми використовували скорочену версію опитувальника, що містить 30 запитань. Повна версія пропонує до розгляду 84 питання. Обидві версії мають 6 шкал благополуччя. Це опитування можна віднести до мікрорівня дослідження добробуту. Одночасно, оскільки великою мірою респондентами були освітяни, можна порівняти індивідуальні орієнтири добробуту у представників педагогічної спільноти та інших професійних спільнот.

У табл. 1 ми зазначили середні значення показників шкали добробуту К. Ріфф для різних груп педагогічних працівників і респондентів інших професійних спільнот. Опитування відбувалось починаючи з травня 2022 року включно травень 2024 року, загальна кількість респондентів становить біля 300 осіб. Показники складників шкали добробуту представлені у вигляді відсотків, де 100% означає максимально можливий прояв певного критерія в суб'єктивній «формулі щастя» респондентів.

Як бачимо за табл. 1, найвищий рівень суб'єктивного переживання добробуту спостерігається у викладачів ВНЗ, далі йдуть учителі, потім психологи. Вихователі закладів дошкільної освіти мають приблизно ті самі показники, що й представники інших педагогічних професій. Представники інших професійних спільнот мають суттєво нижчий показники складників «Управління середовищем», «Цілі в житті» та «Самоприйняття». Це може опосередковано свідчити про здатність освітян до формування професійних мікропросторів (управління середовищем), до яких вони здатні ставити досяжні для них цілі (цілі в житті) та відчувати задоволення від власного способу дій із досягнення тих цілей (самоприйняття). Такі навички

Таблиця 1

Розподіл значущості складників персонального добробуту за шкалою К. Ріфф для освітян, % (вибірка 300 осіб). Складено автором.

Професійна група	Кількість респондентів	Особистісне зростання	Позитивні стосунки	Автономія	Управління середовищем	Цілі в житті	Самоприйняття
Викладачі ВНЗ	15	84	69	73	80	80	74
Вчителі	75	79	71	64	72	77	73
Психологи	60	77	70	63	65	71	69
Вихователі	15	77	62	66	67	72	65
Інші педагогічні спеціальності	45	76	65	64	65	72	68
Інші непедагогічні спеціальності	90	76	63	61	59	63	62

узгоджені з концептом евдемонічного виміру добробуту, і є певним орієнтиром для підвищення суб'єктивного відчуття добробуту у педагогів. Якщо прописати це як «формулу професійного добробуту», це може виглядати наступним чином: я формую середовище для досягнення зрозумілих мені цілей та я приймаю себе в обраній ролі та діяльності.

Отже, ми переходимо від рівня індивідуального, суб'єктивного добробуту освітян до рівня проживання благополуччя у професійній спільноті. Вище було зазначено, що відчуття добробуту нерозривно пов'язано з наявними копінг-стратегіями індивідів і професійних груп. Виявленню найпоширеніших в освітянській спільноті способів долати стрес було присвячене опитування, побудоване на основі інтегративної багатовимірної моделі BASIC Ph. Ця модель була розроблена ізраїльським психологом М. Лахадом (2013) [14], який виділив наступні

копінг-стратегії: B (belief and values) – віра (переконання), A (affect and emotions) – почуття, S (sociability) – соціалізація (підтримка родини, групи, друзів), I (imagination and creativity) – уява, C (cognition and thought) – мислення (когніції, думки), Ph (physiological activity) – фізичне (тіло, вправи). На цей час викладений у мережу опитувальник містить відповіді понад 4500 респондентів. Оброблення та аналіз перших 3000 відповідей відображені в англomовній публікації О. Баніт, О. Мерзлякової (2023), присвяченої виявленню ключових стратегій освітян подолання стресу в умовах війни [12].

Представляємо в табл. 2 останні, оновлені дані за методикою BASIC Ph для вибірки 4670 респондентів у тому самому ключі, що й табл. 1 – показники шкал моделі для різних груп освітян і представників інших спеціальностей. Дані було зібрано в період березень 2022 – травень 2024 років. Послідовність представлення професійних

Таблиця 2

Прояв складників моделі BASIC Ph для освітян, % (вибірка 4670 осіб). Складено автором.

Професійна група	Кількість респондентів	B (belief), віра	A (affect), почуття	S (sociability) соціалізація	I (imagination), уява	C (cognition), мислення	Ph (physiological activity) фізичне
Вчитель	2000	76,73	59,10	56,65	62,08	80,61	66,19
Вихователь	150	73,72	59,06	55,23	62,73	77,44	64,33
Керівна посада	300	71,96	57,26	53,83	57,27	82,81	58,33
Інша педагог. діяльність	190	71,17	57,23	53,61	59,62	80,61	62,11
Викладач ВИШу	45	70,44	58,13	49,95	58,31	80,56	56,95
Позашкільна освіта	55	69,74	56,34	52,08	58,98	77,32	61,11
Працівник соц.сфери	160	69,62	61,02	55,61	64,29	77,02	60,04
Психолог	490	68,48	60,22	56,57	61,64	82,16	61,03
Науковець	30	67,68	57,32	48,03	60,61	73,74	56,82
Інша не педаг. діяльність	950	62,97	57,83	50,64	61,45	74,86	54,87
Студент	300	57,81	60,58	54,21	64,02	73,26	54,32
Середнє по вибірці	4670	69,46	58,72	53,82	61,68	78,44	59,96

груп визначено рейтингом значень за показником «В (belief)» – віра. Адже саме цей показник найдотичніший до ціннісних орієнтирів особистості. Дані показані у %, де 100% означає максимальний прояв певної копінг-стратегії.

За даними табл. 2, бачимо, що найактивнішими каналами подолання стресу є процес осмислення стресових подій (С – cognition) та канал віри (В –belief). Віра говорить про світоглядні установки людини, про її життєві сенси, про те, у що вона вірить безумовно – вища справедливість, незламність людського духу. Під час обставин війни українці найчастіше говорять про віру в ЗСУ та волюлюбність і незламність українського духу. Ми бачимо за табл. 2, що саме вчителі, вихователі та представники інших педагогічних професій спираються на власну віру якнайбільше. Можемо припустити, що зміст власної віри вони транслюють вихованцям – учням, студентам. Отже, зміст вірувань педагогів впливає на подальші ціннісні орієнтири суспільства. Про це мова піде далі. Щодо здатності осмислювати ситуацію, критично її аналізувати та робити висновки – тут лідирують менеджери (керівна ланка та представники адміністрації), психологи та викладачі вищої школи. Отже, наступний складник «формули добробуту» українців містить ясність бачення бажаної соціальної

ситуації та віру в результативність власних зусиль щодо побудови омріяного образу щастя.

Цікаво, що найменш активний канал подолання стресу – канал соціальної підтримки та соціальності (S – sociability) є таким для всіх професійних груп.

Отже, українці поки що недостатньо активно спираються на силу спільнот та можливу соціальну підтримку. Однак важливішим є той факт, що серед інших професійних груп найактивнішим такий орієнтир є у вчителів і психологів. Тому самі ці фахівці можуть бути носіями ідеї щодо важливості єднання, порозуміння, конструктивної взаємодії та взаємопідтримки у часи життєвих викликів і соціальних катаклізмів.

Для ілюстрації трансформацій, що відбуваються всередині педагогічної спільноти, наводимо приклад ще одного дослідження, присвяченого виявленню напрямів посттравматичного розвитку українців. Дослідження проходило з травня 2023 до травня 2024 включно. Повний дизайн дослідження та аналіз результатів для різних професійних груп опубліковані в статті О. Баніт «Посттравматичне зростання українців в умовах війни» [11]. Наводимо табл. 3, складену О. Баніт, із узагальненням показників посттравматичного розвитку для тих самих професійних груп, що презентовано в нашій публікації:

Таблиця 3

Розподіл респондентів різних сфер діяльності за рівнями індексу посттравматичного зростання, %. Складено О. Баніт.

Вид діяльності	Індекс посттравматичного зростання		
	низький рівень (96 осіб)	середній рівень (374 особи)	високий рівень (95 осіб)
Учитель	9,5	50,5	40,0
Психолог	7,9	28,9	63,2
Керівна/адміністративна ланка	26,3	31,6	42,1
Інша педагогічна спеціальність	7,5	50,0	42,5
Студент	9,8	57,7	32,6
Науковець	8,3	58,3	33,3
Викладач ЗВО	18,2	36,4	45,5
Працівник соціальної сфери	0	75,0	25,0
Учень	10,0	60,0	30,0

Дані табл. 3 демонструють, що вчителі, психологи та представники інших педагогічних спеціальностей мають найвищий рівень посттравматичного розвитку. Аби проілюструвати цей феномен, наводимо твердження, що лідирують серед учителів як опис їхніх психологічних станів і ставлень унаслідок стресу війни. Ми надаємо в порядку зниження сумарного балу перші п'ять найпопулярніших тверджень. Загальний перелік складав 21 твердження, максимально можливий бал згоди з ним становить 5 балів. Кількість респондентів, учителів середньої школи – 95 осіб.

- 1) Я набагато краще розумію цінність власного життя – 3,5 балів.
 - 2) Я можу більше цінувати кожен день свого життя – 3,4 бали.
 - 3) Я змінив свої пріоритети про те, що важливо у житті – 3,3 бали.
 - 4) Я можу зробити багато гарних справ у своєму житті – 3,2 бали.
 - 5) Я став більше співчувати іншим – 3,1 бали.
- Цей перелік тверджень про трансформаційні зміни є певним маніфестом наших майбутніх змін і перетворень.

Ключова ідея «формули добробуту» українців співзвучна розумінню цінності самого життя в кожному його моменті та прояві. Це нерозривно пов'язано з толерантним ставленням людей один до одного та соціальною активністю заради спільного добробуту.

Ми намагались показати вище, що суспільні ціннісні орієнтири починаються із ціннісних орієнтирів освітян. Освіта є не тільки культурним зрізом суспільства, освіта та освітяни закладають зразки вірувань, цілей соціальної активності та взаємодії, формують стратегії досягнення бажаних результатів.

Висновки з даного дослідження. Проведене пробне дослідження показало, що різні аспекти добробуту представлені як ціннісні орієнтири розвитку суспільства завдяки ментальним налаштуванням освітян:

1. Професійний добробут і те, як співробітники проводять час на роботі, або просто любов до справи, якою вони займаються щоденно, є найважливішим пріоритетом у посттравматичному розвитку педагогів. Саме це дає надію на повоєнне відновлення самих педагогів і сприяння оздоровленню суспільства.

2. Соціальний добробут – стосунки з іншими людьми, дружба, любов, взаєморозуміння, тощо – набуває особливого значення через виклики війни. І якщо соціальна підтримка не була найважливішим фактором стресостійкості освітян, спостерігаються тенденції зміни їхнього ставлення до цього важливого аспекту.

3. Фінансовий добробут, тобто ефективне управління матеріальною сферою життя не був виокремлений окремо в нашому дослідженні. Ця тема потребує подальших розвідок і просвітницької діяльності щодо ставлення до грошей та їх законів на рівні суспільної думки.

4. Фізичний добробут, що передбачає міцне здоров'я та достатню кількість сил, аби справлятися з повсякденними завданнями, також не виокремлений достатньо в нашому дослідженні. Це може бути перспективою подальших розвідок.

5. Добробут у середовищі проживання, тобто відчуття причетності до життя навколишнього суспільства, зараз є найскладнішим поняттям для українців взагалі, та освітян зокрема. Довготривала війна та її наслідки даються взнаки на колективному ментальному полі. Одночасно здатність українців до критичного сприйняття ситуації та їхня непереборна віра в Перемогу та незламність українського суспільства надає авансом передчуття розвитку нашого спільного українського добробуту у часи повоєнного відновлення.

Якщо скорочено визначити «формулу українського добробуту», вона містить наступні складники:

– цінність життя в кожному його моменті та прояві, толерантне ставлення до різних форм соціальної активності заради спільного добробуту;

– ясність бачення бажаної індивідуальної та/або соціальної ситуації та віра в результативність власних зусиль щодо побудови омріяного образу щастя;

– формування середовища для досягнення визначених цілей і самоприйняття в обраній ролі та діяльності.

Перспективи подальших розвідок є вивчення ціннісних орієнтирів добробуту в українському кіберпросторі. Адже освіта закладає певні ціннісні орієнтири суспільства, і носієм, підсилювачем ключових ідей і напрямів соціального руху виступають мас-медіа. Особливо важливим є розуміння медіакультури та медіаосвіти в часи інформаційних воєн та колективної травми війни.

Список використаних джерел

1. Баніт О., Мерзлякова О. Упровадження концепції «wellbeing» у корпоративну культуру організації. *Стратегія бізнес-організації в умовах невизначеності/ стратегія організації vs visca-svitu* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (10 листопада 2021 р.) / Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана. Київ, 2021. С. 20–24. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738389/>
2. Баніт О. В., Мерзлякова О. Л. Wellbeing-управління персоналом бізнес-організацій в умовах сталого розвитку суспільства. *Трансформація менеджменту бізнес-організації: сучасні тренди та виклики* : монографія. Київ : КНЕУ, 2021. С. 311–326. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731994/>
3. Білик Н. Від медіаграмотності до медіакультури керівника закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект у реаліях сьогодення. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2023. № 16 (31). С. 103–109. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-11) (дата звернення: 21.05.2024).
4. Бондарчук О., Пінчук Н. Професійно-психологічне благополуччя освітян та особливості їх підтримки кризових умовах сьогодення. *Київський журнал сучасної психології та психотерапії*. 2023. Т. 5. С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.01> (дата звернення: 21.05.2024).
5. Данильченко Т. В. Психологія суб'єктивного соціального благополуччя : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05. Київ, 2018. 557 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/e13/dis_Danilchenko%20T.%20V..pdf
6. Карамушка Л. Суб'єктивне благополуччя персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни: рівень вираженості та зв'язок з копінг-стратегіями. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Т. 1, № 28. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.2> (дата звернення: 21.05.2024).
7. Мерзлякова О. КОДИ життєстійкості: проект з розвитку резильєнтності освітян. *Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час* : методологічний семінар НАПН України. Київ, 2023. С. 329–334. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738294> (дата звернення: 21.05.2024).
8. Мерзлякова О. Л. Ціннісно-мотиваційна спрямованість українців в воєнних умовах цифрового суспільства. *Науково-педагогічні студії*. 2023. Вип. 7. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737723>
9. Найдюнова Л. Медіапсихологія війни як основа концептуальних трансформацій медіаосвіти: від медіатравми до травмаінформованих практик. *Проблеми політичної психології*. 2022. Т. 26. DOI: <https://doi.org/10.33120/porp-vol26-year2022-109> (дата звернення: 21.05.2024).
10. Титаренко Т. М. Способи підвищення психологічного благополуччя особистості, що пережила травму. *Психологія: теорія і практика*. 2018. № 1 (1). С. 112–119. DOI: [https://doi.org/10.31339/2617-9598-2018-1\(1\)-112-119](https://doi.org/10.31339/2617-9598-2018-1(1)-112-119) (дата звернення: 21.05.2024).
11. Banit O. Post-traumatic growth of Ukrainians under war conditions. *Educational Analytics of Ukraine*. 2023. № 4. С. 104–115. URL: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-4-104-115> (дата звернення: 22.05.2024).
12. Banit O., Merzliakova O. Identification of the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European humanities studies: State and Society*. 2023. № 1. Р. 4–23. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01> (date of access: 21.05.2024).
13. Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research / ed. by F. Maggino. Cham : Springer International Publishing, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69909-7> (date of access: 21.05.2024).
14. Mooli L. The «Basic Ph» Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-cultural Application Paperback. Jessica Kingsley Pub. 2013. URL: <https://www.amazon.com/BASIC-Model-Coping-Resiliency-Cross-Cultural/dp/184905231X> (date of access: 21.05.2024).

15. Ryff C. Eudaimonic well-being and education: Probing the connections. Well-being and higher education: A strategy for change and the realization of education's greater purposes. *Bringing Theory to Practice* / D. W. Harvard (Ed.). Washington, 2016. P. 37–48.
16. Tedeschi R.G., Shakespeare-Finch J., Taku K., Calhoun L. G. Posttraumatic growth. Routledge eBooks. New York, 2018. <https://doi.org/10.4324/9781315527451> (date of access: 21.05.2024).

References

1. Banit, O., & Merzliakova, O. (2021). Uprovadzhenia kontseptsii «wellbeing» u korporativnu kulturu orhanizatsii [Introduction of the concept of “wellbeing” into the corporate culture of the organization]. In *Stratehiia biznes-orhanizatsii v umovakh nevyznachenosti/ stratehiia orhanizatsii vs vuca-svitu [Business organization strategy in conditions of uncertainty / organization strategy vs vuca-world]: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf.* (pp. 20-24). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/738389/> [in Ukrainian].
2. Banit, O. V., & Merzliakova, O. L. (2021). Wellbeing-upravlinnia personalom biznes-orhanizatsii v umovakh staloho rozvytku suspilstva [Wellbeing-management of personnel of business organizations in conditions of sustainable development of society]. In *Transformatsiia menedzhmentu biznes-orhanizatsii: suchasni trendy ta vyklyky [Transformation of management of business organizations: modern trends and challenges]: monohrafia* (pp. 311-326). Kyiv: KNEU. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/731994/> [in Ukrainian].
3. Bilyk, N. (2023). Vid mediahramotnosti do mediakultury kerivnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity: upravlinskyi aspekt u realiakh sohodennia [From media literacy to media culture head of general secondary education institution: management aspect in today's realities]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedahohika [Adaptive Management: Theory And Practice. Pedagogy]*, 16 (31), 103-109. DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-11) [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, O., & Pinchuk, N. (2023). Profesiino-psykholohichne blahopoluchchia osvitan ta osoblyvosti yikh pidtrymky kryzovykh umovakh sohodennia [Professional psychological well-being of educators and features of their support in the current crisis conditions]. *Kyivskiy zhurnal suchasnoi psykholohii ta psykhoterapii [Kyiv journal of modern psychology and psychotherapy]*, 5, 5-14. DOI: <https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.01> [in Ukrainian].
5. Danylchenko, T. V. (2018). *Psykhohiia sub'iektyvnoho sotsialnoho blahopoluchchia [Psychology of Subjective of the Social Well-being]*. (D diss.). Kyiv. Retrieved from https://scc.knu.ua/upload/iblock/e13/dis_Danylchenko%20T.%20V..pdf. [in Ukrainian].
6. Karamushka, L. (2023). Sub'iektyvne blahopoluchchia personalu osvitnikh ta naukovykh orhanizatsii v umovakh viiny: riven vyrazhenosti ta zviazok z kopinh-stratehiiamy [Subjective well-being of staff of educational and scientific organizations in the conditions of war: level and relationship with coping strategies]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia [Organizational Psychology. Economic Psychology]*, 1, 28, 17-25. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.2> [in Ukrainian].
7. Merzliakova, O. (2023). KODy zhyttiistykosti: proekt z rozvytku rezylentnosti osvitan [Codes of sustainability: a project to develop the resilience of educators]. In *Aktualni problemy okhorony psykhychnoho zdorov'ia ukrainskoho narodu u voiennyi i povoiennnyi chas [Actual problems of protecting the mental health of the Ukrainian people in war and post-war times]: metodolohichni seminar NAPN Ukrainy* (pp. 329-334). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738294> [in Ukrainian].
8. Merzliakova, O. L. (2023). Tsinnisno-motyvatyvsia spriamovanist ukrainsiv v voiennykh umovakh tsyvrovoho suspilstva [Value-motivational orientation of Ukrainians in the military conditions of the digital society]. *Naukovo-pedahohichni studii [Scientific and pedagogical studies]*, 7. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737723> [in Ukrainian].
9. Naidonova, L. (2022). Mediapshkholohiia viiny yak osnova kontseptualnykh transformatsii mediaosvity: vid mediatravmy do travmainformovanykh praktyk [Media psychology of war as the basis of conceptual transformations of media education: from media trauma to trauma-informed practices]. *Problemy politychnoi psykholohii [Problemy Politicnoi Psihologii]*, 26. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-vol26-year2022-109> [in Ukrainian].
10. Tytarenko, T. M. (2018). Sposoby pidvyshchennia psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti, shcho perezhyla travmu [Ways to increase the psychological well-being of personality who has overcome trauma]. *Psykhohiia: teoriia i praktyka [Psychology: theory and practice]*, 1 (1), 112-119. DOI: [https://doi.org/10.31339/2617-9598-2018-1\(1\)-112-119](https://doi.org/10.31339/2617-9598-2018-1(1)-112-119) [in Ukrainian].
11. Banit, O. (2023). Post-traumatic growth of Ukrainians under war conditions. *Educational Analytics of Ukraine*, 4, 104-115. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-4-104-115>
12. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European humanities studies: State and Society*, 1, 4-23. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01>
13. Maggino, F. (Ed.). (2020). *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Cham: Springer International Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69909-7>
14. Mooli, L. (2013). *The “Basic Ph” Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-cultural Application Paperback*. Jessica Kingsley Pub. Retrieved from <https://www.amazon.com/BASIC-Model-Coping-Resiliency-Cross-Cultural/dp/184905231X>
15. Ryff, C. D. (2016). Eudaimonic well-being and education: Probing the connections. Well-being and higher education: A strategy for change and the realization of education's greater purposes. In D. W. Harvard (Ed.), *Bringing Theory to Practice* (pp. 37-48). Washington: DC.
16. Tedeschi, R. G., Shakespeare-Finch, J., Taku, K., & Calhoun, L. G. (2018). *Post-traumatic growth*. In Routledge eBooks. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315527451>

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 19.05.2024

УДК 376-056.24:373.22

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-61-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-61-66)

ГОЛУБЮК ЮЛІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА,

методистка ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, старша викладачка кафедри психології та інклюзивної освіти, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

Yuliia Holubiuk,

Methodologist Resource Center for Support of Inclusive Education, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Inclusive Education, Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

E-mail: y.golubyuk@roippo.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2063-1470>

ВПЛИВ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

A Акцентовано увагу на актуальності ігрових технологій у контексті інклюзивної освіти, виходячи з принципів рівності, доступності та якості освітніх послуг. Вона визначає необхідність освітніх систем, що враховують різноманітність та індивідуальність учнівських потреб, відповідаючи вимогам сучасного громадянського суспільства. Проаналізовано наукові дослідження щодо ігрових технологій, які сприяють мотивації, соціалізації, емоційному та пізнавальному розвитку учнів, підкреслюючи їхній педагогічний потенціал у формуванні гармонійно розвиненої особистості. Висвітлено, що в сучасному світі інклюзивна освіта є невід'ємною частиною формування відкритого, демократичного суспільства, забезпечуючи рівноправний доступ до освіти для всіх дітей, незалежно від особливості в розвитку.

Особлива увага приділяється створенню умов для ефективного інтегрування учнів з особливими освітніми потребами в освітній процес, підготовці вчителів до роботи в інклюзивному середовищі. Аналізуючи попередні дослідження та висвітлюючи нерозв'язані питання, пропонуються подальші напрями досліджень, зокрема розроблення нових ігрових технологій, адаптованих до потреб дітей з особливими освітніми потребами. Це підкреслює можливості ігрових технологій задовольнити індивідуальні освітні потреби та сприяти інклюзії, забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів.

Запропоновано приклади дидактичних та настільних ігор, які сприяють розвитку когнітивних навичок, соціальної взаємодії та моторики для учнів з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: ігрові технології; розвиток; пізнавальна діяльність; інклюзія; інклюзивна освіта; здобувачі освіти; особливі освітні потреби

GAME TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITIES OF EDUCATORS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS OF JUNIOR SCHOOL AGE

S This article focuses on the relevance of gaming technologies within the context of inclusive education, based on the principles of equality, accessibility, and quality of educational services. It identifies the necessity for educational systems to consider the diversity and individuality of students to meet the demands of modern civil society.

In today's world, inclusive education is an integral part of forming an open, democratic society, ensuring equal access to education for all children, regardless of their limitations.

Special attention is given to creating conditions for the effective integration of this category of students into the educational process and preparing teachers to work in an inclusive environment. By analyzing previous studies and highlighting unresolved issues, further directions for research are proposed, including the development of new gaming technologies adapted to the needs of children with special needs. This emphasizes the potential of gaming technologies to meet individual educational needs and promote inclusion, ensuring equal access to quality education for all students.

Examples of educational and tabletop games are suggested to promote the development of cognitive, social, and motor skills in students with special educational needs.

Keywords: gaming technologies; development; cognitive activity; inclusion; inclusive education; learners; special educational needs

Актуальність теми полягає в тому, що феномен гри завжди привертав увагу видатних мислителів у різних галузях – філософії, соціології, психології та педагогіки. Це зрозуміло, оскільки гра є найдавнішим і найпоширенішим інструментом для навчання та виховання, формування моделей поведінки у дітей, а також корекції поведінки підлітків, молоді і навіть дорослих. Використання ігрових технологій для розвитку пізнавальної діяльності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку виявляється у зростаючій необхідності створення інклюзивного навчального середовища, яке б враховувало індивідуальні особливості кожного учня. Однією з ключових стратегій у реалізації інклюзивної освіти є використання ігрових технологій. Вони дозволяють персоналізувати навчання, забезпечуючи доступність та ефективність освітнього процесу для дітей з різними освітніми потребами. Такий підхід сприяє не лише підвищенню мотивації учнів до навчання, а й розвитку їхніх когнітивних і соціальних навичок, що є критичними для успішної адаптації та інтеграції у сучасне суспільство.

У педагогічній науці гра розглядається як ефективний засіб організації виховання та навчання, а також як важливий елемент педагогічної культури. Досліджуються різні форми та методи оптимізації ігрової діяльності у сучасному світі.

У психології гра вважається засобом активізації психічних процесів, використання якого може сприяти діагностиці, корекції та адаптації до життя.

Через гру діти мають змогу в інтерактивній формі завоювати нові знання, розвивати творчі здібності та вчитися взаємодіяти з іншими. Залучення дітей до позитивної пізнавальної діяльності через ігрові методики сприяє не тільки академічному, але й емоційному та соціальному розвитку. Важливим аспектом є те, що ігри дозволяють дітям з особливими освітніми потребами відчувати себе рівноправними учасниками освітнього процесу, що є ключовим для формування позитивної самооцінки та впевненості в собі.

Отже, інклюзивна освіта та ігрові методики є ефективними засобами для забезпечення доступу до якісної освіти для всіх дітей, створення умов для їхнього повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство [7]. Упровадження цих принципів в освітню практику вимагає від усіх учасників освітнього процесу готовності до змін, гнучкості та креативного підходу до навчання та виховання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Джерелами дослідження стали науково-практичні напрацювання вітчизняних вчених із питань інклюзивної освіти, зокрема праці таких авторів, як: О. Боряк, Г. Давиденко, Т. Докучина, О. Комар, Л. Миськів, В. Пісняк та ін. [1]. Проте проблематика організації інклюзивної освіти перебуває на вістрі.

Вітчизняні психологи та педагоги акцентують увагу на значущості гри у процесі виховання особистості дитини.

В. Сухомлинського, Ю. Федусенко вирізняє такі найважливіші функції гри, які виявляють багатогранні можливості застосування цього виду діяльності у процесі формування розумової культури дитини: розважальну (основна функція гри – розважити, доставити задоволення, надихнути, розбудити інтерес); комунікативну; функцію самореалізації у грі; терапевтичну; діагностичну; корекційну; функцію міжнаціональної комунікації (засвоєння єдиних для всіх людей соціокультурних цінностей); соціалізації [9, с. 27].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Розгляд впливу ігрових технологій на розвиток пізнавальної активності учнів з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку відкриває декілька невирішених аспектів і напрямів для подальших досліджень. А саме: аналіз впливу ігор на підвищення мотивації та інтересу до вивчення навчального матеріалу учнями з особливими освітніми потребами; вивчення оптимальних стратегій комбінації ігрових технологій з іншими методами навчання (наприклад, інтерактивні уроки, групові проєкти тощо) для досягнення максимального розвитку пізнавальних здібностей; використання ігрових технологій для підтримки соціальної взаємодії серед учнів з особливими освітніми потребами та ін.

На кожному етапі розвитку особистості гра розглядається як захоплива, цікава та необхідна для повноцінного життя діяльність. В. Сухомлинський писав: «Без гри немає і не може бути повноцінного дитячого розвитку. Гра – це величезне світле вікно через яке в духовний світ вливається життєвий потік уявлень» [6, с. 95].

Мета статті полягає у висвітленні ролі ігрових технологій у розвитку пізнавальної діяльності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Викладення основного матеріалу. Формування інклюзивного освітнього середовища має на меті розширення арсеналу застосовуваних у педагогіці технологій, а й активізацію когнітивної діяльності здобувачів освіти за допомогою інноваційних методів. Традиційні методики, які переважно базуються на репродуктивних принципах, часто не викликають належного інтересу в освітньому процесі, особливо серед учнів з особливими освітніми потребами.

Ігрові технології, завдяки своїй універсальності та здатності адаптуватися до різних освітніх потреб, перетворюють освітній процес на захопливу діяльність, яка спонукає до творчого та дослідницького підходу. Це досягається за рахунок інтеграції різноманітних методів і підходів до організації навчання через використання гри як основної форми залучення учнів до освітнього процесу [2].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки вченими створено десятки класифікацій методів навчання, серед яких найбільш обґрунтованою є традиційна, головною ознакою, якої є джерело передачі й сприймання навчальної інформації. Її прихильниками були В. Бондар,

Є. Голант, Д. Лордкіпанідзе, О. Мороз, С. Перовський, С. Чавдаров, М. Ярмаченко та ін. Вчені виокремлювали три джерела отримання знань: слово, наочність, практику – й відповідно до них виділяли словесний, наочний і практичний методи навчання [4]

Упровадження ігрових педагогічних технологій передбачає послідовну діяльність учителя, яка включає вибір, розроблення та підготовку ігрових завдань, залучення учнів до ігрової діяльності, проведення ігор та аналіз отриманих результатів.

Особливість ігрової технології полягає у створенні взаємодії між учителем та учнями, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, що стимулює їх до активної участі у пізнавальному процесі. Ефективність педагогічної гри залежить від виконання її ключових компонентів: визначення освітньої мети через ігрову задачу, використання навчального матеріалу як основи для гри та пов'язування успішного вирішення завдань із ігровим результатом. Однією з переваг ігрових технологій є позитивно забарвлена мотивація та інтерес, що виражається через емоційне залучення, активне прийняття правил гри та бажання взаємодії, що відрізняє їх від стандартних продуктивних методів навчання.

Г. Лемко, аналізуючи виховну цінність гри, стверджує: «У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. Буденність життя може викликати у них захворювання. У грі діти й підлітки перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. За вмілого використання гра може стати незамінним помічником педагога» [5, с. 47]. Гра, як зазначає дослідник, приносить миттєву радість та задоволення, відповідаючи на потреби, що є актуальними в дану мить. Водночас, вона орієнтована на майбутнє, оскільки під час гри діти формують або закріплюють важливі вміння, здібності та властивості, які їм буде необхідно використовувати у соціальних, професійних та творчих аспектах життя в майбутньому. Там, де присутня гра, панує здоров'я та радість дитячого існування. Гра допомагає задовольнити допитливість дитини, залучаючи її до активного вивчення навколишнього світу та освоєння способів розуміння зв'язків між різними предметами та явищами.

О. Казачінер (2016), в результаті аналізу наукової та методичної літератури, висвітлила особливості використання ігротерапії у навчанні іноземної мови. Зокрема, підкреслено доцільність застосування пісочної терапії для створення життєвих ситуацій, організації різних форм роботи та введення нового лексичного та граматичного матеріалу. Пальчикова терапія використовується для розвитку мовлення, письма, фізичної активності та презентацій. Гудзикова терапія використовується для закріплення лексики та вивчення тем. Результатом застосування цих методів є позитивні зміни в емоційно-вольовій сфері,

поліпшення засвоєння матеріалу, розвиток соціальних навичок, збільшення мотивації та підвищення інтересу до навчання [3]

У сучасному освітньому процесі значення ігрових педагогічних технологій не можна переоцінити. Інтеграція ігрових методик в освітній процес спрямована на активізацію пізнавальної діяльності учнів, що є ключовим фактором ефективного освітнього середовища. Ігрові технології дозволяють реалізувати комплексний підхід до навчання, поєднуючи розвиток інтелектуальних, творчих, емоційних і соціальних навичок дитини. Це, у свою чергу, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, готової до життєвих викликів.

Використання ігрових технологій у навчанні має кілька основних напрямів:

1. Як самостійні технології: ігрові методи можуть виступати як основний засіб для освоєння окремих понять, тем, або навіть цілих розділів навчального матеріалу. Це дозволяє учням глибше зануритись у предмет, використовуючи елементи гри для кращого розуміння матеріалу.

2. У структурі уроку: ігри можуть використовуватися на різних етапах уроку – від вступу до закріплення матеріалу і контролю знань. Це дозволяє підтримувати високий рівень уваги та мотивації учнів протягом усього заняття.

3. У позакласній роботі: ігрові технології ефективні і за межами класної кімнати, зокрема, у позакласних заходах, де вони можуть служити засобом для розвитку командної роботи, лідерських якостей та інших соціально важливих навичок.

Ігрові педагогічні технології базуються на використанні навчального матеріалу у формі ігрових задач, правил та ситуацій, що сприяє формуванню у учнів навичок критичного мислення, аналітичних здібностей, уміння працювати в команді та адаптуватися до змінних умов. Особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей і самостійності учнів, що є важливим для їхнього всебічного розвитку [8].

Організація ігрового процесу передбачає створення умов для ефективної взаємодії між учасниками, що включає в себе визначення мети гри, правил, ролей і сценарію дій. Важливо, аби ігровий процес сприяв не тільки набуттю нових знань, але й розвитку емоційного інтелекту, вміння співпрацювати та вирішувати конфліктні ситуації.

При розробленні ігрових технологій важливо враховувати вікові особливості учнів, рівень розвитку, їхні інтереси та індивідуальні здібності. Це дозволить зробити освітній процес максимально ефективним і цікавим для кожного учня. Ігрові технології можуть включати в себе різноманітні форми ігор: дидактичні, рольові, сюжетно-рольові, бізнес-ігри, що сприятиме розвитку різних навичок і компетенцій.

Упровадження ігрових технологій в освітній процес вимагає від педагога високої креативності, гнучкості та вміння організувати діяльність учнів, щоб вона була

не тільки навчальною, але й захоплюючою. Ефективне використання ігрових методик сприяє підвищенню мотивації учнів, збагаченню їхнього досвіду та розвитку особистісних якостей, що є важливим для їхнього подальшого особистісного та професійного розвитку.

Укладення ігрових технологій в освітній процес є складним, але вкрай важливим завданням, що вимагає від педагога не тільки глибоких знань у сфері педагогіки та психології, але й творчого підходу до навчання. Це дозволяє створити освітнє середовище, в якому кожен учень може реалізувати свій потенціал, розвинути власні здібності та навички, що є ключем до формування всебічно розвинутої та конкурентоспроможної особистості.

Типологія педагогічних ігор, які можуть використовуватися в роботі з дітьми, є досить широкою і включає:

1. Предметні ігри, які дозволяють дітям з особливими освітніми потребами взаємодіяти з предметами, досліджувати їхні властивості та функції, розвиваючи при цьому дрібну моторику та сенсорні навички.

2. Сюжетні ігри, які стимулюють уяву та креативне мислення, дозволяючи дітям створювати власні історії та сценарії, розвиваючи при цьому мовленнєві навички та здатність до символічного мислення.

3. Рольові ігри, що допомагають дітям з особливими освітніми потребами освоювати соціальні ролі, вчать спілкуванню та взаємодії з іншими, відпрацьовуючи при цьому мовленнєві навички та емпатію.

4. Ділові (бізнес) ігри, які вводять дітей у світ дорослих професій, допомагаючи їм зрозуміти основні принципи роботи різних сфер діяльності, розвиваючи логічне мислення та вміння працювати в команді.

5. Імітаційні ігри, що дозволяють дітям моделювати різноманітні життєві ситуації, аналізувати їх та вирішувати проблеми, розвиваючи при цьому аналітичні та критичні навички мислення.

6. Ігри-драматизації, що включають елементи театру та драми, сприяють розвитку емоційного інтелекту, вмінню виражати свої почуття та емпатії до інших, а також стимулюють мовленнєвий розвиток і соціалізацію [9].

Кожен із цих типів ігор має свої особливості та цілі в контексті розвитку дітей з особливими освітніми потребами, пропонуючи різноманітні підходи до навчання та соціалізації. Важливо, що використання ігрових методик не тільки сприяє набуттю нових знань і розвитку необхідних навичок, але й позитивно впливає на мотивацію дітей до навчання, роблячи процес освіти захоплюючим та ефективним.

Застосування ігрових методів вимагає від педагогів не тільки знання особливостей розвитку та потреб дітей з особливими освітніми потребами, але й креативності, гнучкості в підходах та здатності адаптувати ігрові ситуації до індивідуальних особливостей кожної дитини. Важливо також ураховувати інтереси та рівень розвитку дітей при виборі або розробленні ігрових вправ і сценаріїв, щоб

забезпечити максимальну ефективність освітнього процесу.

Успішне впровадження ігрових методик у навчання дітей з особливими освітніми потребами може значно збагатити їх навчальний досвід, сприяючи не тільки академічному, але й соціальному та емоційному розвитку, підготовляючи їх до активної та повноцінної участі в соціальному житті.

Мультимедійні дидактичні ігри становлять одну з передових форм дидактичної гри в сучасному освітньому процесі, зумовлені їх доступністю, насиченістю, динамічністю, музичним супроводом, а також звуковими та анімаційними ефектами навчального матеріалу. Використання ігор сприяє кращому усвідомленню учнями навчального матеріалу, застосуванню правил і закріпленню вивченого, що має особливе значення в освіті дітей з особливими освітніми потребами в рамках реалізації принципу інклюзії.

Окремо необхідно виділити такий напрям дитячих ігрових технологій як квест. Квест представляє собою захоплюючу пригодницьку гру, призначену як для дітей, так і для дорослих, у якій необхідно вирішити різноманітні завдання для досягнення поставленої мети.

Завдання квест-занять із молодшими школярами можуть бути різноманітними за змістом і формою: творчі, активні, інтелектуальні, комунікативні, екологічні, профорієнтаційні, спортивно-оздоровчі. Використання квестів дозволяє відійти від традиційних форм навчання та значно розширити межі освітнього простору.

Квест-гра є унікальним поєднанням усіх освітніх сфер, адже під час вирішення поставлених завдань відбувається практичне інтегрування різноманітних видів діяльності: ігрової (дидактичної, рухливої, спортивної); соціально-комунікативної (розвиток мовлення, збереження здоров'я, організація безпечної життєдіяльності); художньо-образотворчої (малювання, конструювання тощо); пізнавально-дослідницької (природознавство, географія, космос, техніка тощо); театральної-музичної; сприйняття художньої літератури та знайомство з народною творчістю.

Пропонуємо приклади дидактичних та настільних ігор для учнів з особливими освітніми потребами:

- «лего» та його варіації;
- ігри на співставлення та пошук деталей (можна робити як самостійно, так і разом із дитиною);
- настільні ігри «на везіння», а не на основі здібностей (наприклад, гравці вибирають собі карту, не бачачи малюнку, і в кого найбільша за характеристикою малюнку карта, той і виграє);
- настільні ігри, у яких немає необхідності говорити чи зрозуміти мовлення: наприклад, «бродилки» з простими правилами, де треба кидати кубик і рухатися вперед.

Дітям з особливими освітніми потребами також корисні заняття з будь-якої творчості. Їх не класифікують як ігрову діяльність, проте вони можуть бути альтернативою

грі та частиною навчання дитини проводити час наодинці з користю. Такі завдання також мають практично необмежений потенціал щодо поступового ускладнення [10].

Отже, ігри відіграють ключову роль в організації інклюзивного освітнього процесу, сприяють соціалізації дітей, навчають працювати в колективі, дають можливість на доступному рівні зрозуміти та усвідомити інформацію, систематизувати її, повторити, закріпити та застосувати в повсякденному житті.

Результати дослідження. Аналізуючи вплив ігрової форми навчання на мотиваційну активність і пізнавальний інтерес учнів початкових класів, можна стверджувати, що цей метод відіграє ключову роль у стимулюванні пізнавальної активності. Використання ігрових елементів в освітньому процесі значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу, оскільки активізує основні психічні процеси: увагу, запам'ятовування, сприйняття, інтерес і мислення. Ігрова діяльність дозволяє дитині здійснити значний обсяг пізнавальної роботи у неформальній атмосфері, знижує страх перед помилкою та спонукає до самостійного пошуку знань.

Ігровий метод стає ефективним інструментом комунікації, що допомагає подолати емоційні бар'єри та сприяє розв'язанню конфліктних ситуацій.

Отже, ігрова форма навчання є значним фактором у розвитку інтелектуальних і соціальних навичок молодших школярів, сприяючи формуванню інклюзивної та інноваційної освітньої середовища.

Розроблення ігрових педагогічних технологій з окремих компонентів ігор (тем уроків) та елементів є завданням кожного вчителя початкових класів, який прагне до найголовнішого – нашого майбутнього в контексті інноваційної та інклюзивної освіти.

Сучасний учитель повинен володіти сучасними засобами навчання в рамках інноваційної інклюзивної освіти. Комбінуючи їх, учитель може планувати свої ігрові уроки відповідно до рівня зрілості учнів, цілей уроку та обсягу навчального матеріалу, визначеного державними стандартами освіти. Можливість комбінування інноваційних технологій є важливою не лише для педагога, який може вільно відчувати себе, працюючи з даною технологією, адаптуючи її відповідно до своїх переваг, цілей, завдань і навичок у рамках інноваційної інклюзивної освіти. Комбінація різноманітних прийомів і новацій допомагає навчити дітей самостійно застосовувати ці технології, щоб вони могли стати незалежними, і з задоволенням учитися протягом усього життя в технологічно розвинутому світі.

Ігри та ігрові засоби в контексті інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами мають великий педагогічний потенціал. Вони охоплюють соціалізацію, розвиток, діагностику, навчання та психотерапевтичні аспекти.

Участь у розважальних іграх дозволяє дитині з особливими освітніми потребами відчути себе часткою

суспільства та вивчити соціальні норми та традиції. Це відбувається через участь у малих групах чи колективі, де вона має можливість обирати роль та спосіб дії, що сприяє зрозумінню складних способів взаємодії у суспільстві.

Висновки з даного дослідження. Освітній процес, що інтегрує елементи розваг, виявляється ефективною стратегією навчання, дозволяючи дитині опановувати знання в ігровій формі. Цей підхід не тільки забезпечує усвідомлення певної теми, а й сприяє формуванню емоційного зв'язку між учнем і предметом вивчення. У контексті освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами, застосування такого підходу може стати рішенням численних проблем, пов'язаних з їхнім розвитком, соціальною адаптацією та академічними досягненнями. Використання ігрових методів дозволяє відтворювати реальні життєві ситуації в контрольованому, ігровому середовищі, тим самим перетворюючи навчання на захопливу діяльність. Це особливо важливо для дітей з особливими потребами, оскільки перетворення складних навчальних завдань на ігрові цілі створює для них адаптоване середовище, сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання та відчуттю успіху. Такий підхід до ігор не зводить освітній процес до простої розважальної діяльності. Натомість, ігри з цікавим сюжетом виступають як ефективний інструмент для підготовки дітей з особливими потребами до майбутнього життя.

На основі аналізу викладених наукових досліджень у статті, можна визначити наступні **перспективи подальших розвідок** у сфері інтеграції елементів розваг в освітній процес, особливо для дітей з особливими освітніми потребами:

1. Розроблення та адаптація ігрових методик навчання: зосередитись на створенні інноваційних ігрових методів і інструментів, які були б спеціально розроблені та адаптовані для задоволення різноманітних освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами. Це передбачає дослідження та впровадження новітніх технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність.

2. Ефективність та оцінка ігрових методів: проведення детальних досліджень, спрямованих на оцінку ефективності різних ігрових методів у навчанні дітей з особливими потребами. Це включає аналіз впливу ігрових методів на академічні досягнення, соціальну адаптацію та емоційний розвиток учнів.

3. Індивідуалізація освітнього процесу: розроблення методів і стратегій для індивідуалізації ігрового навчання, що дозволить урахувати унікальні потреби, інтереси та рівень розвитку кожної дитини. Це може включати створення адаптивних ігрових платформ, які автоматично налаштовуються на здібності та потреби користувача.

4. Інтеграція з іншими освітніми стратегіями: дослідження того, як ігрові методи можуть бути інтегровані з іншими ефективними педагогічними підходами

та стратегіями навчання, для створення комплексного та багатогранного освітнього досвіду. Це передбачає співпрацю між педагогами, психологами, розробниками освітніх технологій та іншими спеціалістами.

5. Підготовка та професійний розвиток учителів: розроблення програм підготовки та професійного розвитку для вчителів та освітніх працівників, зосереджених на інтеграції ігрових методів в освітній процес. Це дозволить педагогам ефективно використовувати ігрові техніки та створювати вмотивоване освітнє середовище.

6. Соціальна інтеграція та інклюзія: продовження досліджень на тему того, як ігрові методи можуть сприяти соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Це включає аналіз впливу ігрових активностей на формування навичок спілкування, співпраці та взаємодії з однолітками.

7. Розширення дослідницької бази: збір та аналіз даних з метою розширення теоретичної та емпіричної бази знань про використання ігрових методів в освіті. Це допоможе у визначенні найефективніших підходів і в удосконаленні існуючих методик.

Зосередження на цих напрямках досліджень дозволить не тільки покращити якість освіти для дітей з особливими освітніми потребами, але й забезпечити глибше розуміння впливу ігрових методів на розвиток дитини в цілому.

Список використаних джерел

1. Боряк О. В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. 458 с.
2. Давиденко Г. В. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 240 с.
3. Казачінер О. С. Використання методу ігротерапії у навчанні іноземної мови. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 276–280.
4. Косенко Ю. М. Сутність дидактичної гри як методу навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8 (18). С. 184–191.
5. Лемко Г. І. Значення гри для виховання дитини. *Zpravy vedecke ideje – 2008 : materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference Dil 7. Pedagogika. Psychologie a sociologie. Hudba a zivot. Praha : Publishing House "Education and Science" s.r.o., 2008. S. 47–50. URL: http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm (дата звернення 13.04.2024)*
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.
7. Миськів Л. І. До проблеми визначення поняття «інклюзивна освіта». *Адміністративне право і процес*. 2020. № 2. С. 220–224.

8. Тимошко Г. М., Гладуш В. А. Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Ніжин : Вид-ць Лисенко М.М., 2023. 192 с.
9. Федусенко Ю. К. Особливості впливу навчально-ігрової діяльності на розвиток основних психічних процесів у молодшому шкільному віці. *Рідна школа*. 2018. № 4. С. 25–28.
10. Як сформувати навички гри в дітей з ООП. (2022). НУШ: освітній проект. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-sformuvaty-navychky-gry-v-ditej-z-ooop> (дата звернення 13.04.2024).

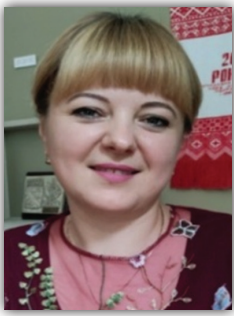
References

1. Boriak, O. V. (2018). *Diahnostyka, formuvannya y korektsiia movlennivoi diialnosti ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku molodshoho shkilnoho viku: teoriia i praktyka [Diagnosis, formation and correction of speech activity of children with intellectual developmental disorders of primary school age: theory and practice]*: monohrafiia. Sumy: Vydvo SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
2. Davydenko, H. V. (2023). *Tsyfrova inkluziia ta dostupnist: sotsialna didzhytalizatsiia [Digital inclusion and accessibility: social digitalization]*: monohrafiia. Vinnytsia: TVORY [in Ukrainian].
3. Kazachiner, O. S. (2016). Vykorystannia metodu ihoterapii u navchanni inozemnoi movy [Use of the play therapy method in foreign language learning]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 2 (29), 276-280 [in Ukrainian].
4. Kosenko, Yu. M. (2011). Sutnist dydaktychnoi hry yak metodu navchannia [The essence of the didactic game as a teaching method]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 8 (18), 184-191 [in Ukrainian].
5. Lemko, H. I. (2008). Znachennia hry dlia vykhovannia dytyny [The importance of play for raising a child]. In *Zpravy vedecke ideje – 2008: materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference Dil 7. Pedagogika. Psychologie a sociologie. Hudba a zivot* (pp. 47-50). Praha: Publishing House "Education and Science" s.r.o. Retrieved from http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory [Selected works]* (Vol. 3: Serse vid-daiu ditiam. Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna). Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
7. Myskiv, L. I. (2020). Do problemy vyznachennia poniattia «inkluzivna osvita» [To the problem of defining the concept of "inclusive education"]. *Administrativne pravo i protses [Administrative law and process]*, 2, 220-224 [in Ukrainian].
8. Tymoshko, H. M., & Hladush, V. A. (2023). *Rozvytok komunikativnoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh inkluzivnoho osvitnoho seredovyscha [Development of communicative competence of teachers in the conditions of an inclusive educational environment]*: monohrafiia. Nizhyn: Vydavets Lysenko M.M. [in Ukrainian].
9. Fedusenko, Yu. K. (2018). Osoblyvosti vplyvu navchalno-ihrovoi diialnosti na rozvytok osnovnykh psykhhichnykh protsesiv u molodshomu shkilnomu vitsi [Peculiarities of the impact of educational and game activities on the development of basic mental processes in primary school age]. *Ridna shkola [Native school]*, 4, 25-28 [in Ukrainian].
10. *lak sformuvaty navychky hry v ditei z OOP [How to develop play skills in children with SEN]*. (2022). NUSh: osvitnii projekt. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/yak-sformuvaty-navychky-gry-v-ditej-z-ooop> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.04.2024

УДК 373.2.043.2-056.29

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-67-71](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-67-71)

ОЛЕФІР ОЛЬГА ІВАНІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Olga Olefir,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special Education and Social Work, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: olga.olefir@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9299-7212>

ДРОЗД ЛАРИСА ВАСИЛІВНА,

старша викладачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Larysa Drozd,

Senior Lecturer at the Department of Special Education and Social Work,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: larysa.drozd@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9722-7444>

СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

А Опираючись на ґрунтовне опрацювання наукових джерел і теоретичних розробок, проаналізовано наявні фундаментальні дослідження та підходи щодо розвитку соціальних і побутових навичок (СПН) у дітей старшого дошкільного віку з ДЦП. Автораму виявлено теорії і методики формування СПН в умовах даного порушення, що актуалізує необхідність виділення їх у структурі СПН у контексті компетентнісної та особистісно зорієнтованої парадигм освіти сутнісних психолого-педагогічних основ їх функціонування: мотиваційно-ціннісних, когнітивних, прaxeологічних і соціокультурних складників. Детально розглянуто сучасний стан досліджень, теоретичних концепцій та основних методів медичної реабілітації, пов'язаних із формуванням соціальних і життєвих умінь у старших дошкільників з ДЦП. Обґрунтовано необхідність імплементації міждисциплінарного підходу, в межах якого постає закономірним упровадження в корекційно-реабілітаційний процес елементів інтегральних технологій.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч; соціально-побутові навички; соціально-побутова реабілітація; методи медичної реабілітації; сенсорна інтеграція; реабілітаційні технології; корекційно-реабілітаційна робота

CURRENT STATE OF THE THEORY OF FORMATION SOCIAL AND EVERY DAY SKILLS OF SENIOR PRESCHOOLERS WITH CEREBRAL PALSY

Б Based on a thorough study of available scientific sources and theoretical developments, this study analyzes existing fundamental research and approaches to the development of social and everyday skills in older preschool children with cerebral palsy. The authors found that the development of social and everyday skills in preschool children with cerebral palsy is impossible without considering the structure of the disorder that occurs in cerebral palsy. However, practical recommendations for children with motor impairments only in the field of manual motor skills cannot be used fully in correctional work with the entire contingent of children with cerebral palsy. In addition, there is practically no program for teaching social and everyday skills to children with cerebral palsy that would pay due attention to all aspects of this disorder. In addition, today's reality shows the need to distinguish relevant life types of social and everyday skills among them all, namely, the culture of consumer behavior, environmental safety and other types of skills in combination with the necessary ones, formation of social relationships and various forms and means of communication; social interaction with peers and adults.

This article analyzes various theories and methods of social and everyday skills formation in the context of cerebral palsy, which actualizes the need to allocate in their structure in the context of competence-based and personality-oriented education paradigms the essential psychological and pedagogical foundations of their functioning, i.e., motivational and value, cognitive, praxeological, and socio-cultural components. The current state of research, theoretical concepts, and basic methods of medical rehabilitation related to the development

of social and life skills in senior preschoolers diagnosed with cerebral palsy are considered in detail. The necessity of implementing an interdisciplinary approach is substantiated, within which it becomes natural to introduce elements of integral technologies into the correctional and rehabilitation process.

Keywords: Cerebral palsy; social and everyday skills; social and everyday rehabilitation; methods of medical rehabilitation; sensory integration; rehabilitation technologies; correctional and rehabilitation work

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Аналіз досліджень доводить, що у більшості науковці вивчають соціально-побутові навички у фокусі самообслуговування, і в кожній країні воно має свої особливості та напрями. У дослідженнях учених (Н. Соколова, О. Гаврилушкіна, О. Моржина) самообслуговування розглядається як праця дитини, спрямована на обслуговування самого себе (одягання-роздягання, прийом їжі, санітарно-гігієнічні процедури).

У теорії і практиці освітньо-виховної діяльності українських ЗДО, самообслуговування включене до змісту праці дітей, вивчається як вид праці, і широко досліджено вченими в галузях дошкільної освіти (В. Нечаєва, Г. Годіна, Д. Сергєєва, Р. Буре, Л. Захаревич та ін.) та спеціальної дошкільної освіти (О. Гаврилушкіна, Г. Мерсіянова, О. Моржина, Н. Соколова, О. Чеботарьова, Г. Шинкаренко).

Аналіз досліджень дозволяє зробити висновки, що на сьогодні не можна соціально-побутові навички асоціювати тільки з різновидами праці: самообслуговуванням, господарсько-побутовою та ручною працею, працею у природі. Реальність сьогодення засвідчує затребуваність виокремлення серед видів СПН актуальних для життя: культури споживацької поведінки, безпеки в доквіллі та інших видів навичок у поєднанні з необхідним формування соціальних відносин і різноманітних форм і засобів спілкування; соціальної взаємодії з однолітками та дорослими.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Розгляду СПН у контексті трудового виховання й навчання присвячені роботи О. Чеботарьової. Соціально-побутові навички дошкільників із ДЦП у контексті соціально-перцептивного розвитку проаналізовані у психологічних розвідках І. Омельченко, О. Романенко. Передумови розвитку СПН в умовах змішаного дизонтогенезу при ДЦП та їх формування засобами інтегральних корекційно-реабілітаційних технологій розкриті у психолого-педагогічних дослідженнях Л. Вознюк, А. Заплатинської, М. Родненко, А. Шевцова. Фізичне виховання як детермінанта розвитку СПН висвітлена в розвідках Н. Кукси, М. Єфименка.

Сучасні фахівці в галузі ортопедагогіки А. Шевцов, Г. Хворова зазначають, що повинен бути затверджений у встановленому порядку алгоритм створення індивідуальної програми медико-психолого-педагогічного реабілітування, невід'ємним складником якого є формування СПН у дітей дошкільного віку з ДЦП; потрібно змінити підхід до міждисциплінарної взаємодії у наскрізному єдиному плануванні роботи кожного фахівця, з регулярним плановим проведенням консилиуму, із урахуванням такого важливого питання як соціально-побутова реабілітація [3; 5; 7; 8; 11; 12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Позаяк, проведений аналіз спонукає нас до визначення у структурі СПН у контексті компетентнісної та особистісно зорієнтованої парадигми освіти сутнісних психолого-педагогічних основ їх функціонування: мотиваційно-ціннісних, когнітивних, праксеологічних і соціокультурних. Утім, незначна низка досліджень у галузі спеціальної освіти та психології присвячена формуванню СПН у дошкільників із ДЦП.

Мета статті: розкрити сучасний стан теорії формування соціально- побутових навичок у старших дошкільників із дитячим церебральним паралічем.

Викладення основного матеріалу. Міждисциплінарний характер реабілітування дітей із ДЦП чітко усвідомлюють класики неврології, наприклад, К. Семенова. На її думку, вагомий вплив на фізичне, психічне та соціальне здоров'я дитини, її становлення як особистості мають полісиндромність і складна етіологія ДЦП. Вони спричиняють багатоаспектність навчально-реабілітаційного процесу, мультивекторність корекційного медико-психолого-педагогічного впливу [1; 5; 7; 10].

З урахуванням викладеного вище до основних методів медичної реабілітації та в якості підґрунтя для формування СПН у дітей із ДЦП належать методики В. Козьякіна, К. Семенової, Бобат-терапія, Войта-терапія, класичні методики кінезотерапії, ін'єкції ВоNТА, сенсорна інтеграція.

Подібного комплексного бачення дотримуються В. Мартинюк, В. Панасюк, О. Назар, які зазначають, що у дітей з ДЦП необхідно проводити корекцію не лише рухових порушень, але й супутньої коморбідної симптоматики. Реабілітація повинна бути спрямована на покращення соціальної адаптації дитини в навколишньому середовищі, на покращення самообслуговування, спілкування, дозволя, забезпечення відвідування освітніх і громадських закладів, підвищення якості життя такої дитини [9; 10; 12; 14].

Українська дослідниця А. Заплатинська розглядає напрями формування та корекції процесів сенсорної інтеграції в дошкільників із церебральним паралічем. Автором виокремлено завдання корекційно-реабілітаційних занять із формування сенсорної інтеграції в умовах спеціально створеного середовища сенсорної кімнати. Вирішення окреслених А. Заплатинською завдань сприятиме і формуванню СПН у дітей дошкільного віку з ДЦП (тобто можна прослідкувати реалізацію програмових завдань, без яких неможливе формування СПН). Серед них формування: тактильного та тактильно-рухового сприймання; кінестетики та кінетики; загальної та дрібної моторики; точності та цілеспрямованості рухів і дії; сенсорно-перцептивної діяльності; графомоторних навичок; зорово-горово-сприймання; зорово-рухової координації; слухового

сприймання та слухової і голосової координації; смакових і нюхових навичок; сприймання простору та часу, вдосконалення просторово-часових орієнтацій; роботи всіх органів відчуття адекватного сприймання явищ і об'єктів оточення; здатності до естетичного сприймання оточення; словникового запасу на основі використання відповідної термінології [1; 3; 4; 5; 8; 10].

Науковці О. Романенко, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов визначають необхідність глибокого та різнобічного розуміння сучасних світових тенденцій у впровадженні корекційно-розвиткових і реабілітаційних технологій із метою системного моделювання комплексного корекційно- реабілітаційного простору для дошкільників із ДЦП [2; 7; 8; 12].

Отже, формування СПН у дітей дошкільного віку з ДЦП передбачає використання особливих форм організації освітнього середовища, яких не потребує дитина з типовим розвитком. Освітні елементи зазначеного середовища передбачають розроблення спеціального корекційного та реабілітаційного змісту, засобів, методів і форм організації освітнього процесу, а також застосування спеціальних знань і навичок учителів- реабілітологів.

Вчені (О. Романенко, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов) описують реабілітаційні технології, апробовані у вітчизняній мережі центрів й установ медико-соціальної реабілітації, які відвідують дошкільники з ДЦП. Автори наголошують на необхідності створення кабінетів соціально-побутової реабілітації [12; 13; 14].

Однією з технологій, засобами якої стає можливим формування СПН у дошкільників із ДЦП, постає Монтесорі-терапія. Українські дослідниці М. Родненко, Л. Саєнко обґрунтовують теоретико-технологічні основи застосування означеної методики в корекційно-реабілітаційній роботі з дітьми з ДЦП.

У своїй науково-практичній розвідці Л. Саєнко визнає розділ із навичок практичного життя найважливішим для дітей із ДЦП. Вона обґрунтовує доцільність підготовки середовища для дітей із ДЦП, зазначаючи при цьому, що його підготовка повною мірою залежить від психофізичних можливостей дитини. Модифікація класичного матеріалу проводиться залежно від типу рухових розладів у дітей [1; 2; 5; 8].

Цінними аспектами з питання формування СПН у дітей дошкільного віку з ДЦП відзначається дослідження М. Родненко. Складники комплексної методики нейропсихологічної корекції пізнавальної діяльності дошкільників із дитячим церебральним паралічем у дослідженні М. Родненко сформульовано з урахуванням принципів Монтесорі-педагогіки, що їх трансформовано в Монтесорі-терапевтичній концепції.

Однією із ключових технологій, засобами якої стає можливим формування СПН у дошкільників із ДЦП, постає кондуктивна педагогіка Н. Войцель, М. Круль, А. Петьо, А. Фінктайн. Елементи кондуктивної педагогіки – ритмічний намір або ритмічний зачин, надання дитині можливості вибору, застосування допоміжної й альтернативної

комунікації дають змогу змодельовати корекційно-розвивальну роботу з дітьми із урахуванням їх потреб і психофізичних можливостей [3; 4; 8; 9; 12; 13].

«Школа рук» у системі кондуктивної педагогіки займає особливе місце, тому що рука виконує особливу роль у процесі розвитку дитини з ДЦП. Від ступеня вправності функції руки залежить успіх у досягненні ортофункції в усіх сферах реалізації дитини, зокрема в соціально-побутової діяльності. А. Петьо в кінці свого життя зауважив: «Якби я міг почати своє життя знову, я би займався тільки розвитком руки в дітей із ДЦП». Точні рухи долоні руки повністю керуються корою головного мозку. Однак у дітей із ДЦП рухи рук реалізуються не корою, а спинним мозком, унаслідок чого маємо справу з рефлексорною діяльністю, коли дитина, хапаючи щось, залучає до руху не тільки верхні кінцівки, а й усе тіло. Корекційно-реабілітаційна діяльність із стимуляції мануальної вправності має на меті активізацію кори головного мозку, що дає можливість виконання задуманих рухів і забезпечує здатність планувати рух і сприяє набуттю функціональної незалежності [2; 6].

Практичні розробки з формування СПН упроваджені за допомогою польських колег в Україні (А. Бойко, Т. Карбишева, М. Круль, Т. Луценко, П. Пауль) містять загальну мету з формування функції руки у позиції сидячи; серії завдань для «Школи рук» у найкращій позиції, яка вдається дитині.

Отже, дослідники обґрунтовують, чому така важлива робота рук у позиції сидячи, тому що діти з ДЦП у ній найвмотивованіші бути активними під час: гри; навчання; миття рук, предметів; прийому їжі; праці. За допомогою захвату і відпускання різних предметів діти навчаються фіксації, пересуванню і набувають рівноваги. Завдяки вправності руки дитина стане здатною: сидіти через уміння захвату щаблів столу чи палички, опанувати власне тіло, навчитися контролю голови, що, у свою чергу, дозволить сформувати вміння зорового спостереження, унаслідок чого розвинеться просторова орієнтація; роздягатися й одягатися; мити руки, обличчя, чистити зуби; самостійно їсти і пити; стояти й пересуватися (на власних ногах, візку, як заведено); змінювати позицію, наприклад, із сидячої на стоячу, зі стоячої на лежачу; реалізовувати програму навчання в ЗДО і школі на кожному з рівнів.

Українська дослідниця Н. Кукса висвітлює організаційно-методичні особливості та можливості працетерапії як засобу відновлення функцій рук у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку зі спастичними формами церебрального паралічу. Розроблена автором програма працетерапії для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку зі спастичними формами церебрального паралічу реалізується за напрямками: самообслуговування; соціально-побутова орієнтація; творчо-продуктивні види діяльності; елементарні трудові операції; тематичні ігри-маніпуляції з предметами для розвитку дрібної моторики [7; 8].

У процесі занять із формування чи удосконалення навичок самообслуговування Н. Кукса пропонує приділяти увагу таким здатностям: прийому їжі; вдягання-роздягання;

особистої гігієни [12; 14]. Окрім самообслуговування, дослідниця наполягає на формуванні навичок побутової орієнтації, що сприяють набуттю самостійності дитини у повсякденному житті. Цей напрям працетерапії передбачає навчання дитини: користування побутовими приладами; виконання повсякденної домашньої роботи [10; 12; 13].

Вважаємо за необхідне доповнити цей напрям працетерапії навчанням дитини: користуватися віконно-дверними ручками; сантехнічними приладами; маніпуляційними дошками вишивання, зважаючи на дослідження вчених, а саме щодо порушення моторики рук, що спостерігається при всіх формах ДЦП і виявляється у затримці тонких диференційованих рухів, слабкості дрібних м'язів, координації рухів кисті та пальців рук (Л. Бадалян, І. Левченко, О. Приходько, К. Семенова).

Адже особливо виразно недостатність дрібної моторики в дітей із церебральними паралічами виявляється в дошкільному віці, коли дитина починає засвоювати складно-організовані рухові навички, що пов'язані з предметно-практичною діяльністю та набуттям СПН.

Одним із ефективних методів формування СПН у дошкільників із ДЦП низка науковців (А. Шевцов, Р. О'Reilly, А. Turner, Е. Wilson) вважає окупаціональну терапію (occupationaltherapy) чи ерготерапію. У відповідності з практикою різних країн цей реабілітаційний інструмент відносять до класу, так званих, інтегральних реабілітаційних технологій (складних і мультидисциплінарних) [7; 9; 11; 13]. Ерготерапія виникла шляхом інтеграції медицини, спеціальної педагогіки, андрагогіки, спеціальної психології, соціальної роботи й інших гуманітарних та антропологічних наук.

Формування СПН у дітей дошкільного віку з ДЦП не можливе без урахування структури порушення, що має місце при церебральних паралічах. У спеціальній освіті та психології принципове значення має повнота уявлень про механізми порушень нервово-психічного розвитку, у відповідності з якими ми визначатимемо підходи до формування СПН у дошкільників із церебральними паралічами.

У численних працях (В. Бронніков, Є. Вассерман, Е. Каліжнюк, І. Левченко, І. Мамайчук, К. Семенова та ін.) представлені особливості вищих психічних функцій у дітей із церебральними паралічами. Причини дефіцитарного розвитку пов'язують із дефектом аналізаторних систем (перш за все рухового аналізатора у поєднанні з мозаїчним ураженням мозку).

За даними Е. Каліжнюк, М. Мастюкової, І. Шевченко, А. Московкіної, І. Смирнової, у дітей із ДЦП відмічається емоційно-вольова нестійкість, сенситивність, фрустраваність, підвищена тривожність, психоастенія, прагнення до обмеження соціальних контактів і страхи, що пов'язані з переміщенням і спілкуванням.

Сутнісна роль соціального складника СПН у дошкільників із ДЦП розкривається в наукових пошуках, спрямованих на вивчення особливостей соціальної взаємодії

дошкільників із ДЦП як суб'єктів спілкування у предметно-практичній діяльності (І. Омельченко, О. Романенко).

У роботі О. Романенко виокремлено групу чинників, які негативно впливають на формування соціально-перцептивного передбачення в дітей із ДЦП: труднощі уявлень про розгортання подій у часовій перспективі, визначення їхніх вузлових і типових рис; специфічність розуміння ситуації соціальної взаємодії; наявність особистісних установок невпевненості, залежності, малоцінності; невміння планувати власну діяльність; включення захисних механізмів витіснення та проєкції; недостатня узгодженість уявлень про події майбутнього з минулим і теперішнім [12].

Зроблений аналіз попередніх наукових досліджень із проблеми формування СПН свідчить про наступне: існуючі дослідження і практичні розробки Н. Климон щодо формування СПН зумовлені необхідністю розроблення спеціальної системи ігор із формування СПН у дітей віком від 3 до 6 років з інтелектуальним розвитком у нормі, що мають рухові порушення в області ручної моторики. Практичні рекомендації для дітей, що мають рухові порушення лише в області ручної моторики, не завжди можуть бути повністю використані в корекційній роботі з усім контингентом дітей із ДЦП. Вченою розроблена класифікація ігрових посібників для розвитку дрібної моторики в дітей із порушеннями ручної моторики, за їхнім призначенням і ступенем зростання складності корекційно-розвивальних вправ, а також для розвитку СПН (навичок із догляду за собою, що відносяться до харчування, ручної праці, прибирання приміщення) і за мірою їх виконання [8; 13].

Одним із сучасних досліджень, що має стосунок до формування СПН у дітей із ДЦП, є робота О. Наумова. Вчений констатує, що на сьогоднішній день практично немає програми навчання соціально-побутовим навичкам дітей із ДЦП, де б приділялась належна увага всім аспектам даного порушення.

Висновки з даного дослідження. Виходячи з проаналізованих вище досліджень і змісту навчально-методичного забезпечення з формування СПН у дошкільників із типовим розвитком та з ДЦП, можемо зробити наступні висновки. По-перше, психолого-педагогічний аналіз теорії і методики формування СПН в умовах дитячого церебрального паралічу актуалізує необхідність виділення у їх структурі: мотиваційно-ціннісних, когнітивних, праксеологічних і соціокультурних складників, що набувають чітких обрисів в умовах компетентнісної та особистісно зорієнтованої парадигми сучасної дошкільної освіти. По-друге, аналіз спеціальних розвідок, що сфокусовані на теоретико-методичних аспектах специфіки розвитку та формування СПН в умовах ДЦП, засвідчують необхідність імплементації міждисциплінарного підходу, в межах якого постає закономірним упровадження в корекційно-реабілітаційний процес елементів інтегральних технологій (сенсорної інтеграції, методики М. Монтесорі, кондуктивної педагогіки А. Петью, ерготерапії).

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з розробленням методики формування соціально-побутових навичок у старших дошкільників із дитячим церебральним паралічем.

Список використаних джерел

1. Буховець Б. Фізична реабілітація дітей з дитячим церебральним паралічем з використанням Бобат-терапії : дис. ... д-ра філософії в галузі фіз. виховання і спорту : 24.00.03. Київ, 2018. URL: <http://reposit.uni-sport.edu.ua/handle/787878787/1952>
2. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Методичні рекомендації фахівцям з організації та впровадження інклюзивної форми навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату : навч.-метод. посіб. / А. Г. Шевцов, О. В. Романенко, Л. О. Ханзерук, О. В. Чеботарьова ; за заг. наук. ред. А. Г. Шевцова. Київ : Слово, 2014. 200 с.
3. Єфименко М. М. Сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Вінниця : Нілан, 2013. 355 с.
4. Єфименко М. М. Основи корекційно спрямованого фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 40 с.
5. Заплатинська А. Б. Технологія сенсорної інтеграції у корекційному вихованні дошкільників із дитячим церебральним паралічем : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 18 с.
6. Козьявкін В. І. Ретроспективний аналіз результатів лікування за системою інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2018. № 3 (97). С. 19–27.
7. Кукса Н. В. Працетерапія як засіб відновлення функцій рук дітей із церебральним паралічем. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць / за ред.: В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори, 2013. С. 146–158.*
8. Кукса Н. В. Педагогічні умови оптимізації корекційної роботи з розвитку рухових функцій у дітей із церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 140–144.
9. Роменська Т. Г. Деонтологічні взаємини у формуванні соціально- побутових навичок дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічем. *Педагогічна деонтологія як проблема сучасної корекційної педагогіки* : зб. тез Всеукр. наук.-метод. семінару / за заг. ред. Н. В. Савінової. Миколаїв : МНУ, 2016. С. 63–68.
10. Роменська Т. Г. Методичні аспекти діагностики соціально-побутових навичок у дошкільників із дитячим церебральним паралічем. *Актуальні дослідження у соціальній сфері* : матеріали Дев'ятої Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Одеса, 17 травня 2017р.) / гол. ред. В. В. Корнешчук. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2017. С. 145–149.
11. Роменська Т. Г. Формування соціально-побутових навичок у дітей дошкільного віку із дитячим церебральним паралічем : дис. ... канд. наук з корекційної педагогіки : 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН. Київ, 2018. 286 с.
12. Система класифікації функції руки (MACS). URL: <https://kozyavkin.com/uk/news/content/sistema-klasifikacii-funkcii-ruki-macs/>
13. Система класифікації здатності до їжі та пиття для осіб з ЦП (EDACS). URL: <https://www.sussexcommunity.nhs.uk/get-involved/research/chaileyresearch/eating-drinking-classification.htm>
14. Чеботарьова О. В., Коваль Л. В., Данилавічуте Е. А. Дитина із церебральним паралічем. Харків : Ранок, 2023. 40 с.

References

1. Bukhovets, B. (2018). *Fizychna rehabilitatsiia ditei z dytyachym tserebralnym paralichem z vykorystanniam Bobat-terapii [Physical rehabilitation of children with cerebral palsy using Bobat therapy]*. (PhD diss.). Kyiv. Retrieved from <http://reposit.uni-sport.edu.ua/handle/787878787/1952> [in Ukrainian].
2. Shevtsov, A. H. (Ed.). (2014). *Dytna z porushenniamy oporno-rukhooho aparatu v zahalnoosvitnomu prostori. Metodychni rekomendatsii fakhivtsiam*

3. z orhanizatsii ta vprovadzhenia inkluzyvnoi formy navchannia ditei z porushenniamy funktsii oporno-rukhooho aparatu [A child with musculoskeletal disorders in general education. Methodological recommendations for specialists in the organization and implementation of an inclusive form of education for children with musculoskeletal disorders]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
4. lefymenko, M. M. (2013). *Suchasni pidkhody do korektsiino spriamovanoho fizychnoho vykhovannia doshkilnykiv z porushenniamy oporno-rukhooho aparatu [Modern approaches to corrective physical education of preschoolers with musculoskeletal disorders]*. Vynnytsia: Nilan [in Ukrainian].
5. lefymenko, M. M. (2014). *Osnovy korektsiino spriamovanoho fizychnoho vykhovannia ditei z porushenniamy oporno-rukhooho aparatu [Basics of corrective physical education of children with musculoskeletal disorders]*. (Extended abstract of D diss.) Kyiv [in Ukrainian].
6. Zaplatynska, A. B. (2016). *Tekhnolohiia sensornoi intehratsii u korektsiinom vykhovanni doshkilnykiv iz dytyachym tserebralnym paralichem [Sensory integration technology in remedial education of preschoolers with cerebral palsy]*. (Extended abstract of PhD diss.) Kyiv [in Ukrainian].
7. Kozivkin, V. I. (2018). Retrospektyvnyi analiz rezultativ likuvannia za systemoiu intensyvnoi neurofiziolohichnoi rehabilitatsii [Retrospective analysis of the results of treatment according to the system of intensive neurophysiological rehabilitation]. *Mizhnarodnyi neurolohichnyi zhurnal [International Journal of Neurology]*, 3 (97), 19-27 [in Ukrainian].
8. Kuksa, N. V. (2013). Pratseterapiia yak zasib vidnovlennia funktsii ruk ditei iz tserebralnym paralichem [Occupational therapy as a means of restoring the functions of the hands of children with cerebral palsy]. In V. M. Synova, O. V. Havrylova (Eds.), *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky) [Current issues of correctional education (pedagogical sciences)]*: zbirnyk naukovykh prats (pp. 146-158). Kamianets-Podilskyi: PP Medobory [in Ukrainian].
9. Kuksa, N. V. (2013). Pedahohichni umovy optymizatsii korektsiinoi roboty z rozvytku rukhoovykh funktsii u ditei iz tserebralnym paralichem [Pedagogical conditions for optimization of corrective work on the development of motor functions in children with cerebral palsy]. *Naukovyi chasopis NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia [Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanova. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology]*, 23, 140-144 [in Ukrainian].
10. Romenska, T. H. (2016). Deontolohichni vzaiemyny u formuvanni sotsialno-pobutovykh navychok ditei doshkilnoho viku z dytyachym tserebralnym paralichem [Deontological relationships in the formation of social and everyday skills of preschool children with cerebral palsy]. In N. V. Savinova (Ed.), *Pedahohichna deontolohiia yak problema suchasnoi korektsiinoi pedahohiky [Pedagogical deontology as a problem of modern correctional pedagogy]*: zbirnyk tez Vseukrainskoho naukovo-metodychnoho seminaru (pp. 63-68). Mykolaiv: MNU [in Ukrainian].
11. Romenska, T. H. (2017). Metodychni aspekty diahnostyky sotsialno-pobutovykh navychok u doshkilnykiv iz dytyachym tserebralnym paralichem [Methodical aspects of diagnosis of social and household skills in preschoolers with cerebral palsy]. In V. V. Korneshchuk (Ed.), *Aktualni doslidzhennia u sotsialnii sferi [Current research in the social sphere]*: materialy Deviatoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 145-149). Odessa: FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
12. Romenska, T. H. (2018). *Formuvannia sotsialno-pobutovykh navychok u ditei doshkilnoho viku iz dytyachym tserebralnym paralichem [Formation of social and household skills in preschool children with cerebral palsy]*. (PhD diss.). Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii im. Mykoly Yarmachenka NAPN. Kyiv [in Ukrainian].
13. *Systema klasyfikatsii funktsii ruki (MACS) [Hand Function Classification System (MACS)]*. Retrieved from <https://kozyavkin.com/uk/news/content/sistema-klasifikacii-funkcii-ruki-macs/> [in Ukrainian].
14. *Systema klasyfikatsii zdatnosti do yzhi ta pyttia dlia osib z TsP (EDACS) [Eating and Drinking Ability Classification System for Individuals with CP (EDACS)]*. Retrieved from <https://www.sussexcommunity.nhs.uk/get-involved/research/chaileyresearch/eating-drinking-classification.htm> [in Ukrainian].
15. Chebotarova, O. V., Koval, L. V., & Danilavichute, E. A. (2023). *Dytna iz tserebralnym paralichem [A child with cerebral palsy]*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 20.05.2024

УДК 373.3.091.33:6(072)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-72-76](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-72-76)

СЕМЕНІЙ НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА,

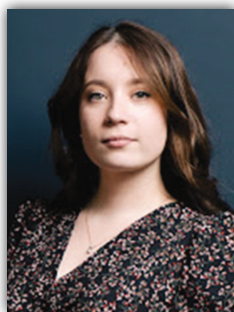
кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри початкової освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна

Nataliia Semeni,

PhD of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Primary Education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

E-mail: n.semenii@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0095-8449>

КОЛОМОЄЦЬ АНАСТАСІЯ ПАВЛІВНА,

здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна

Anastasia Kolomoiets,

a student of the (second) master's level of higher education,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

E-mail: apkolomoiets.fpo23m@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0005-3400-0695>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСУ LUMEN5 В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

A Говорячи про переваги штучного інтелекту (ШІ) в освітній сфері, можна зазначити, що найдієвішим для використання у початковій школі є створення відеоконтенту за допомогою ШІ. У поданій статті висвітлено потенціал та переваги використання онлайн-сервісу Lumen5 в освітньому процесі, продемонстровано пріоритети його застосування в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» під час вивчення учнями перших класів соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі. Розглянуто основні особливості означеного сервісу та його вплив на зацікавленість учнів у навчанні, виявлено ефективність засвоєння навчального матеріалу та стимулювання до активної навчально-пізнавальної діяльності учнів в освітньому процесі. Подано рекомендації щодо оптимального впровадження сервісу для покращення якості навчання та забезпечення активного і цікавого в освітньому процесі.

Ключові слова: початкова освіта; інтегрований курс «Я досліджую світ»; штучний інтелект; Lumen5

FEATURES OF USING THE LUMEN5 ONLINE SERVICE IN THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD"

S Artificial intelligence (AI) has emerged as a promising tool in education, particularly in primary schools, where the creation of video content using AI has shown significant effectiveness. This article delves into the potential and advantages of employing the Lumen5 online service in education, with a specific focus on its application in the integrated course "I Explore the World" for first-grade students, covering social and health education. This article underscores the key features of Lumen5 and its impact on student engagement, learning efficacy, and promotion of active participation in the learning process. It also explores potential avenues for the successful integration of Lumen5 into educational practice and offers recommendations for its optimal implementation to enhance the quality of learning and ensure an active and captivating learning experience.

The integration of AI-driven video content creation tools like Lumen5 holds tremendous potential for enhancing primary education and revolutionizing the learning experience for young students. By harnessing the power of AI algorithms, educators can create engaging, interactive, and personalized learning resources that captivate students' interest, enhance learning efficacy, and foster active participation in the educational process. Through strategic integration and thoughtful implementation, Lumen5 has the capacity to reshape teaching and learning in primary schools, paving the way for a more engaging, inclusive, and effective educational experience for all pupils. The paper also outlines strategies for successful implementation, stressing the importance of optimizing the service to enhance learning quality and ensure an engaging educational experience.

Keywords: integrated course "I Explore the World"; artificial intelligence; Lumen5

Актуальність проблеми. Нині освіта переживає перехід до цифрового навчального середовища, де використання онлайн-інструментів стає необхідним для вчителя. Цікавим для вивчення є впровадження в освітній процес персональних ресурсів, створених за допомогою штучного інтелекту (ШІ). Для вчителів ШІ є чудовим помічником для полегшення їхньої роботи. Він допомагає: автоматизувати рутинні завдання; пришвидшити пошук і доступ до інформації для вдосконалення контенту викладання; генерувати дидактичний матеріал, що буде адаптований під потреби учасників освітнього процесу; створювати індивідуальні навчальні програми; збільшувати ефективність навчання, збагачувати освітній процес.

Потреба в активному впровадженні ШІ в освітній процес викликана не лише суспільними запитам, а й адміністративним апаратом країни. Кабінет Міністрів України у грудні 2021 року постановив схвалити «Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні» до 2030 року, відповідно до змісту якої включення технологій ШІ у сферу освіти має сприяти конкурентоспроможності нашої країни та її фахівців на світовій арені [3].

Технології ШІ стрімко впроваджуються в освітню сферу, тож їх використання на уроках у початковій школі є актуальною проблемою сьогодення, що постає перед учителями початкової школи. Сучасні учні звикають до інтерактивних технологій і швидко засвоюють нові знання через відеоконтент. Тому нашу увагу привернув сучасний онлайн-сервіс – Lumen5, який дозволяє швидко створювати відеоролики за допомогою інтеграції з текстовим контентом, допомагає вчителю ефективно використовувати час для створення його змісту. Відеоролики, створені за допомогою Lumen5, можуть забезпечувати візуальну ілюстрацію матеріалу, що полегшує засвоєння складного матеріалу учнями.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Пандемія COVID-19, а потім і війна стали викликом для всіх усталених соціальних схем і моделей організації життя та діяльності вчителів та їхніх вихованців. Наразі було створено чимало програм і сервісів штучного інтелекту, що допомагають організувати освітній процес, завдяки чому здобувачі освіти та вчителі мають певні переваги.

Використання можливостей штучного інтелекту в освітньому процесі досліджується у працях іноземних і вітчизняних науковців. Вчений Пенг Чен висвітлює свій авторський метод особистого навчання (UPTM) у роботі з молодшими школярами [10]. Автор розкриває перспективи застосування ШІ інструментів в освітньому процесі та висвітлює думку щодо індивідуального їх підбору у роботі кожного вчителя.

Серед зарубіжних учених, які вивчають вплив ШІ на освітню сферу загалом і початкову її ланку зокрема, є С. Лі, Б. Мотт, Е. Оттенбrait-Лефтвіч та ін. [8]. Їхні напрацювання у контексті впровадження ШІ в початкову освіту акцентуються в контексті ігрового навчання. Науковці

розробили та впровадили в освітній процес початкової школи PrimaryAI, який допомагає вчителю у поданні матеріалу, а учням у його засвоєнні.

Схожими є погляди вітчизняних науковців Л. Варченко-Троценко, Н. Морзе, Є. Смирнкової-Трибульської та Т. Терлецької, які розглядають можливості використання ШІ, що може стати ефективним помічником учителя. Вчені наголошують на вагомій ролі особистості вчителя та його прагненні до вдосконалення власних умінь і навичок. Серед інструментів ШІ, які допомагають створювати навчальний матеріал, учені визначають і Lumen5 [1].

Важливим аспектом є вивчення загроз і ризиків використання ШІ в освітній сфері. Цю проблематику досліджували науковці М. Ворохоб, М. Гуменюк, О. Скіцько, П. Складаний та Р. Ширшов [4]. Вони стверджують, що дотримання академічної доброчесності є важливим аспектом використання інструментів ШІ. Погляди вчених свідчать про необхідність поглибленого вивчення означеної теми, яка вже активно впроваджується в освітню сферу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання впровадження ШІ у сферу освіти є потребою сучасності та вимагає пошуку оптимальних шляхів його використання не лише у вищій освіті, а й початковій її ланці. Покоління сучасних молодших школярів потребує використання нових інструментів для демонстрації, опрацювання та засвоєння інформації. Вони є візуалами та потребують зміни наочного матеріалу на постійній основі. Досліджуючи інструменти ШІ в освітній сфері, зазначимо, що вельми корисним та ефективним для їх використання в цьому аспекті є сервіс Lumen5.

Мета статті: висвітлити можливості використання сервісу Lumen5 у контексті інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Викладення основного матеріалу. Штучний інтелект – частина науково-технічного розвитку, що передбачає створення систем, здатних виконувати певні завдання, які раніше вимагали використання людського інтелекту [7]. ШІ складається з окремих алгоритмів і моделей, завдяки яким комп'ютерні системи можуть аналізувати, розуміти та долати певні завдання за допомогою методів, які демонструють здатність до аналізу, умовиводів і висновків. Такі системи сьогодні стали досить популярними у сфері освіти, особливо завдяки їхній здатності виконувати завдання, розпізнавати певні зображення, слова, приймати самостійні рішення, обробляти великі обсяги інформації тощо [6].

Загалом дослідники позитивно оцінюють можливості ШІ в освітній сфері та виділяють такі переваги у разі активного його використання в освітньому процесі: швидкий пошук інформації та генерація ідей, які можна використати під час підготовки до уроків; аналіз і створення аналітичних таблиць; створення дидактичного, наочного матеріалу з певної теми тощо.

Серед недоліків контенту, створеного за допомогою ШІ, виокремлюємо такі: зображення можуть бути низької якості; авторські права на них можуть належати службі ШІ, а деякі зображення, створені для певного тексту, можуть не відповідати його змісту. Задля збереження академічної цінності учасники освітнього процесу повинні навчатися та вдосконалювати свої професійні навички у сфері сучасних технологій на основі нейронних мереж. Знання та розуміння того, як працює ШІ і для яких цілей може використовуватися, допоможуть підвищити власний професіоналізм і запобігти порушенням академічної доброчесності [2].

Аналіз праць науковців свідчить про дієвість використання ШІ в освітній сфері, який знаходить своє місце у контексті проблемного та ігрового навчання. На наш погляд, інструменти ШІ варто застосовувати задля формування дослідницьких навичок, що передбачено завданнями освітньої програми під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [5]. Ураховуючи психологічні особливості сучасного покоління, їхнє зростання в осередку технологічного та цифрового прогресу, використання ШІ тільки збільшить увагу та концентрацію учнів початкової школи. Принадним варіантом використовувати ШІ в освітній сфері є генерування відеоконтенту для навчання, що дозволить учителеві створювати оригінальні, цікаві та насичені наочні матеріали для проведення уроків з курсу «Я досліджую світ». Такі завдання розширюють пізнання учнів і полегшають вивчення та запам'ятовування шкільної програми.

Серед найпопулярніших сервісів, на які варто звернути увагу вчителю під час підготовки до уроків, є ChatGPT, Grammarly, Gemini, на особливу увагу заслуговує онлайн-сервіс Lumen5. Це корисний інструмент для освітян, оскільки відео є потужним засобом навчання, що допомагає активізувати увагу учнів і поліпшувати їхнє розуміння матеріалу.

Lumen5 – це платформа для створення відео на основі ШІ, яка дозволяє будь-кому без підготовки чи досвіду легко створювати відеоконтент. Сервіс може генерувати текст у медіа, озвучувати відео, перетворювати аудіотекст у відеоконтент і вбудовувати відео автора в медіа. Lumen5 має як безкоштовну версію користування, так і платну. Інтерфейс програми досить зручний і легкий у застосуванні.

Основними перевагами Lumen5 є: автоматизоване створення відео (під час аналізу текстового контенту платформа створює відповідні відеоролики з використанням графіки, фотографій і музики); шаблони та налаштування (Lumen5 надає різноманітні шаблони для різних типів відео, є можливість налаштувати кольори, шрифти та інші елементи відео); інтеграція з контентом (платформа підтримує інтеграцію з різними джерелами контенту, такими як статті, блоги, RSS-стрічки тощо, що дозволяє освітянам швидко створювати відео на основі існуючого контенту) тощо [9].

Lumen5 є корисним інструментом для освітян, які шукають способи ефективно перетворити свій текстовий контент на привабливі відеоролики для навчання та залучення уваги учнів.

Однією з ключових переваг використання Lumen5 у контексті його реалізації під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є:

- можливість створення мультимедійних презентацій і відео, що допомагають візуалізувати складні теми;
- можливість його використання під час дистанційного навчання для подання теоретичної інформації в анімаційній формі;
- автоматизація створення якісного наочного матеріалу, скорочення підготовки вчителя до уроку;
- використання створених відео у вигляді інструкції для дослідницької діяльності або створення проєктів.

Розглядаючи особливості цього інструменту, необхідно зазначити, що він значно підвищує зацікавленість учнів у сприйнятті пропонованого матеріалу та сприяє їх активній участі в освітньому процесі. Використання Lumen5 дозволяє створювати візуально привабливий і цікавий контент, який привертає увагу учнів і збільшує їхню мотивацію до вивчення матеріалу. Понад те, можливість створювати інтерактивні відеоролики, включаючи тести, завдання та можливість коментувати, стимулює активну участь учнів у процесі навчання.

Результати дослідження. Для підтвердження ефективності пропонованого онлайн-сервісу Lumen5 ми розробили та апробували відеоконтент під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-му класі. Акцентуючи увагу на вивченні соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі, розроблено відео в межах розділу «Я і моє здоров'я». Відео розкриває такі теми: «Тіло людини»; «Будова рук та ніг»; «Життєрадісність і здоров'я»; «Фізичні вправи і здоров'я»; «Який буває відпочинок?» (рис. 1).

Використання створених навчальних відео у сервісі Lumen5 під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» мають певні особливості, які необхідно враховувати у разі їх застосування, особливо в 1-му класі:

1. Навчальні відео повинні використовуватися як додатковий матеріал до традиційних методів навчання, а не замінити їх. Традиційні навчальні інструменти, методи та технології разом з відеоконтентом Lumen5 зроблять навчання привабливішим та ефективнішим.

2. Створений контент має підтримувати навчальну програму та її цілі. Відео, створені за допомогою сервісу Lumen5, розкривають нові теми та стають візуальними прикладами під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

3. Важливо для 1-го класу робити відео інтерактивними, що мають містити в собі візуальні та звукові складники. Наприклад, відео може містити анімацію, реальні приклади та інтерактивні опитування.

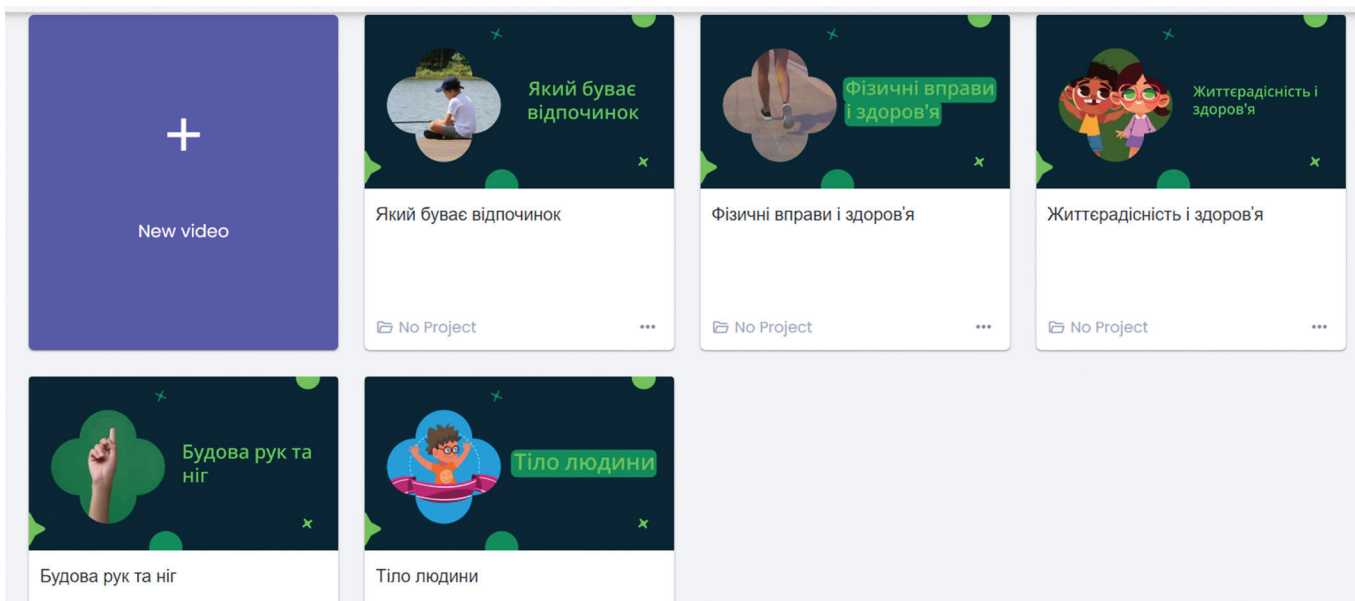

Рис. 1. Серія відео з теми розділу «Я і моє здоров'я»

4. Введення опитувань. Учні можуть провести само-рефлексію, а для вчителя це буде сигналом, що під час перегляду відео діти усвідомили, на що варто звернути увагу, вивчаючи тему.

5. Створений контент має підтримуватися іншими методами навчання: бесідами, обговореннями, диспутами, дискусіями тощо. Учні мають зіставляти інформацію з відео щодо реальних життєвих ситуацій.

Контент, створений в онлайн-сервісі Lumen5, також варто використовувати під час упровадження технології перевернутого навчання (Flipped Classroom). Вона передбачає, що традиційний порядок уроку перевертається: учні мають попередньо опрацювати створені вчителем відеоматеріали вдома – перед уроком. Після цього в аудиторії час використовується для виконання практичних завдань, створення проєктів і дослідницької діяльності. Ця технологія є актуальною для використання під час інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Сервіс на основі ШІ Lumen5 допоможе вчителю підготувати захоплюючі відео для самостійного опрацювання вдома.

Висновки. Використання онлайн-сервісу Lumen5 в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» може значно збагатити освітній процес, зробивши навчання цікавішим та ефективнішим. Інтерактивний характер відеороликів, які можна створити за допомогою Lumen5, сприяє залученню учнів до активної участі в освітньому процесі. Упровадження вікторини, тестів, опитування стимулює увагу учнів та активізує процес навчання.

Перспективи подальших розвідок. Результати проведеного дослідження підтвердили, що використання Lumen5 у соціальній і здоров'язбережувальній освітній галузі значно підвищує зацікавленість учнів у навчанні та сприяє активній участі в освітньому процесі. Виявлено, що відео, створені за допомогою цього

інструменту, сприймаються учнями з більшим інтересом і легше засвоюються. Крім того, вони дозволяють персоналізувати навчання та створювати інтерактивні відомості, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. Подальші дослідження у цьому напрямі можуть допомогти визначити оптимальні стратегії використання Lumen 5 у навчальних програмах і розкрити його повний потенціал для покращення якості навчання під час вивчення різних освітніх галузей у початковій школі.

Список використаних джерел

1. Морзе Н. В., Варченко-Троценко Л. О., Терлецька Т. С., Смирнова-Трибульська Є. М. Штучний інтелект у ролі асистента вчителя початкової школи. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2023. № 15. С. 97–115.
2. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1 (44). С. 68–83.
3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
4. Скіцько О., Складанний П., Ширшов Р., Гуменюк М., Ворохоб М. Загрози та ризики використання штучного інтелекту. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 2 (22). С. 6–18.
5. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).
6. Ali S. The effectiveness of immersive technologies for future professional education. *Futurity Education*. 2022. URL: <https://doi.org/10.57125/fed/2022.10.11.8> (date of access: 18.04.2024)
7. Islam T. et al. A Machine Learning Driven Android Based Mobile Application for Flower Identification. *Applied Intelligence and Informatics*. Cham. 2021. P. 163–175. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-82269-9_13 (date of access: 10.05.2024).
8. Lee S., Mott B., Ottenbreit-Leftwich A., Scribner A., Taylor S., Park K., Rowe J., Glazewski K., Hmelo-Silver C. E., Lester J. AI-Infused Collaborative Inquiry in Upper Elementary School: A Game-Based Learning Approach. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*. 2021. № 35(17). P. 15591–15599.

9. Lumen's AI Script Composer works like magic. URL: <https://lumen5.com/> (date of access: 18.05.2024).
10. Pen Chen. Artificial intelligence technologies as the form of UPTM in primary school: new opportunities. *Astraea*. 2020. № 1 (2). С. 38–52.

References

1. Morze, N. V., Varchenko-Trotsenko, L. O., Terletska, T. S., & Smyrnova-Trybulska, Ye. M. (2023). Shtuchnyi intelekt u roli asystenta vchytelia pochatkovoї shkoly [Artificial intelligence as a primary school teacher's assistant]. *Vidkryte osviti nie e-seredovyshe suchasnoho universytetu [Reveal the light to the center of the current university]*, 15, 97-115. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.158> [in Ukrainian].
2. Palamar, S., & Naumenko, M. (2024). Shtuchnyi intelekt v osviti: vykorystannia bez porushennia pryntsyviv akademichnoi chesnosti [Artificial intelligence in education: using it without violating the principles of academic integrity]. *Osvitohichnyi diskurs [Educational discourse]*, 1 (44), 68-83. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15> [in Ukrainian].
3. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On Approval of the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine]: rozporiadzhennia vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Skitsko, O., Skladannyi, P., Shyrshov, R., Humeniuk, M., & Vorokhob, M. (2023). Zahrozy ta ryzyky vykorystannia shtuchnoho intelektu [Threats and risks of using artificial intelligence]. *Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika*

5. *Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. [Model educational program developed under the leadership of O. Savchenko]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> [in Ukrainian].
6. Ali, S. (2022). The effectiveness of immersive technologies for future professional education. *Futurity Education*. DOI: <https://doi.org/10.57125/fed/2022.10.11.8>
7. Islam, T. et al. (2021). A Machine Learning Driven Android Based Mobile Application for Flower Identification. *Applied Intelligence and Informatics*, 163-175. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-82269-9_13
8. Lee, S., Mott, B., Ottenbreit-Leftwich, A., Scribner, A., Taylor, S., Park, K., Rowe, J., Glazewski, K., Hmelo-Silver, C. E., Lester, J. (2021). AI-Infused Collaborative Inquiry in Upper Elementary School: A Game-Based Learning Approach. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 35 (17), 15591-15599.
9. *Lumen's AI Script Composer works like magic*. Retrieved from <https://lumen5.com/>
10. Pen, Chen. (2020). Artificial intelligence technologies as the form of UPTM in primary school: new opportunities. *Astraea*, 1 (2), 38-52.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.05.2024

УДК 37.014:373.5:51

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-77-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-77-84)**КРУТОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА,**

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри методики викладання і змісту освіти, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

Nataliia Krutova,

PhD in Pedagogy sciences, Associate Professor at the Natural and Mathematical Education Department, Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

E-mail: natashulaj@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-2033-2497>

ДІЯЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

A Висвітлено питання діяльного підходу до навчання математики учнів 5–6 класів Нової української школи як способу навчальних дій шляхом цілеспрямованої організації власної навчально-пізнавальної діяльності. Зазначено основні положення діяльної методології, на яких ґрунтується діяльний підхід і схарактеризовано його складники. Описано технологію «Щоденні 3» на основі діяльного підходу, яка полягає у можливості самостійного вибору здобувачами освіти різних видів завдань, самоорганізації та самоконтролю. Розкрито змістовий складник моделі «Щоденні 3» та її структуру. Наведено приклад застосування технології «Щоденні 3». Подано зразки дидактичних матеріалів та інформаційних ресурсів для організації самоосвітньої діяльності здобувачів освіти.

Ключові слова: діяльний підхід; технологія «Щоденні 3»; активне навчання; самоосвітня діяльність; Нова українська школа

ACTIVITY APPROACH FOR TEACHING MATHEMATICS TO THE 5–6 GRADE PUPILS OF NEW UKRAINIAN SCHOOL

S This article highlights the question of the activity approach in teaching mathematics to 5–6 grade pupils of New Ukrainian School and the creation of pedagogical conditions for applicants for education to realize their abilities, preferences, and potential. The activity approach as a way of educational actions through purposeful, scientifically grounded organization of educational and cognitive activities is considered. The main provisions of the activity methodology on which the activity approach is based are indicated. The components of the activity approach are presented. Presented technology “Daily 3” as a model of active learning mathematics. The essence of the method is characterized, which consists of the possibility of independent choice by applicants for the education of different types of tasks, self-organization, and self-control. Disclosed is the content component of the model “Daily 3” and its structure with a certain sequence of three types of activities: «mathematics on its own», «mathematics in writing» and «mathematics with a friend», which have educational content. An example of the application of the technology “Daily 3” is given when studying the content line in mathematics in the 5th grade «Fractional numbers and actions with them» and a lesson on the program of New Ukrainian School on the topic “Ordinary fractions” is modeled. Samples of didactic materials are presented: subjects, exercises, and links to information resources, according to which applicants for education learn independently while studying mathematics. The activity approach is presented as an organized self-educational activity and cooperation between the teacher and students, aimed at maximum assimilation and awareness of the educational material with the subsequent application of the acquired knowledge, skills, and abilities in practical activities and life situations. Prospects for further scientific research require integration into the educational process of New Ukrainian School of Technology “Daily 3” as a method of effective learning while studying mathematics.

Keywords: activity approach; technology “Daily 3”; active learning; self-educational activities; New Ukrainian School

Актуальність проблеми. Сучасна освіта заснована на формуванні ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, необхідних здобувачам освіти для успішної самореалізації в суспільстві. Саме діяльний підхід у навчанні, спрямований на вирішення цих завдань, а запровадження інноваційних педагогічних технологій і методів навчання на основі діяльності, сприяють всебічному розвитку дитини та практичному застосуванню знань.

Нині діяльний підхід стає альтернативним методом репродуктивному навчанню, що сприяє досягати освітніх цілей у формуванні ключових компетентностей зі знанням

навчальних предметів і розвиває здатність застосовувати отримані знання у різних життєвих ситуаціях. Запровадження діяльного підходу в освітній процес виникло із запитом реформування системи освіти, створення умов для здобувачів освіти щодо реалізації їхніх здібностей, уподобань і потенціалу.

Виклик Нової української школи – практико орієнтована освіта, де учні мають навчитися отримувати якісні знання, що стануть їм у нагоді в подальшому навчанні, професійній діяльності або під час різних соціальних обставин (побутових, громадських тощо).

Діяльнісний підхід дає можливість поєднувати проблемні, дослідницькі та пошукові методики в цілісну педагогічну систему, мета якої розвиток особистості учня на основі засвоєння ним не лише знань, умінь і навичок, а й передусім способів навчальних дій шляхом цілеспрямованої, науково обґрунтованої організації власної навчально-пізнавальної діяльності.

Важливо зауважити, що діяльнісний підхід виявляється в різноманітних формах і методах діяльності, від яких залежить рівень навченості, зацікавленості, здібності здобувача освіти та створення комплексу знань, який необхідно використати при вирішенні проблемної ситуації, що спонукає його бути активним суб'єктом навчання, визначальною, центральною фігурою освітнього процесу.

Нині актуальним є питання реалізації діяльнісного підходу у навчанні математики в середніх класах Нової української школи крізь призму сучасних технологій навчання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема діяльності розроблялася ще за часів Г. Гегеля, І. Канта, Л. Фейєрбаха та ін. представників німецької класичної філософії. Принцип «навчання за допомогою діяння» проголошували американські дослідники Д. Дьюї, В. Кілпатрик, Е. Коллінгс. Серед зарубіжних учених, які досліджували теоретичні та практичні проблеми діяльнісного навчання, можна також відзначити Й. Вернера, М. Монтессорі та ін.

Виявленням умов ефективного впровадження діяльнісного підходу в освітньому процесі в 60–70-х роках ХХ століття займалися педагоги Ю. Бабанський, І. Ільясов, Л. Занков, І. Лернер, М. Скаткін та ін. Проблема розвивального навчання досліджували Д. Ельконін і В. Давидов, які встановили, що розвиток дитини буде проходити інтенсивніше, якщо вона включена у діяльність, яка відповідає її віковим особливостям.

Ідея діяльнісного підходу щодо проблеми навчання бере свої витoki із психології. Різні аспекти даного підходу розроблені в дослідженнях психологів і педагогів Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, Н. Талізної, Г. Щукіної та ін. й характеризуються такими положеннями:

- у діяльності виявляються й розвиваються здібності учнів;
- при організації певного виду освітньої діяльності учнів формуються відповідні цьому виду здібності та якості особистості.

Необхідно зауважити, що багато інших дослідників також вносили свій внесок у цей напрям розвитку особистості, досліджуючи різні аспекти діяльнісного навчання та його вплив на результативність освітнього процесу. Серед вітчизняних дослідників потрібно відзначити В. Сухомлинського – видатного українського педагога, який активно працював над питаннями гуманістичної та діяльнісної педагогіки. Говорячи про сутність і значення усвідомлення учнями своїх дій, О. Дусавицький зазначав, що навчання як процес здобуття знань і навчальна діяльність – різні речі, адже навчальна діяльність –

це діяльність із самозмінювання, коли її вдається сформувати, дитина звільняється від нашої допомоги й крокує сама [6].

Т. Левченко розглядає мислення як діяльність – невід'ємний компонент навчання, яке дозволяє використовувати раніше придбані знання, щоб створити нові знання. Ми створюємо знання кожний раз, коли знайомимося з новими поняттями й ідеями. Тільки що отримана інформація використовується нами для створення наших власних внутрішніх структур знань [8].

Нині питання діяльності продовжують досліджувати українські науковці. Основні принципи й етапи навчальної та педагогічної діяльності Т. Гура й О. Рома розглядають у розрізі діяльнісних методів у своїй статті «Діяльнісний підхід у базовій середній освіті: від педагогічної теорії до освітнянської практики» [4, с. 26]. О. Кулаченко, дослідниця навчальної діяльності учнів в початковій школі та автор серії «Дидактичні матеріали», представляє розробки технології «Щоденні 3» на діяльнісній основі [7]. Діяльнісний підхід в організації освітнього процесу на уроках інтегрованих курсів природничої освітньої галузі розглядають у своїх роботах С. Самойлов, Т. Ціперко [11].

Разом з тим питання діяльнісного підходу у навчанні математики учнів базової середньої освіти Нової української школи та його практичні аспекти потребують опрацювання та конкретизації в освітньому процесі.

Мета статті: здійснити аналіз діяльнісного підходу у навчанні математики учнів базової школи на прикладі застосування технології «Щоденні 3» та описати методику її застосування як ефективного методу навчальної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження.

У 2011 році вперше чітку вказівку на впровадження діяльнісного підходу в освіту було надано в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, у якому діяльнісний підхід розглядається самостійно і є рівноцінним із компетентнісним і особистісно зорієнтованим підходами [2]. У 2020 році ідеї щодо діяльнісного підходу знайшли розвиток в Державному стандарті базової середньої освіти, але вже як інструмент упровадження компетентнісної освіти й оновленого його змісту.

Діяльність людини розглядаємо як процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якої суб'єкт задовольняє свої запити чи досягає мети, а також свідомо переосмислює свої дії: розумові, фізичні, емоційні та соціальні. Діяльність характеризує свідому сторону особистості людини.

На сучасному етапі досліджень діяльнісний підхід у педагогічному процесі передбачає менеджмент цілеспрямованою освітньою діяльністю учня в загальному контексті його життєдіяльності – скерованості на власні інтереси, життєві плани, ціннісні орієнтири, розуміння важливості навчання предмету і розуміння цілісної картини світу з урахуванням особистісного досвіду.

Діяльнісний підхід як сучасна методологія шкільної освіти у контексті впровадження Концепції «Нова

українська школа», реалізації Державного стандарту базової середньої освіти ґрунтується на основних положеннях діяльничої методології, а саме:

– процес навчання є завжди навчанням діяльності – або предметно-практичним діям, або розумовим діям; навчати діяльності – це значить робити навчання вмотивованим, а відтак, – вчити дитину самостійно ставити перед собою цілі, знаходити шляхи їх досягнення, допомагати сформувати у себе вміння контролю та самоконтролю, оцінки та самооцінки;

– навчання передбачає розкриття перед дитиною всього спектру можливостей і створення установки на вільний, але й відповідальний та обґрунтований вибір – установки на творчість; метою навчання є забезпечення самостійної творчої діяльності кожної дитини (за Л. Виготським) [4, с. 27].

Розглянемо складники діяльничого підходу, що мають свої особливості у навчанні математики та взаємопов'язані між собою:

– *мотиваційний* – передбачає створення мети, пошук способів її досягнення, зацікавленість у результаті; усвідомлення власних освітніх потреб і цінності нових знань і вмінь;

– *інформаційний* – спрямований на пошук інформації про способи та засоби досягнення мети; критичне осмислення інформації та джерел її отримання; використання різних знакових систем для розв'язування задач; усвідомлення важливості інформаційно-комунікаційних технологій для ефективного розв'язання математичних задач і структурування даних;

– *виконавчий* – полягає в організації й виконанні (реалізації) поставлених завдань; умінні моделювати власну освітню траєкторію; дотримуватися вимог обов'язкових результатів навчання у математичній освітній галузі:

1) дослідження ситуацій і виокремлення проблем, які можна розв'язати із застосуванням математичних методів;

2) моделювання процесів і ситуацій, розроблення стратегій, планів дій для розв'язання проблемних ситуацій;

3) критичне оцінювання процесу та результату розв'язання проблемних ситуацій;

4) розвиток математичного мислення для пізнання і перетворення дійсності, володіння математичною мовою [5];

– *оцінювальний* – проявляється у підведенні підсумків, здійсненні самоконтролю (взаємоконтролю) та корегувальних дій; оцінювання правильності наведених аргументів і суджень; усвідомлення важливості математики як мови науки, техніки та технологій.

Автори модельних програм з математики характеризують особливості організації освітнього процесу, яке ґрунтується на засадах компетентнісного, діяльничого, особистісно зорієнтованого, інтегрованого та аксіологічного підходів. Так, автори модельної програми з математики для 5–6 класів М. Бурда і Д. Васильєва [1] зазначають, що необхідною умовою формування компетентностей учнів є діяльничий підхід до навчання, який передбачає

постійне включення учнів до різних видів педагогічно доцільної активної навчально-пізнавальної діяльності, а також практична його спрямованість.

Зрозуміло, що сутність діяльничого підходу пов'язана з діяльністю, як засобом становлення і розвитку суб'єктності. Тобто у процесі і результаті використання різноманітних форм, прийомів і методів навчальної діяльності формується особистість, яка обирає, оцінює, програмує і конструює різні види діяльності, що задовольняють потреби в саморозвитку й самореалізації.

Важливою умовою організації освітнього процесу є вибір учителем раціональної системи методів і прийомів активного навчання, використання ІКТ (зокрема і середовища програмування) у поєднанні з традиційними засобами [1].

Нині існує чимало педагогічних технологій, які ґрунтуються на діяльничому підході. Одна з таких технологій для навчання математики – «Щоденні 3» (Daily 3), яку розробили вчителі початкових класів м. Сієтл (США) Гейл Боші та Джоан Мозер. Дану технологію застосовують вчителі початкової школи, але й разом з тим вона дієво працює у навчанні математики учнів 5–6 класів Нової української школи, оскільки технологія «Щоденні 3» сприяє формуванню основних компетентностей і наскрізних умінь, які визначені для математичної галузі у Державному стандарті базової середньої освіти.

Педагогічна модель «Щоденні 3» – це набір «щоденних» (поурочних) видів діяльності, завдяки яким здобувачі освіти навчаються бути самостійними під час вивчення математики, а вчитель має змогу працювати з учнями індивідуально та в малих групах. Технологія включає в себе три види діяльності: «математика самостійно», «математика письмово» і «математика з другом».

Мета цієї технології – зацікавити учнів темою, зробити навчання математики доступнішим і захоплюючим для них. Одна з головних умов – це надання можливості учневі самостійно обирати певний вид завдань. Право вибору завжди подобається дітям, з'являється інтерес та бажання як найкраще його виконати. А ще дітям імponує те, що вони можуть контролювати своє навчання. Це навчає самостійності у власних діях, наполегливості та відповідальності за отриманий результат.

Змістовним компонентом навчальної діяльності є різні навчальні завдання, які ставляться перед учнями у формі проблеми (або створюється проблемна ситуація), розв'язання яких здобувачі освіти опановують різними способами дій для досягнення конкретних результатів. Щоб почати ефективну роботу за даною моделлю навчання, її структуру має розуміти не лише вчитель, а й діти. Враховуючи це, потрібно навчити учнів працювати наступним чином:

– виробити разом правила, за якими вони будуть працювати. Наприклад: обираю завдання самостійно; одразу починаю працювати; визначаю способи та засоби досягнення мети; не змінюю завдання; маю право на допомогу; поводитися тихо; працюю весь відведений час тощо;

– навчитися користуватися освітнім простором. Учителю потрібно показати і пояснити учням, де знаходяться дидактичні матеріали для уроку, як обирати завдання, як працювати з матеріалами, куди і як складати їх після завершення роботи. При потребі змоделювати певні етапи поведінки;

– визначити сигнал, за яким учні починають і закінчують роботу. Це може бути мелодія на смартфоні, дзвоник, «чарівне слово» тощо.

Розглянемо ці три блоки діяльності.

«Математика самостійно» – діяльність охоплює перегляд попередньої практики навчання та дозволяє учням продовжувати вивчення матеріалу, самостійно закріпити математичні поняття за допомогою дій із різними вправами та предметами, за якими він має бажання працювати: математичні ігри, інтерактивні вправи, конструювання, моделювання, математичні розмальовки, картки із завданнями, конструктор Lego, кубик Рубіка, користування вимірювальними приладами, ребуси та головоломки, пазли, використання інформаційних технологій тощо. Відбувається кінестетична практика у формі практичних робіт із застосуванням математичних методів. Головне правило для всіх видів діяльності – завдання, що пропонуються для виконання самостійно, мають бути добре знайомі для школярів і цікаві для виконання, бо тільки так вони зможуть утримувати увагу й працездатність.

«Математика письмово» – це час, коли учні виконують математичні завдання письмово. Учителю готувати необхідні завдання, які можуть стосуватися і вивченої на уроці теми, і тем, що вивчалися раніше. Математика письмово дає змогу відпрацювати математичні навички, зосереджуватись на результаті. Для учнів середніх класів можна запропонувати письмові вправи з підручників, про що рекомендують автори модельних програм із математики для 5–6 класів. Учителю у ролі фасилітатора, допомагає учням засвоювати попередній матеріал, після чого розпочинається вивчення нової теми. Наприкінці роботи вчитель проводить рефлексію та задає питання на кшталт: «Які здобутки? Чи хотіли б ви щось змінити? Що вдалося найкраще, а що не вдалося і чому? Що було найскладнішим? Що хотіли б виконати ще раз?» тощо.

«Математика з другом». Цю діяльність вводять лише тоді, коли школярі опанували «Математику самостійно». Партнером може бути «сусід по парті» або обраний для роботи серед однокласників (цей принцип вибору також необхідно відпрацювати окремо), які визначаються із правилами діяльності в парі при виконанні різних завдань, відпрацьовуючи математичні навички. Наприклад, обравши послідовність роботи за допомогою гри «Камінь, ножиці, папір». Закріплення математичних понять, умінь і навичок відбувається за допомогою дій із різними завданнями, які учні можуть обирати самостійно або за рекомендацією вчителя.

Час на виконання кожного блоку вчитель може обрати індивідуально в залежності від поставлених цілей.

Розглянемо запровадження діяльнісного підходу на прикладі застосування технології «Щоденні 3» під час вивчення змістової лінії у математиці в 5 класі «Дробові числа і дії з ними» за темою «Звичайні дроби», урок формування компетентностей.

Освітні цілі:

Навчальна: навчитися застосовувати отримані знання з теми «звичайні дроби» у конкретних життєвих ситуаціях; уміти розпізнавати проблему, яку можна розв'язати математичними методами; критично оцінювати спосіб розв'язання проблемної ситуації та обирати раціональний шлях її розв'язання.

Розвивальна: розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, абстрагувати, інтерпретувати отримані результати; формувати ключові компетентності.

Виховна: виховувати відповідальність за власні вчинки і вміння діяти самостійно, взаємоповагу у співпраці, вислуховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати свою; виховувати акуратність у записах, працьовитість, інтерес до математичних знань, активність, дисциплінованість.

Організація освітнього процесу за технологією «Щоденні 3» передбачає всі складники діяльнісного підходу (мотиваційний, інформаційний, виконавчий, оцінювальний).

На початку уроку вчитель здійснює підготовку до сприйняття нового матеріалу на основі моделювання життєвої ситуації; повідомляє тему і мету уроку; мотивує до навчальної діяльності з опорою на внутрішні мотиви.

Далі відбувається особистісне включення в освітній процес, коли компоненти діяльності спрямовуються на певний результат, який контролюється й оцінюється.

Блок «Математика самостійно». Оскільки діяльність охоплює перегляд попередньої практики навчання у початковій школі з даної теми, учням пропонується для продовження вивчення матеріалу, самостійно закріпити математичні поняття та навички за допомогою дій із різними математичними моделями (вправами та предметами), за якими вони мають бажання працювати та які знаходяться у певній зоні освітнього осередку (простору) «Роздаткові та дидактичні матеріали». Наприклад:

Завдання на картках

Виріши проблему, розв'язавши такі задачі:

1. Ви проїхали на машині дві третини шляху. На початку шляху бензобак машини був повний, а зараз він заповнений на одну чверть. Чи вважаєте ви, що у вас є проблема?

2. Бак має форму прямокутного паралелепіпеда з розмірами 5/6 м, 10/11 м і 22/25 м. Чи поміститься в цей бак 500 л бензину?

Зафарбовані та не зафарбовані фігури та рисунки

1. Обери фігури та запиши, яка її частина зафарбована (рис. 1).

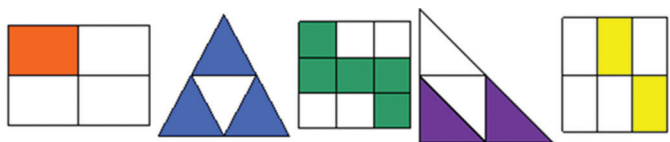

Рис. 1. Зафарбовані фігури

2. Обери рисунки або фігури та зафарбуй їхню певну частину (рис. 2).

Предмети: кубик Рубіка, лего тощо. Склади кубик Рубіка (рис. 3) так, щоб $1/6$ його частина була одним кольором.

Інтерактивні вправи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Виконай інтерактивні вправи за посиланнями:

1. Математичний навчальний центр (рис. 4).

URL: <https://www.mathlearningcenter.org/apps/pattern-shapes>

2. Розвиток дитини. Навчальна розмальовка «Вивчаємо дроби». Обери вправу та виконай її (рис. 5).

URL: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-fraction-math-sortpop>

3. «Живі робочі листи». Обери вправу та виконай її (рис. 6).

URL: <https://www.liveworksheets.com/worksheets/language/uk/subject/matematika-1061923/main-content/drobi-2011628>

4. Симуляції у програмі PHET. Дослідження звичайних дробів (рис. 7). URL: <https://phet.colorado.edu/uk/simulations/filter?subjects=math&type=html,prototype>

5. Інтерактивні вправи на LearningApps. Дії з дробами (рис. 8).

URL: <https://learningapps.org/index.php?category=2&subcategory=4524&s=>

Блок «Математика письмово». Учні виконують математичні завдання письмово. Автори модельних програм із математики рекомендують виконувати письмові завдання з підручників, які створені відповідно до цих програм. Тому вчитель може запропонувати розв'язування задач на дослідження за темою «Звичайні дроби». Учитель допомагає учням у виконанні як індивідуальних завдань, так і колективних.

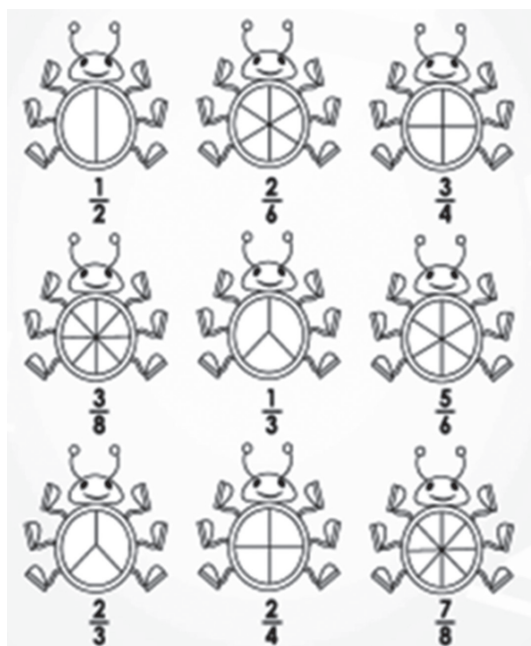

Рис. 2. Не зафарбовані рисунки та фігури

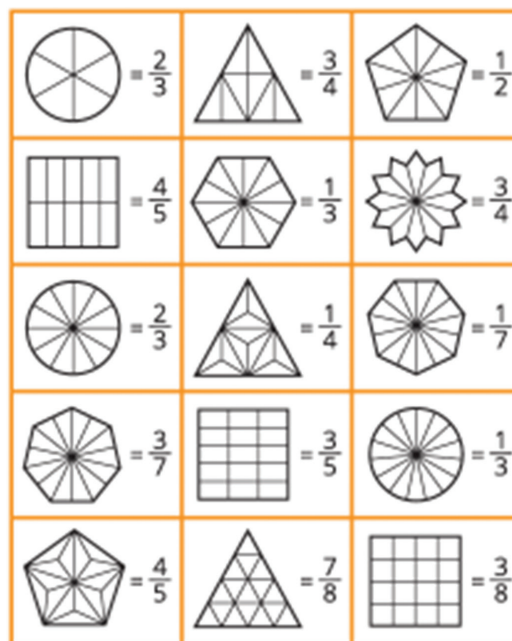

Рис. 3. Кубик Рубіка

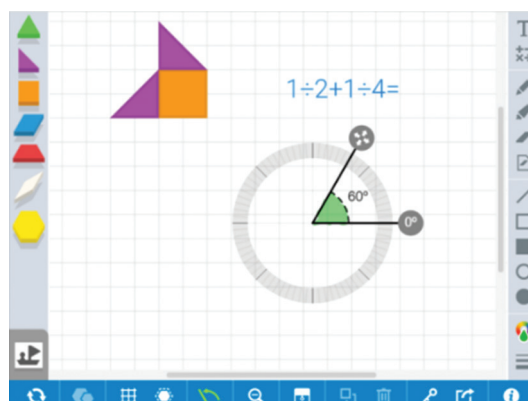

Рис. 4. Середовище математичного навчального центру

- Діагностувальні роботи
- Парні та непарні числа
- Порівняння
- Римські числа
- Розряди
- Склад числа
- Числовий промінь
- Віднімання
- Вчимось рахувати
- Головоломки
- Ділення
- Дані
- Додавання
- Дроби
 - Види дробів
 - Властивості дробів
 - Додаємо дроби
 - Дроби в малюнках

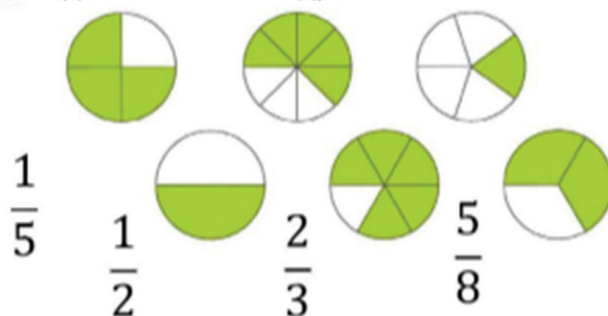

Рис. 5. Інформаційний сайт «Розвиток дитини»

1. Заповни таблицю.

Фігура	Зафарбовано	Кількість усіх частин фігури

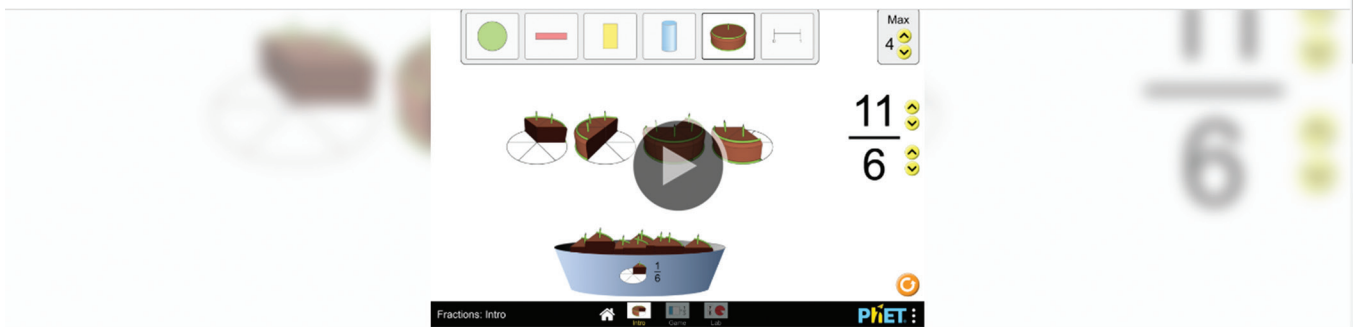
2. З'єднай малюнок та дріб

3. Для виконання завдання клас об'єднали у групи. У кожній групі — 6 учнів, які складають $\frac{1}{5}$ від кількості всіх школярів класу. Скільки школярів у класі? Познач відповідну схему. Розв'яжи задачу.

Рис. 6. Віртуальне середовище «Живі робочі листи»

Дроби: Вступ

Рис. 7. Дроби. Віртуальна лабораторія PHET

LearningApps.org

Перегляд вправ

Перегляд вправ

Створення вправи

Створити колекцію

Ресурсація

Звичайні дроби

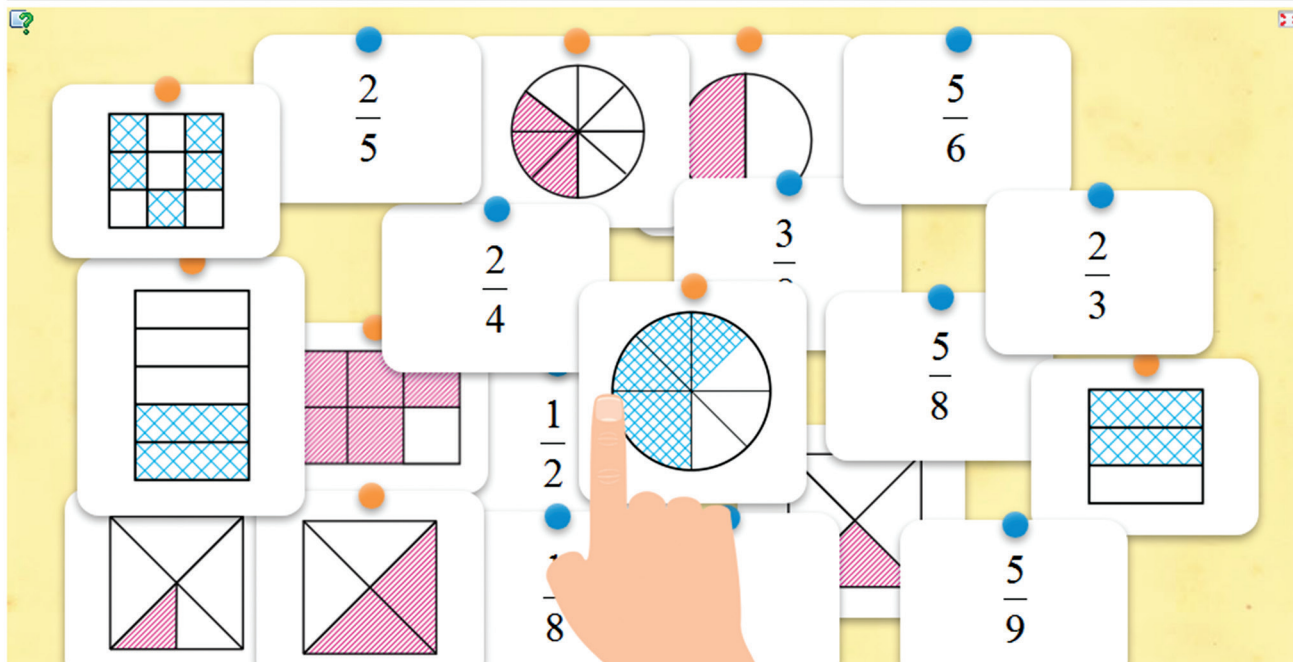

Рис. 8. Звичайні дроби. Віртуальна лабораторія LearningApps

Блок «Математики з другом». Відбувається закріплення математичних понять, умінь і навичок за допомогою дій із різними завданнями, які учні можуть обирати самостійно або за рекомендацією вчителя. Наприклад, за допомогою Lego продемонструвати кількість деталей з одним або двома виступами (за ціле брати деталь із 8 виступами). Один учень називає дріб, другий – складає, потім учні міняються ролями.

Завершується навчальна діяльність за технологією «Щоденні 3» рефлексією. Учитель задає питання на кшталт

«які сьогодні ваші здобутки, чи хотіли б ви щось змінити, що вдалося найкраще, що не вдалося і чому, що було найскладнішим, що хотіли б виконати ще раз» тощо.

Результати дослідження. Діяльність за технологією «Щоденні 3» зацікавлює учнів 5 класів свободою вибору, самостійністю конструювання різних видів завдань у вирішенні проблем; сприяє розвитку різних типів мислення (логічного, критичного, креативного), маніпулятивних навичок, швидкості виконання; можливості самооцінювання й взаємооцінювання. Вдало налаштована

робота за ротаційними моделями виховує відповідальність за власні дії; вміння співпрацювати у класній спільноті; проявляти інтерес до математичних знань, виконувати операції з математичними об'єктами та представляти математичну інформацію в різних формах, використовувати інформаційно-комунікаційні технології для розв'язання проблемних ситуацій.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що діяльнісний підхід передбачає нові можливості для вчителя, де він може реалізовувати власні задуми, творити, працювати на результат та успішність своїх учнів, формувати в школярів необхідні для життя навички дій. Цікаві можливості для учня – це особистісне включення в освітній процес, коли компоненти діяльності спрямовуються на певний результат.

Отже, діяльнісний підхід – це не лише сукупність методів і прийомів, які допомагають у навчанні, це й філософія сучасної освіти. Діяльнісний підхід у навчанні математики учнів дає можливість реалізації ідей і змісту Нової української школи, що дає відповідь на питання «Як навчати дітей сьогодні».

Перспективи подальших розвідок потребує питання інтеграції в освітній процес Нової української школи технології «Щоденні 3» як методу ефективного навчання під час вивчення математики.

Список використаних джерел

- Бурда М. І., Васильєва Д. В. Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795. URL: https://drive.google.com/file/d/1_5YSGA120JWNL-4qJdQhiltEam5j7h/view
- Вікіпедія. Діяльнісний підхід. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльнісний_підхід
- Гура Т., Кузнєцова О., Рома О. Готовність українських педагогів до впровадження європейських практик у шкільну освіту: психологічні передумови та особливості розвитку. *Вісник Львівського університету. Психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 23–31. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/spec_2022/4.pdf
- Гура Т., Рома О. Діяльнісний підхід у базовій середній освіті: від педагогічної теорії до освітньої практики. *Нова українська школа у базовій середній освіті: впервні кроки Запорізької області* : наук.-метод. посіб. / відп. ред. Т.Є. Гура ; КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Запоріжжя, 2022. С. 26–40.
- Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
- Дусаєвський О. К. Теорія розвитку особистості школяра в навчальній діяльності. URL: <https://psychology.karazin.ua/dist2020/materialy/GimaevaLekc5.pdf>
- Кулаченко О. В. Щоденні 3. 2 клас. Ч. 2. Харків : Основа, 2020. 176 с.
- Левченко Т. І. Навчання як діяльність. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 3 (27), ч. 2. С. 124–128.
- Паркер Р., Томсон Б. Діяльнісний підхід у школі. 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1Zc-gBNOcKxlmj0qdlZwl0S_QII9bYrOe/view?usp=sharing
- Рома О. Ю. Діяльнісний підхід в освіті: переосмислення концепту. *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи* : електрон. зб. наук. праць : VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 12–18 травня 2020. Запоріжжя, 2020. Вип. 1 (38). URL: <https://drive.google.com/file/d/1AFBbnC6xv30yYQH9S9qoUG86HmMds5pT>

- Самойлов С., Ціперко Т. Діяльнісний підхід в організації освітнього процесу на уроках інтегрованих курсів природничої освітньої галузі. *Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти* : науково-методичний вісник. 2022. № 58. С. 172–190. URL: https://znayshov.com/News/Details/naukovo-metodychnyi_visnyk_58

References

- Burda, M. I., & Vasylieva, D. V. (2021). *Modelna navchalna prohrama «Matematyka. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Mathematics. 5–6 classes” for institutions of general secondary education]*: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1_5YSGA120JWNL-4qJdQhiltEam5j7h/view [in Ukrainian].
- Vikipediia. *Diialnisnyi pidkhid*. *Ukrainska Vikipediia [Active approach. Ukrainian Wikipedia]*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльнісний_підхід [in Ukrainian].
- Hura, T., Kuznetsova, O., & Roma, O. (2022). *Hotovnist ukrainskykh pedahohiv do vprovadzhennia yevropeiskykh praktyk u shkilnu osvitu: psykholohichni peredumovy ta osoblyvosti rozvytku [Readiness of Ukrainian teachers to implement European practices in school education: psychological prerequisites and features of development]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Psykholohichni nauky [Bulletin of Lviv University. Psychological sciences]*, Spetsvypusk, 23-31. Retrieved from http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/spec_2022/4.pdf [in Ukrainian].
- Hura, T., & Roma, O. (2022). *Diialnisnyi pidkhid u bazovii serednii osviti: vid pedahohichnoi teorii do osvitianskoj praktyky [Active approach in basic secondary education: from pedagogical theory to educational practice]*. In T. Ie. Hura (Ed.), *Nova ukrainska shkola u bazovii serednii osviti: vpervni kroky Zaporizkoj oblasti [New Ukrainian school in basic secondary education: confident steps of the Zaporizhzhia region]*: naukovo-metodychnyi posibnyk (pp. 26–40). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]*: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. № 898. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ [in Ukrainian].
- Dusavytskyi, O. K. *Teoriia rozvytku osobystosti shkoliara v navchalnii diialnosti [The theory of the development of the student's personality in educational activities]*. Retrieved from <https://psychology.karazin.ua/dist2020/materialy/GimaevaLekc5.pdf> [in Ukrainian].
- Kulachenko, O. (2020). *Shchodenni 3. 2 klas [Daily 3. 2 class]*. (P. 2). Kharkiv: Osнова. [in Ukrainian].
- Levchenko, T. (2009). *Navchannia yak diialnist [Learning as an activity]*. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika [Bulletin of NTUU “KPI”. Philosophy. Psychology. Pedagogy]*, 3 (27), 2, 124–128 [in Ukrainian].
- Parker, R., & Tomson, B. (2019). *Diialnisnyi pidkhid u shkoli [Active approach at school]*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1Zc-gBNOcKxlmj0qdlZwl0S_QII9bYrOe/view?usp=sharing [in Ukrainian].
- Roma, O. (2020). *Diialnisnyi pidkhid v osviti: pereosmyslennia kontseptu [Active approach in education: rethinking the concept]*. In *Neperervna osvita novoho storichchia: dosiahnennia ta perspektyvy [Continuing education of the new century: achievements and prospects]*: elektronnyi zbirnyk naukovykh prats. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Is. 1 (38)). Zaporizhzhia. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1AFBbnC6xv30yYQH9S9qoUG86HmMds5pT> [in Ukrainian].
- Samoilov, S., & Tsiperko, T. (2022). *Diialnisnyi pidkhid v orhanizatsii osvitnoho protsesu na urokakh intehrovanykh kursiv pryrodnychoi osvitnoi haluzi [An active approach in the organization of the educational process in the lessons of integrated courses in the field of natural science education]*. *Rozvytok profesinnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh neperervnoi osvity [Development of professional competence of pedagogical workers in the conditions of continuous education]*: naukovo-metodychnyi visnyk, 58, 172–190. Retrieved from https://znayshov.com/News/Details/naukovo-metodychnyi_visnyk_58 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 20.04.2024

УДК 373.2.015.31:17

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-85-88](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-85-88)

ВІЛЬХОВА ОКСАНА ГРИГОРІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Oksana Vilkhova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: oksana.vilhovadinec@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9152-2511>

МАНЖЕЛІЙ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Nataliia Manzhelii,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: manzheliinata@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1030-764X>

ФАЗАН ТЕТЯНА ПАВЛІВНА,

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Tetyana Fazan,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer at the Department of Preschool Education,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: fazantp7@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9132-9394>

ВИХОВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

А Розглянуто питання виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку, що є процесом появи й утвердження в особистості дитини від трьох до шести (семи) років певного набору моральних якостей (доброта, толерантність, вдячність, довіра, повага, співпереживання тощо). З'ясовано особливості формування етичних уявлень дошкільників під впливом різних засобів: соціальне середовище, взаємовідносини з іншими людьми, літературні твори, ігрова, образотворча, театральна-ігрова діяльність. Проаналізовано професійні вимоги до особистості педагога-майстра у процесі виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку, наголошено на його тісній співпраці з батьками.

Ключові слова: доброзичливість; доброзичливе ставлення; виховання; діти дошкільного віку; заклади дошкільної освіти; вихователі; особистісні якості педагога; засоби виховання; педагогічна майстерність вихователя

BENEVOLENCE FORMATION IN PRESCHOOL CHILDREN

S This article examines the issue of fostering benevolence in preschool children, which is the process of the appearance and confirmation of a particular set of moral qualities (kindness, tolerance, gratitude, trust, respect, empathy, etc.) in the personality of a child aged three to six (seven). The peculiarities of preschoolers' ethical idea formation under the influence of various factors have been clarified.

The purpose of preschool education institutions is to ensure the comprehensive development of each child and to create favorable conditions for their personal development and creative self-realization. It is emphasized that the education of preschool children's benevolent attitude toward others has the following target orientations: the child should have a positive attitude toward the world, toward various types of work, have a sense of self-worth; actively interact with peers and adults, and participate in joint games. A preschooler can negotiate, take into account the interests and feelings of others, empathize with the failures and rejoice in the successes of peers, adequately express their feelings, including a sense of self-belief, and try to resolve conflicts.

The social environment, play activities, works of fiction, fairy tales, visual arts, and theatrical and play activities are efficient means of fostering benevolence in preschool children. The professional requirements for the personality of a master teacher in the process of fostering benevolence in preschool children are analyzed, and his close cooperation with parents is emphasized.

Keywords: preschoolers; benevolence; benevolent attitude; education; preschool children; preschool education institutions; teachers; teacher's personal qualities; pedagogical skill of the teacher

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються значні зміни у соціальній, економічній, політичній і сфері духовного життя. Прояви жорстокості, збайдужіння, апатії, деформування моральних цінностей, розширення негативних явищ розповсюджуються не тільки серед дорослих, але й дітей. У дошкільному віці надзвичайно активно відбувається формування особистості, її соціалізація та соціально-комунікативний розвиток. Вагомий для подальшого життя і зростання досвід встановлення взаємовідносин із ровесниками і дорослими діти отримують передусім у закладі дошкільної освіти (ЗДО). Іноді у відносинах між дітьми виникають конфлікти й образи, внаслідок чого є ймовірність зміни соціального статусу дитини та системи відносин з однолітками в цілому, що впливає на розвиток особистості, а також на зміни становища дитини у групі. Педагоги ЗДО зазначають, що недружелюбних дошкільників з кожним роком стає більше, з ними працювати нелегко.

Виховання доброзичливості розглядається як важливий напрям у межах змісту освітнього напрямку «Особистість дитини» Базового компонента дошкільної освіти, де чітко визначено, що здобувач дошкільної освіти повинен позитивно і з повагою ставитися до людей незалежно від їхньої статі, віку, національності та стану здоров'я [1, с. 6]. Практично всі освітні програми для дітей дошкільного віку містять розділи, які визначають завдання соціально-комунікативного, емоційного та морального виховання, присвячені формуванню позитивного ставлення до інших людей. Можна стверджувати, що проблема виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку є актуальною і розглядається на державному рівні як одна із обов'язкових вимог до дошкільної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Феномен доброзичливості широко розглядався у напрацюваннях філософів і педагогів минулого (С. Русова, Г. Сковорода, Леся Українка, К. Ушинський та ін.).

Проблемою доброзичливого ставлення дітей дошкільного віку до оточуючих займалися: Н. Алахая, З. Амет-Уста, Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Доманюк, О. Кононко, С. Ладивір, О. Лонська, В. Маршицька, І. Новиц, О. Панченко, Л. Пісоцька, О. Полякова, Т. Поніманська, Ю. Приходько, О. Рейпольська, Н. Якименко та ін.

У закладі дошкільної освіти виховання доброзичливості можливе при використанні різних засобів: ігрової діяльності (Л. Врочинська, Н. Кравець, Л. Лук'яник); мультиплікаційних фільмів (С. Колонтаєвська); казок (Л. Скорба); українських народних пісень (Є. Митрофанова) тощо. Як доведено у дослідженнях (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Володага, Н. Гавриш, Н. Гулько, А. Зозуля, Т. Котик, Д. Лятанбур, Л. Макаренко, Г. Мартиненко, О. Олійник, О. Рудницька, І. Сараєва, А. Шевчук та ін.) значною популярністю та прихильністю у формуванні моральних норм користується

театрально-ігрова діяльність, яка тішить дітей і має значний виховний вплив.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні важливості виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку та з'ясуванні особливостей формування етичних уявлень дошкільників під впливом різних педагогічних засобів.

Викладення основного матеріалу. Дошкільне дитинство – найвідповідальніший період життя людини, адже в цей час формуються фундаментальні здібності, що визначають її подальший особистісний розвиток. Цей вік, як ніякий інший, насичений важливими досягненнями у соціалізації особистості, оскільки саме у 3–6 років діти активно вчать опановувати власними емоціями, у них розвивається мотиваційна сфера, з'являється довільне володіння своєю поведінкою і власними діями. У віці шести-семи років створюються найсприятливіші умови для розвитку доброзичливих відносин у дітей. Зокрема, у старших дошкільників виявляється більша потреба у спілкуванні з однолітками, ніж на попередніх вікових періодах. У цьому віці починає активно проявлятися інтерес до внутрішнього світу іншої людини, її переживань, продовжують активно формуватися моральні уявлення і почуття.

Про необхідність виховання у дітей доброзичливості, толерантності та міжетнічної солідарності наголошують такі документи ООН: «Загальна Декларація прав людини»; «Конвенція про права дитини»; «Декларація про ліквідацію усіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань»; «Декларація принципів толерантності».

Доброзичливість – це одна з головних рис гармонійних стосунків між людьми. Вона є фактором позитивної поведінки у суспільстві й своєрідним запобіжником агресивного ставлення людини до іншої людини і всього, що її оточує. Доброзичливість як якість людської особистості, межує з іншими характеристиками, які властиві виключно людині: доброта, толерантність, гуманність, вдячність, довіра, повага тощо.

Як слушно наголошує О. Лонська, виховання доброзичливої людини, толерантного громадянина України – головне завдання освіти сьогодні й позиція особистості має формуватися на основі демократичних, національних і загальнолюдських цінностей ще в ранньому дитинстві [3, с. 77].

Успішність виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку значною мірою залежить від рівня фахової підготовки вихователя ЗДО, його готовності виявляти світоглядну позицію, особистісні переконання, творчі здібності, професійну гнучкість, здатність сприяти набуттю кожною дитиною соціального досвіду та навичок міжособистісної взаємодії.

Для дітей дошкільного віку вихователі мають значний авторитет і виховний вплив. Тому фахівці дошкільної освіти

зобов'язані відповідати високим запитам сучасного суспільства. Вони мають бути креативними, мати гнучкі особистісні здібності, вміти уникати конфліктів, працювати в команді, володіти фаховими компетентностями. У вихованні доброзичливості у дітей педагог ЗДО повинен використовувати різні форми, методи організації освітнього процесу, проводити етичні розмови, читати художню літературу з її обговоренням, організовувати різноманітну діяльність. Вихователь зобов'язаний розкривати дітям сенс і значущість конкретного вчинку (так треба чинити не тому, що цього вимагає він, а тому, що це відповідає нормам відносин між людьми). Такі переконання призводять до усвідомлення дошкільнятами правильності або неприпустимості тих чи інших дій, справедливості педагога і служать керівництвом при самостійному визначенні ними необхідного вчинку в ситуаціях, які спонукають до його повторення, що схвалюються вихователем, стримують від небажаних дій.

Специфіка дошкільного віку така, що досягнення дітей визначаються не сумою конкретних знань, умінь і навичок, а сукупністю особистісних якостей, які забезпечують соціалізацію дитини у суспільстві. Виховання доброзичливості й гуманних відносин до оточуючих є одним із першочергових завдань у процесі формування особистісних якостей дошкільника. Чуйне ставлення до однолітків, розуміння їхнього емоційного стану спонукає дітей до морально цінних вчинків, впливає на розвиток доброзичливих взаємовідносин між дошкільнятами, сприяє створенню середовища емоційного комфорту для кожного вихованця ЗДО.

І. Луценко зазначає: «Доброзичливість – характерна риса родинної атмосфери українців. Тож культивування цієї якості можна розглядати як засіб виховання в дітей людяності, що відповідає національному характеру нашого народу. Вибір доброзичливості, як стрижневої риси для виховання людяності, можна обґрунтувати її різноплановістю, можливістю вияву на різних рівнях буття і різними способами. Прояви цієї якості у різних життєвих ситуаціях визначають завдання та особливості побудови виховного процесу» [4, с. 204].

На думку науковців, для формування доброзичливості у дошкільників важливим є реалізація таких завдань:

- вчити дітей спрямовувати свою увагу на оточуючих людей, бути уважними до однолітків, дорослих у повсякденному спілкуванні, діяльності, зважати на їхні емоції, фізичний стан, настрій, бажання;
- формувати у дітей чутливе, не байдуже ставлення до оточуючих: здатність співчувати турботам, негараздам інших людей, радіти їхнім успіхам, позитивним обставинам;
- схилити приязно, по-доброму ставитися до близьких людей, що їх оточують, інших знайомих чи незнайомих людей, людства загалом;
- проявляти турботу про людей, тварин, рослин: піклуватися про кого-небудь, виявляти уважність до чийоїсь потреб;
- спонукати проявляти щирий інтерес до обставин життя, почуттів, дій інших людей, учити висловлювати добрі побажання з приводу святкових і повсякденних подій, стану справ, обставин, дій;

– мотивувати до вживання схвальних, побажальних, позитивних спонукальних висловлювань у різних ситуаціях спілкування, міжособистісних взаємин, спільної діяльності [4, с. 204–205].

Важливим у вихованні доброзичливості у дошкільників є доцільний вибір відповідних методів, до яких В. Рогожкін відносить:

- методи формування сумління (інсценування, розповідь, бесіда, пояснення, особистий приклад, диспут, навіювання);
- методи стимулювання волі (заохочення, збудження, вимога тощо);
- методи формування поведінки (організація моральних відносин у процесі гри, праці у повсякденному житті);
- методи виховання почуттів (включення до активної творчої діяльності, вплив на почуття за допомогою міміки, мови та жестів, тактильний метод, опора на емоційність змісту) [8, с. 94].

Як доводять результати досліджень учених, дитина дошкільного віку навчається рахуватися з думкою інших, співчувати та турбуватися за інших відповідно до тих соціальних умов, у яких вона знаходиться і того позитивного прикладу, який може наслідувати та відтворювати у різних видах діяльності.

Унікальним засобом розвитку почуття доброти є соціальне середовище, адже воно може бути пронизане любов'ю й доброзичливістю або жорстокістю та аморальністю. О. Панченко зазначає: «Соціальне середовище – це не просто зовнішня умова, воно є справжнім джерелом розвитку, оскільки саме воно закладає програму того, які здатності та здібності мають виникнути у дитини...» [6, с. 109]. Тобто воно активізує механізми морального виховання та відіграє вирішальну роль у розвитку певних моральних якостей, почуттів, зокрема й почуття доброти.

Оскільки провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, то можна стверджувати, що важлива роль у вихованні доброзичливості дітей дошкільного віку належить ігровій діяльності, як провідній, особливо дидактичним і сюжетно-рольовим іграм. У дидактичній грі проявляється моральна поведінка, надається можливість засвоїти правила поведінки і ставлення до оточуючих, а у сюжетно-рольовій грі діти можуть безпосередньо, виконуючи обрану на себе роль, вправлятися у врахуванні особливостей іншої ролі через прояв поваги, любові, добра.

Педагоги ЗДО зазначають, що виховувати доброзичливість у дошкільників можна через використання літературних творів, театрального і образотворчого мистецтва. Звідси робота з дітьми дошкільного віку в системі виховних впливів на формування доброзичливості полягає у посиленні уваги, турботи дорослого щодо поглиблення, розширення знань про моральні якісні взаємини персонажів літературних творів, героїв ігор-драматизацій і людей у реальному житті; розвиток емоційно-чуттєвої сфери (переживання, ціннісні ставлення, орієнтація дитини на чесноти героїв художніх творів і соціально схвалювані норми поведінки, позитивна емоційна налаштованість на однолітка та доброзичливу взаємодію з ним); оволодіння дитиною моделлю моральної поведінки, дійове сприяння створенню конструктивної спільності з ровесниками.

Н. Якименко наголошує, що «завдяки читанню творів художньої літератури та їх обговоренню, розпізнаванню на картинках та ілюстраціях емоцій відбувається переключення уваги дитини на емоційний стан інших людей» [11, с. 16]. Як зауважує О. Панченко, за допомогою художніх творів можна проаналізувати поведінку героїв, їхні вчинки, виділити позитивні та негативні риси характеру. Казки, вірші, пісні висвітлюють питання дружби, любові, милосердя. На їх прикладі вихователю простіше розкрити сутність негативних і позитивних цінностей, пояснити дітям їх відмінність [6, с. 109].

Важливим джерелом розвитку творчої дитини, вихованню в неї доброзичливості В. Сухомлинський вважав складання казок. Педагогічні казки українського педагога ніби опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей найкращі людські почуття широчинності і любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між собою [9, с. 154].

Для розвитку почуття доброти у дітей вагоме значення має використання таких художніх засобів, як зображувальне мистецтво, музика, кінофільми та мультиплікаційна анімація [5, с. 252].

Усна народна творчість здавна широко використовувалась у народній педагогіці в якості засобу розвитку у дітей моральних якостей, оцінок, норм із позицій справедливості, добра, розуміння вчинків та поведінки дорослих. Сучасні дослідники (А. Богуш, О. Долина, В. Кононенко) для формування почуття доброти у дітей перевагу надають українському фольклору: казки, ігри, пісні, малі форми (забавлянки, утішки, прислів'я, приказки, мирилки, скоромовки, примовки, лічилки, загадки).

Важливим для виховання доброзичливості у дошкільників, на думку педагогів-практиків, є активне залучення батьків до цього процесу. Зокрема, використання таких форм роботи із сім'ями вихованців, як батьківські збори та спілкування із батьками за допомогою електронної пошти (забезпечення батьків змістовим складником із проблеми виховання доброзичливості у дошкільників до однолітків в умовах ЗДО) та спільної роботи батьків із дітьми вдома, яку можна пропонувати у вигляді ігор морального змісту [2, с. 83–88].

Висновки. Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку розглядаємо як цілеспрямований педагогічний процес, показниками якого є формування дружельності, турботи і уваги, співчуття, чуйності, емпатії. Особливості доброзичливого ставлення дошкільників обумовлені специфічними рисами дітей цього віку: активізацією потреби у спілкуванні з однолітками, виникнення інтересу до внутрішнього світу інших людей, їх почуттів і переживань. Виховання доброзичливості у дошкільників значною мірою залежить від особистісних і професійних якостей вихователя, здатності обирати ефективні методи та засоби, а також педагогічної компетентності батьків.

Перспективи подальших досліджень бачаємо у підготовці майбутніх вихователів до використання сучасних форм і методів роботи з дітьми та їхніми батьками щодо виховання доброзичливості у дошкільників, а також аналізі досвіду зарубіжних вчених з даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти : [нормативний документ]. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 18.04.2024).
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. Львів : Норма, 2005. 254 с.
3. Лонська О. С. Виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей дошкільного віку : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Херсонський держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2020. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123>.
4. Луценко І. К. Роль дитячої книжки у вихованні людяності в дітей дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21 (2), ч. 2. С. 202–206.
5. Новик І. М., Ахалая Н. А. Особливості розвитку почуття доброти у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 250–254.
6. Панченко О. В. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2020. № 45. С. 107–111.
7. Пісоцька Л. С. Виховання доброзичливості у дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. *Освітній простір України. Теорія виховання*. 2018. № 13. С. 115–119.
8. Рогожкін В. Т. Про класифікацію методів морального виховання. *Дошкільне виховання*. 2021. № 7. С. 93–95.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3.
10. Юркова Т. Ф. Формування морально-духовних цінностей учнів підліткового віку. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 26. С. 147–152.
11. Якименко Н. М. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Ржищів, 2021. 112 с.

References

1. *Bazoviy komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]: normatyvnyi dokument*. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Vasianovych, H. P. (2005). *Pedahohichna etyka [Pedagogical ethics]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Lviv: Norma [in Ukrainian].
3. Lonska, O. S. (2020). *Vykhovannia dobrozychlyvoho stavlennia do liudei riznykh natsionalnosti u ditei doshkilnoho viku [Education of benevolent attitude towards people of different nationalities in preschool children]: kvalifikatsiina robota na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «bakalavr»*. Kherson: KhDU. Retrieved from <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123> [in Ukrainian].
4. Lutsenko I. K. Rol dytiachoi knyzhky u vykhovanni liudianosti u ditei doshkilnoho viku [The role of children's books in the education of humanity in preschool children]. In *Pedahohichni osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]: zbirnyk naukovykh prats* (Is. 21 (2), p. 2, pp. 202-206). Kam'ianets-Podilskyi [in Ukrainian].
5. Novyk, I. M., & Akhalaia, N. A. (2019). Osoblyvosti rozvytku pochuttia dobroty u ditei starshoho doshkilnoho viku [Peculiarities of the development of a sense of kindness in children of older preschool age]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 8 (72), 15 [in Ukrainian].
6. Panchenko, O. V. (2020). Orhanizatsiia dukhovno-moralnoho vykhovannia ditei u doshkilnykh zakladakh [Organization of spiritual and moral education of children in preschool institutions]. *Naukovyi visnyk MNU im. V. O. Sukhomlynskoho [Scientific Bulletin of MNU named after V.O. Sukhomlynskyi]*, 45, 107-111 [in Ukrainian].
7. Pisotska, L. S. (2018). Vykhovannia dobrozychlyvosti u ditei doshkilnoho viku yak pedahohichna problema [Education of kindness in preschool children as a pedagogical problem]. *Osvitnij prostor Ukrainy. Teoriia vykhovannia [Educational space of Ukraine. Theory of education]*, 13, 115-119 [in Ukrainian].
8. Rohozhkin, V. T. (2021). Pro klasyfikatsiiu metodiv moralnoho vykhovannia [On the classification of methods of moral education]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 7, 93-95 [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybriani tvory [Selected works]* (Vol. 3). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
10. Iurkova, T. F. (2019). Formuvannia moralno-dukhovnykh tsinnosti uchniv pidlitkovoho viku [Formation of moral and spiritual values of adolescent students]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 26, 147-152 [in Ukrainian].
11. Iakymenko, N. M. (2021). *Moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Moral education of preschool children]*. Rzhyshev [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 30.04.2024

УДК 373.2.016:[741+502/504

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-89-92](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-89-92)

ГНІЗДІЛОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Olena Hnizdilova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head-Professor of the Department of Preschool Education,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: gnizdilovae@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7706-2427>

ПЛИСЮК МАРИНА ВІТАЛІЇВНА,

аспірантка кафедри дошкільної освіти,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Maryna Plysiuk,

Postgraduate Student of the Department of Preschool Education,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: marinaplysiuk13@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-7914-6187>

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПРИРОДНИХ МАТЕРІАЛІВ

А Проблема формування графічних навичок дітей дошкільного віку набуває особливої ваги у контексті забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти. Актуалізується питання підготовки руки дітей дошкільного віку до письма. Підкреслюється необхідність використання природних матеріалів як ефективного засобу формування навичок письма у старших дошкільників. Розкрито основні методичні аспекти використання манної крупи у формуванні технічних і графічних навичок у дошкільників.

Описана методика формування навичок письма у дітей дошкільного віку, що допоможе стимулювати розвиток графічних навичок дітей дошкільного віку, сприятиме розвитку дрібної моторики та координації рухів. Розроблені та подані покрокові інструкції використання методу, який доцільно використовувати в практичній роботі під час роботи над розвитком графомоторних навичок, що полегшує, робить продуктивнішим і цікавішим процес підготовки руки дитини до письма.

Ключові слова: діти дошкільного віку; графічні навички; природні матеріали; підготовка руки дитини до письма

FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN'S GRAPHIC SKILLS USING NATURAL MATERIALS

С The issue of preschool children's graphic skills formation takes on specific importance in the context of ensuring continuity between preschool and primary education. The article updates the issue of preparing the hands of preschool children for writing. This study revealed the specifics of preschool children's graphic skills formation using natural materials and the characteristics of exercises with semolina. They are effective in teaching preschoolers to write.

The development of graphic skills is an integral part of preparing preschool children for schooling, and the writing technique requires coordinated work of the small hand muscles and the entire hand, as well as well-developed visual perception and voluntary attention. The necessity of using natural materials as an effective means of developing writing skills in older preschoolers is emphasized.

Scientific research of famous pedagogues-innovators of the past and modern scientists has been analyzed. Ya. Komenskiy, M. Montessori, A. Bohush, N. Malynovska, V. Levytskii, I. Koriakina, and O. Chekstere started the development of the issue of preparing a child's hand for writing. Special attention is focused on practical exercises that indirectly prepare the child's hand for writing. The importance of using natural materials and an individual approach in working with children is indicated.

The method of forming preschool children's writing skills is described, which will help stimulate the development of preschool children's graphic skills and contribute to the development of fine motor skills and coordination of movements. The principles of working with children on the formation and development of graphomotor skills are defined. The stages of drawing on semolina are distinguished; the expediency of its use as an effective means of developing preschool children's graphomotor skills is substantiated. Step-by-step instructions for using the method have been developed and presented. It is advisable to use this method in practical work to develop graphomotor skills, which makes preparing a child's hand for writing easier, more productive, and more interesting.

Keywords: children of preschool age; graphic skills; natural materials; preparing the child's hand for writing

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині дошкільна освіта перебуває на стадії трансформації. Новітні технології набувають нового значення і в освітній галузі також. Часто одним із компонентів сучасного учіння є залучення в освітній процес інформаційних технологій, що дають широкий спектр можливостей як офлайн-, так і онлайн-навчання. Під час такої пізнавальної діяльності можемо спостерігати за стрімким зростанням пізнавальної активності у дітей дошкільного віку, розширенням їхнього світогляду та становленням особистостей світу, які не обмежені у своїх можливостях у майбутньому. Водночас, під час навчання, у якому використовуються такі інформаційно-комунікативні пристрої, як-от: телефон, планшет, ігрові консолі, розвиток певних м'язів руки, здатних витримати максимальне навантаження сьогодні та в майбутньому, відбувається частково. Вправи та ігри з такими гаджетами мало впливають на розвиток дрібної моторики та графічних навичок дошкільника, що викликає труднощі у початковий період навчання у школі. Тому робота з підготовки руки дитини до навчання письма повинна починатися до школи.

Підготовка до школи – складний період у житті дитини дошкільного віку. Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти освітньому (напряму «Мовлення дитини. Основи грамоти») дитина при вступі до школи має демонструвати готовність до письма, яка проявляється у здатності координувати рухи очей і кисті руки та впевнено рухатися по площині, вздовж рядка під час виконання графічних завдань [1, с. 28]. Тож цілком логічно, щоб цей життєвий етап дитини був ефективним і безболісним, вихователі мають допомогти дитині розвинути м'язову систему руки, координацію в системі «око-рука», виробити технічні і графічні навички.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку графічних навичок у контексті підготовки дітей до школи досліджували зарубіжні педагоги минулого (Я. Коменський, Ф. Фребель, М. Монтессорі) і вітчизняні вчені сучасності (А. Богуш, І. Корякіна, В. Левицький, Н. Малиновська та ін.).

Одним із перших проблему підготовки дітей до школи порушив чеський педагог Я. Коменський. Особливу увагу він приділяв розвитку графічних навичок у дітей шостого року життя. Просвітник радив: «Не завадить дати їм у руки крейду, якою б вони могли малювати..., проводити лінії, малювати, що тільки хочуть: чашки, хрести, кола, зірочки, коней, дерева тощо, ... аби тільки вони діставали від цього задоволення. Неможливо, щоб це залишилося без результату: адже вони таким чином легше звикнуть креслити літери і розрізняти їх, і взагалі не потрібно випускати з уваги нічого, що, крім того, ще можна вигадати для збудження в дітей любові до школи...» [8, с. 22].

Видатна італійська вчена М. Монтессорі створила оригінальний дидактичний матеріал, який опосередковано готує дитину до майбутнього учіння. Це й «блоки циліндрів», «рамки-вкладки», «вирізна рухова абетка»,

«наждакові літери», «букви з шорсткого паперу», «фігурні вкладки для обведення» тощо. Застосування цих матеріалів забезпечує необхідний рівень інтелектуальної готовності та сформованості навичок письма у дітей дошкільного віку [3, с. 101]. М. Монтессорі стверджувала, що «навчання руки особливо важливо, тому що рука – експресивний інструмент людського розуму, це орган розуму» [там само, с. 280].

Провідна вчена сучасності у галузі дошкільної лінгводидактики А. Богуш зазначає, що для того, щоб у дитини сформувалася графічна навичка, у неї мають утворитися потрібні умовні рефлексії, асоціації між тим, що вона чує, говорить, і тим, що відтворює [2, с. 277]. Дослідниця стверджує, що в основі оволодіння навичкою письма лежать рухові навички. Також процес письма можна умовно поділити на декілька стадій. Становлення однієї з них відбувається у дошкільному віці. Саме ця стадія є орієнтовною, тому що у цей період дитина знайомиться з графічними формами і рухами, що пов'язані з графікою. Від правильної організації цього досвіду у значній мірі залежить успіх під час виконання перших письмових вправ [там само, с. 276].

А. Богуш є автором навчально-методичного посібника «Готуємо руку дитини до письма», у якому висвітлюються науково-теоретичні засади і методичні поради щодо організації цього процесу. Також у праці вміщено вправи з віршованими текстами для пальчикової гімнастики, зорові та слухові диктанти, дидактичні ігри для розвитку уваги та розвитку дрібної моторики, зразки різних видів штрихування і трафаретів друкованих букв, що є дієвими методами при підготовці руки дитини до письма.

Н. Малиновська, учениця А. Богуш, вивчає вплив гри на формування навичок письма у дошкільників. Ігри нею покласифіковано відповідно до функції, що тренується під час їх виконання: розвиток зорово-моторної координації, розвиток сприймання фігур, розвиток просторових уявлень і розвиток моторного компонента графічної навички [5, с. 26]. Вчена досліджує особливості підготовки ліворучої дитини до письма в умовах закладу дошкільної освіти [6]. Порівняльний аналіз ефективності способів підготовки дошкільника до письма дослідила у кандидатській дисертації І. Корякіна [7].

Фахівець з логопедії та корекційної роботи В. Левицький досліджував проблему формування графомоторних навичок у молодших школярів. Учений зазначає, що важливою умовою повноцінного оволодіння навичкою письма для учня початкової школи є достатній розвиток моторного компонента рухового аналізатора і готовності руки як інструмента графічної діяльності. У свою чергу формування графомоторних умінь у дитини необхідно починати до школи [4, с. 124].

Отже, розвиток графічних навичок є невід'ємним складником підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі, а техніка письма вимагає злагодженої роботи дрібних м'язів кисті та всієї руки, а також добре розвинутого зорового сприйняття й довільної уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У публікаціях провідного наукового співробітника Інституту психології імені Г. С. Костюка О. Чекстере започаткована проблема розвитку формоутворювальних рухів руки, дрібної мускулатури пальців рук за допомогою природних матеріалів. Вона здійснює дослідження у напрямі малювання на піску. Вона знайомить вихованців і вчителів з різними ігровими методиками малювання на піску, які відкривають широкі можливості для розвитку, корекції та навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. На її слушну думку, техніка малювання піском сприяє розвитку просторових уявлень та образно-логічного мислення, поліпшує координацію і пластичність рухів. У своїй роботі вона спирається на досвід німецького психолога-практика Марієлли Зейц, яка розробила методику формування графомоторних навичок за допомогою малювання фігур у пісочниці [9; 10].

Здійснений на теоретичному рівні аналіз психолого-педагогічної літератури та методичних розробок свідчить про те, що незважаючи на досить велику кількість досліджень з питання формування готовності старших дошкільників до навчання у школі, проблема підготовки дитини до письма потребує подальших наукових розробок, особливо щодо використання нових методів і засобів при організації цього процесу, що забезпечують її ефективність.

Мета статті: розкрити специфіку формування графічних навичок у дітей дошкільного віку засобами природних матеріалів, схарактеризувати методи та вправи, що є дієвими під час роботи з дітьми у визначеному напрямі.

Викладення основного матеріалу. Формування графомоторних навичок є одним із найскладніших етапів підготовки дітей дошкільного віку до систематичного шкільного навчання. Саме у цей період відбувається велике навантаження на дрібну моторику, яка розвивається у повсякденних ритуалах, таких, як-от: застібання гудзиків, шнуровання, користування застібками тощо. Також цей розвиток відбувається на спрямованих заняттях з підготовки руки до письма у закладах дошкільної освіти, на додаткових заняттях за межами дошкільного закладу та у домашніх умовах.

Розвиток графічних навичок у дітей дошкільного віку починається тоді, коли дитина вперше візьме до рук крейду, олівець чи пензлик. Під час малювання дитина зосереджується на роботі, вчиться ставити перед собою мету та досягати результату, самовиражається, пізнає оточуючий світ. У роботі з олівцем і пензликом формується правильний захват інструменту пальчиками – це вже передумова правильного письма.

Рука дитини дошкільного віку формується і готова повністю нести навантаження під час письма у школі вже із 7 років. До цього віку ще не повністю сформована кісткова система дитини, тому вправи для розвитку графічних навичок потрібно підбирати відповідно до віку та не переобтяжувати руку навантаженнями і статичною роботою.

Розвиток графомоторних навичок – це робота над зміцненням м'язів кисті рук, розвитком дрібної моторики, координації, зорієнтуванням на площині. Одноманітне написання літер та їх елементів стомлює дітей, не викликає у них інтересу, не активізує творчі здібності, не розвиває мовлення. Такий підхід до оволодіння письмом не сприяє ефективному оволодінню дошкільниками писемного мовлення.

Оскільки письмо має складну психофізичну структуру і включає механізм артикуляції та слухового аналізу, зорову пам'ять і зоровий контроль, зорово-моторні координації й моторний контроль, перцептивну регуляцію й комплекс лінгвістичних умінь, важливо підібрати такі методи і прийоми, що будуть цікаві дітям. Наповненість заняття різними видами активності, а також індивідуальний підхід забезпечить зацікавленість та інтерес дітей до виконання завдань.

Аналіз власного практичного досвіду дозволив визначити такі принципи роботи з дітьми з формування і розвитку графомоторних навичок, а саме:

1. Ігрова форма завдань. Початок роботи повинен містити в собі елемент гри, казки, неочікуваної постановки проблеми.

2. Доступність. Усі вправи мають бути підібраними відповідно до віку дітей та їх особливостей.

3. Творчий підхід у підборі завдань. Під час підбору завдань варто враховувати різні чинники, такі як погода, свято, настрій дітей.

4. Використання природних матеріалів. Тактильні матеріали можуть бути елементом заняття, або їх використання – це основна ціль. Матеріалами можуть бути манна, рисова, кукурудзяна крупа, пісок тощо.

5. Позитивні емоції. Вправи повинні виконуватися не з примусу, а з позитивним настроєм.

Усі ці елементи вдало поєднує в собі малювання на манці. Ці вправи є похідними від методики М. Монтессорі.

Нами виокремлено етапи малювання на манці. Розглянемо їх.

I етап – знайомство з крупою. Педагог розповідає про пряме призначення манної крупи, розповідає про правила роботи з манкою. На початкових заняттях потрібно дати дитині погратися, відчути матеріал на дотик, пофантазувати, зробити самостійні висновки щодо властивостей цього матеріалу.

II етап – малювання простих ліній, таких, як-от: доріжка для зайчика, стовпчик для лелеки тощо.

III етап – малювання першої літери свого імені та числа на позначення віку.

IV етап – робота з графічними доріжками різної складності: ламана лінія, хвиля, спіраль, дуга тощо.

V етап – малювання літер і цифр.

Важливим є процес підготовки до таких занять. Кожне заняття повинно бути сплановане та мати чітку структуру: тему, мету, очікуваний результат. Завчасно продуманий план заняття допоможе виділити основні елементи, які діти повинні засвоїти під час заняття. Обов'язково

помічайте, які елементи виходять у дітей, а які ще важко малювати. Порівняйте результати дитини з її попередніми, а не з іншими членами групи.

У кожної дитини має бути свій примірник матеріалів. Також вправи на кожному етапі повинні закінчуватися на позитиві – дайте можливість дітям намалювати те, що вони бажають. Саме під час цієї частини дитина матиме можливість в усій мірі проявити себе, самостійно повторити за бажанням пройдений матеріал.

Висновки. Розвиток графічних умінь набуває великої значущості в період старшого дошкільця. На цьому етапі дорослі, які навчають та оточують дітей, повинні шукати дієві методи та цікаві прийоми для розвитку дітей. Одним із таких методів є малювання на манці, що поєднує в собі природне бажання дитини малювати з бажанням пізнавати світ і матеріали, які нас оточують. Також малювання на манці дуже добре розвиває окомір, просторову координацію та призводить до простого, невимушеного, без зайвого напруження м'язів, виконання рухів. А це є підґрунтям для письма у шкільному віці.

Перспективою подальших досліджень є вдосконалення шляхів реалізації зазначеного методу у процесі підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021.
2. Богуш А. М., Малиновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік. Вид. 2-ге. Київ: Слово, 2016. 424 с.
3. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2016. 384 с.
4. Левицький В. Формування графомоторних вмінь у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку. *Педагогічні науки*. 2019. № 5. С. 121–130.
5. Малиновська Н. В. Гра як засіб формування навичок письма у дітей передшкільного віку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2019. № 2. С. 26–31.
6. Малиновська Н. В. Підготовка ліворукої дитини до письма. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2019. № 1. С. 89–97.
7. Порівняльний аналіз ефективності способів підготовки дошкільника до письма: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 1996. 188 с.
8. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. для студ. ВНЗ / упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Сміль. Київ: Вища школа, 1990. 423 с.
9. Чекстєре О. Ю. Методичні рекомендації при організації занять пісковою анімацією з дошкільниками. *Функціонування творчого мислення в умовах*

інформаційної невизначеності: матеріали XXIII Всеукр. наук.-практ. конф., 30 травня 2023 року. Київ, 2023. С. 118–123.

10. Чекстєре О. Ю. Просвітницька програма «піскова анімація» як інструмент психологічного забезпечення освітніх завдань НУШ в закладі дошкільної освіти. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/Тези_ПРОСВІТНИЦЬКА%20ПРОГРАМА.pdf

References

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]*. (2021). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bohush, A. M., & Malynovska, N. V. (2016). *Pershі kroky hramoty: peredshkilnyi vik [The first steps of literacy: preschool age]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
3. Dychkivska, I. M. (2016). *Pedahohika M. Montessori: vyklyky suchasnosti [M. Montessori's pedagogy: modern challenges]: monohrafiia*. Rivne: Volyn. oberehy [in Ukrainian].
4. Levytskyi, V. (2019). Formuvannia hraformotornykh vmin u ditei molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy rozumovoho rozvytku [Formation of graphomotor skills in children of primary school age with intellectual disabilities]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 5, 121-130 [in Ukrainian].
5. Malinovska, N. V. (2019). Hra yak zasib formuvannia navychok pysma u ditei peredshkilnoho viku [The game as a means of forming writing skills in preschool children]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukraiynskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy]*, 2, 26-31 [in Ukrainian].
6. Malinovska, N. V. (2019). Pidhotovka livorukoї dytyny do pysma [Preparing a left-handed child for writing]. *Psykhoholo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ [Psychological and pedagogical foundations of humanization of the educational process in schools and universities]*, 1, 89-97 [in Ukrainian].
7. Koriakina, I. V. (1996). *Porivnialnyi analiz efektyvnosti sposobiv pidhotovky doshkilnyka do pysma [Comparative analysis of the effectiveness of methods of preparing a preschooler for writing]*. (PhD diss.). Kharkivskiy derzh. pedahohichnyi un-t im. H.S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Borysova, Z. N. (Ed.). (1990). *Khrestomatiia z istorii doshkilnoi pedahohiky [Textbook on the history of preschool pedagogy]: navch. posibnyk dlia stud. VNZ*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
9. Chekstere, O. Yu. (2023). *Metodychni rekomendatsii pry orhanizatsii zaniat piskovoїu animatsiieiu z doshkilnykamy [Methodical recommendations for organizing sand animation classes with preschoolers.]*. In *Funktsionuvannia tvorchoho myslennia v umovakh informatsiinoї nevyznachenosti [Functioning of creative thinking in conditions of information uncertainty]: materialy XXIII Vseukraiynskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 118-123). Kyiv [in Ukrainian].
10. Chekstere, O. Yu. *Prosvitnytska prohrama «piskova animatsiia» yak instrument psykhoholichnoho zabezpechennia osvitynih zavdan NUSH v zakladi doshkilnoi osvity [Educational program "sand animation" as a tool for psychological support of educational tasks of the National Academy of Sciences in the preschool education institution]*. Retrieved from file:///C:/Users/user/Desktop/Tezy_PROSVITNYTsKA%20PROHRAMA.pdf [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 20.05.2024

УДК 378.011.3-051:78]:37.014.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-93-98](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-93-98)

ІРКЛІЄНКО ВІКТОРІЯ СТЕПАНІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри музики імені Григорія Левченка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, Україна

Viktoria Irklienko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Hryhorii Levchenko Department of Music, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: vita.irka2@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5731-3751>

ЯКОВЛЕВ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ,

старший викладач кафедри музики імені Григорія Левченка,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Volodymyr Yakovlev,

Senior Lecturer at the Hryhorii Levchenko Department of Music, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: vladimiryakovlev675@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4057-8897>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ДО ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

А Висвітлюється процес формування готовності майбутніх учителів мистецтва до освітньої діяльності в умовах Нової української школи. Зазначається, що основним завданням, яке постає перед науково-педагогічними працівниками закладу вищої освіти (ЗВО) і які забезпечують процес фахової підготовки впродовж формальної освіти – підготовка висококваліфікованого дипломованого бакалавра та/ або магістра, здатного забезпечити прогнозовані результати навчання, які передбачають освітні програми.

Автори доводять думку, що такий процес має носити системний характер, основою якого є взаємозв'язок і взаємозалежність усіх компонентів формування готовності до професійної діяльності в умовах Нової української школи.

Готовність як особистісне утворення набувається в результаті навчання у ЗВО і має структуру: науково-теоретичний, практичний компоненти, формування навичок soft skills. Науково-теоретичний компонент готовності майбутнього вчителя мистецтва спрямований на нормативно-правову, психолого-педагогічну, музично-теоретичну, музично-практичну, методичну підготовку. Практичний компонент передбачає практичну підготовку у закладах освіти і культури і спрямований на максимальну наближеність до реальних умов педагогічної діяльності.

Формування навичок soft skills у процесі фахової підготовки майбутніх учителів мистецтва є системним і цілеспрямованим процесом, у результаті якого впродовж освітньої діяльності відбувається формування необхідних для сучасного педагога умінь щодо міжособистісного спілкування й нестандартного вирішення проблем (спорів, конфліктів), налагодження педагогічної взаємодії на принципах поваги, такту, толерантності, командного усвідомлення, що, безумовно, винятково позитивно для професійного становлення майбутнього фахівця.

Наскрізний характер у формуванні готовності до професійної діяльності вчителя мистецтва в умовах Нової української школи вибудовується в узгодженні стратегії підготовки, розробленні та реалізації освітньо-професійної програми, доборі освітніх компонентів, організації і реалізації освітнього процесу з урахуванням новітніх освітніх стратегій і підходів до формування майбутнього фахівця педагогічної галузі.

Ключові слова: вчитель; мистецтво; музичне мистецтво; професійна діяльність; готовність до професійної діяльності; загальні і фахові компетентності; soft skills

FUTURE ART TEACHERS' READINESS FORMATION FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES
IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

S This article highlights the process of future art teachers' readiness formation for educational activities under the conditions of the New Ukrainian School. It is noted that the main objective faced by the scientific and pedagogical staff of the institution of higher pedagogical education, which ensure the process of professional training during formal education, is the preparation of highly qualified bachelor's degree and/or master's degree students capable of providing the predicted learning outcomes provided for by the educational programs.

The authors prove that such a process should be systemic, the basis of which is the interconnection and interdependence of all components of readiness formation for professional activity in the conditions of the New Ukrainian School.

Readiness as a personal education is acquired while studying at a higher education institution and has the following structure: scientific and theoretical, practical components, and formation of soft skills. The scientific-theoretical component of the future art teacher's readiness is aimed at normative-legal, psychological-pedagogical, musical-theoretical, musical-practical, and methodical training. The practical component involves practical training in educational and cultural institutions and is aimed at a maximum approximation of the actual conditions of pedagogical activity.

Soft skills formation in the process of future art teacher professional training is a systematic and purposeful process, as a result of which, in the course of educational activity, the skills necessary for a modern teacher are formed regarding interpersonal communication and non-standard problem solving (disputes, conflicts), the establishment of pedagogical interaction based on the principles of respect, tact, tolerance, and team awareness, which, of course, is beneficial for a future specialist's professional development.

The cross-cutting character in art teachers' readiness formation for professional activity in the conditions of the New Ukrainian School is built in the coordination of the preparation strategy, the development and implementation of the educational and professional program, the selection of educational components, the organization, and the implementation of the educational process, considering the latest educational strategies and approaches to the formation of a future specialist in the field of pedagogy.

Keywords: a teacher; art; musical art; professional activity; readiness for professional activity; general and professional competences; soft skills

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Спрямованість шкільної реформи «Нова українська школа» на гуманізацію освітнього процесу, збереження цінностей дитинства і відповідно до цього особистісний підхід; створення середовища психологічного комфорту, реалізації творчого потенціалу учня мають сприяти формуванню мистецьких компетентностей сучасних школярів. В умовах запровадження реформи важливим складником цього процесу є наявність висококваліфікованих фахівців, у яких сформовані загальні та фахові компетентності, які мислять критично, мають педагогічно-мистецьку освіту, бажання і можливості навчатися впродовж життя. Реалізація зазначених положень у відповідних освітньо-професійних програмах підготовки сучасного фахівця мистецько-педагогічного профілю употужнює процес ефективного впровадження реформи Нової української школи та є актуальною, бо мотивує вчителя розвиватися професійно, мати свободу творчості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутніх педагогів та їхньої готовності до здійснення педагогічної діяльності багатоаспектно представлені у наукових роботах вітчизняних дослідників. Зокрема, загальнотеоретичні питання висвітлені у роботах І. Зязюна, Н. Кузьміна, Л. Хомич; готовність до різного роду педагогічної діяльності – у Н. Волкової, Г. Троцько, О. Шпак. Аналіз філософських підходів до підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва досліджують О. Моренко (акмеологічний підхід) [6], Є. Проворова (праксеологічний підхід) [8]. Специфіку підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін в умовах інформаційного суспільства представлено у наукових розвідках Н. Сулаєвої [10]. Методичне обґрунтування реалізації компетентнісного підходу до професійної освіти музикантів-педагогів висвітлює

в наукових розвідках Н. Дем'яно [2]. Практичний складник у системі професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері музичного мистецтва досліджує В. Ірклієнко [3], а вокальна підготовка майбутніх педагогів-музикантів першого (бакалаврського) рівня освіти стала предметом дослідження Н. Ремезової [9].

Однак проблема формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до освітньої діяльності в умовах Нової української школи є надзвичайно актуальною й потребує подальшого дослідження.

Мета статті – розкрити процес формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до освітньої діяльності в умовах Нової української школи.

Викладення основного матеріалу. Реалізація ключових компонентів процесу реформування закладу загальної середньої освіти базується, насамперед, на можливостях і готовності спеціалістів – учителів до подальшої професійної діяльності. Готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до освітньої діяльності в умовах Нової української школи (далі – НУШ) є визначальним для організації якісного освітнього процесу.

У науковій спільноті актуальним і широко обговорюваним є питання готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності. Можемо констатувати, що це поняття багатогранне і розглядається з особистісної та операційно-технічної точок зору, де особистісний підхід передбачає сформовану емоційно-почуттєву, інтелектуальну, мотиваційну та інші сфери майбутнього вчителя, а операційно-технічний – інструментарій педагога для здійснення педагогічної діяльності, сформовані фахові компетентності.

Науковиця Т. Гармаш виокремлює наступні підходи до трактування поняття «готовність до професійної діяльності» і вбачає їх такими: функціональний, особистісний,

особистісно-діяльнісний, результативно-діяльнісний, акмеологічний [1, с. 1–10].

Долучаємося до думки І. Коновальчук, яка на основі аналізу багатьох трактувань цього поняття вважає, що готовність – це складне структурне утворення особистості, яке сформоване в результаті діяльності чи спеціальної підготовки. Воно є поєднанням психофізіологічних, особистісних, пізнавальних якостей, наявних цінностей, установок, знань, умінь, навичок, певного досвіду. Це здатність до виконання певної діяльності [4, с. 340].

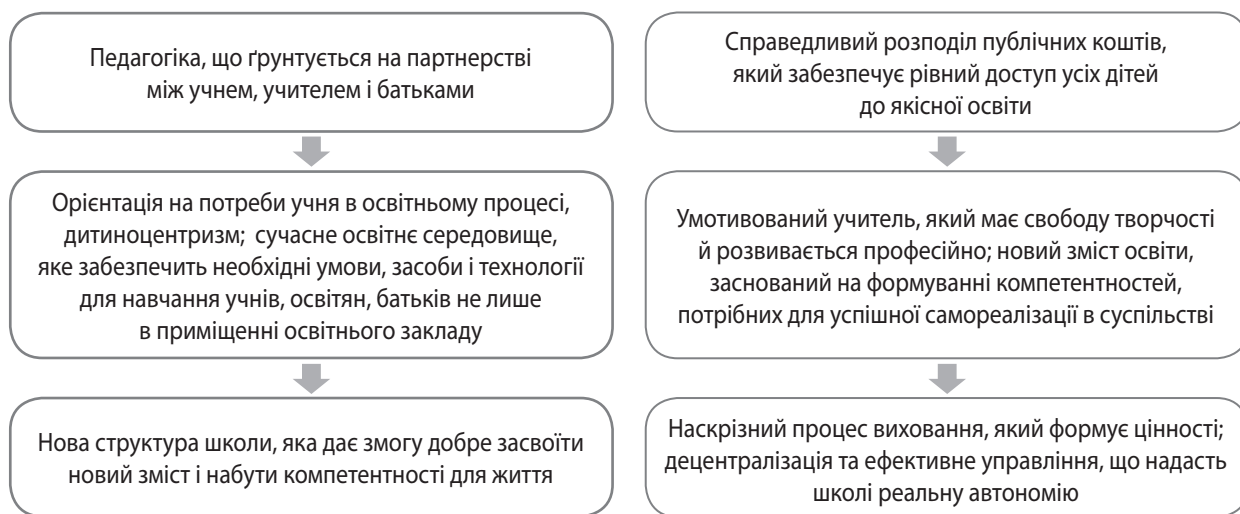
Результатом підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва має стати готовність до освітньої діяльності у Новій українській школі. Водночас готовність до

мистецько-педагогічної діяльності є умовою для вдосконалення в професії, для навчання впродовж життя.

Основним завданням, яке постає перед науково-педагогічними працівниками закладів вищої мистецько-педагогічної освіти, є забезпечення у процесі формальної освіти ефективної фахової підготовки висококваліфікованого дипломованого бакалавра та/або магістра, здатного забезпечити прогнозовані результати навчання, що передбачають модельні освітні програми мистецької освітньої галузі закладів загальної середньої освіти. Така підготовка має базуватися на врахуванні формули НУШ, яка передбачає ключові компоненти [7] (табл. 1):

Таблиця 1

Ключові компоненти НУШ (авторське опрацювання)

Підготовка майбутнього фахівця мистецької освітньої галузі у закладі вищої педагогічної освіти, його готовність до роботи у Новій українській школі має базуватися на комплексному підході, який стосується різних сфер музичної освіти (музично-естетичної, музично-педагогічної, художньої). Усі вони складають основу світоглядної, естетичної, мистецької, професійної готовності майбутнього фахівця до роботи у закладі загальної середньої освіти з реалізації реформи Нової української школи. Підкреслимо, що такий процес має носити системний, наскрізний характер у підходах до стратегії підготовки фахівця, вибудовування освітньо-професійної програми, добору відповідних освітніх компонентів, організації освітнього процесу, обрання методичного інструментарію, можливості реалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва у різноманітних видах діяльності тощо. Системний підхід у підготовки вчителя мистецтва передбачає взаємозв'язок і взаємозалежність усіх компонентів формування готовності до професійної діяльності.

Готовність як особистісне утворення, набуте у результаті спеціального навчання, включає у свою структуру науково-теоретичний і практичний компоненти, формування навичок soft skills.

На нашу думку, науково-теоретичний компонент готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає нормативно-правову, психолого-педагогічну,

музично-теоретичну, музично-практичну, методичну, а практичний компонент – практичну підготовку у закладах освіти і культури.

Додамо, що майбутнього фахівця, який працюватиме у системі «людина-людина», необхідно підготувати до непередбачуваних ситуацій, до професійної діяльності роботи, де іноді відсутні єдині вимоги до вирішення професійної задачі. Навички soft skills – це особисті характеристики, вміння та навички, завдяки яким майбутній фахівець буде здатним працювати в команді, вибудовуючи міжособистісну взаємодію відповідно до моральних, духовних, етичних і правових норм; усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми, успішно взаємодіяти в команді під час розв'язання будь-яких питань. Для майбутніх педагогів вони є вкрай важливим для комунікації, проведення уроків сучасного типу з використанням різноманітних форм активізації пізнавальної діяльності.

Розкриємо компоненти готовності майбутнього вчителя мистецтва (музичного мистецтва) до професійної діяльності у закладах освіти.

Опанування нормативних і вибіркового освітніх компонентів вимагає знання нормативних вимог щодо здійснення освітньої діяльності в сучасних закладах загальної середньої освіти. Це формує здатність проявляти ініціативу і приймати доцільні й відповідальні рішення в проблемних ситуаціях; діяти в нестандартних умовах і нести

відповідальність за прийняті рішення; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. Тому оволодіння знаннями основних нормативних актів і документів, які регламентують організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти, є важливим складником готовності майбутнього вчителя мистецтва до роботи у НУШ і має відбуватися при викладанні загальних і фахових освітніх компонентів.

Психолого-педагогічна підготовка здійснюється при вивченні таких освітніх компонентів, як психологія, педагогіка, методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності, основи інклюзивної освіти, педагогіка загальної середньої та позашкільної освіти, психологія загальної середньої та позашкільної освіти тощо. Вона спрямована на формування здібностей до самоосвіти, саморозвитку, самоорганізації, співробітництва. Формування загальних компетентностей передбачає здатність володіти гнучким способом мислення, який дає можливість зрозуміти і розв'язати проблеми та завдання професійної діяльності; здатність здійснювати освітню і науково-дослідницьку діяльність на основі гуманістичного світогляду та розуміння сутності педагогічних явищ і процесів; здатність на основі самопізнання формувати власний стиль педагогічної та художньо-творчої діяльності; здатність до самовдосконалення і самопізнання.

Фахові компетентності спрямовані на формування у студента здатності володіти системою психолого-педагогічних категорій із метою вирішення дослідницьких і практичних завдань, уміння вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом педагогіки і психології.

Психолого-педагогічна підготовка передбачає розвиток різноманітних навичок, зокрема вміння ефективно спілкуватися у різних ситуаціях; формування нових систем цінностей, навичок творчого розв'язання проблем і вміння працювати з двозначними, суперечливими, або парадоксальними ситуаціями. Також важливим є здатність організувати та опрацювати великий обсяг інформації, розвиток майстерності, встановлення ефективної самооцінки та особистої адаптації до організаційних і загальнолюдських цінностей.

Запорукою формування мистецько-професійної готовності є опанування музично-теоретичних і музично-практичних дисциплін. Підкреслимо, що формування фахових компетентностей, зокрема здатності до мистецької (інструментальної, вокальної, диригентсько-хорової) та культурно-просвітницької діяльності з використанням регіональної мистецької спадщини; до компетентної оцінки мистецько-педагогічних явищ; здатності обґрунтовувати та втілювати педагогічно-виконавський задум і здійснювати інтерпретацію мистецького (музичного) твору засобами професійно-педагогічного мовлення має здійснюватися на практичних індивідуальних заняттях з основного музичного інструмента, практикуму шкільного репертуару, хорового диригування, постановки голосу, сольного співу і диригування. Саме на таких індивідуально-практичних заняттях формується індивідуальний стиль мистецько-творчої діяльності через самопізнання, самовдосконалення, самовиховання в освітнього просторі ЗВО; вдосконалюється

володіння основними прийомами виконання музичних творів, уміння інтегрувати складні виконавські техніки (інструментальні, вокальні, диригентські) у професійній діяльності. Добір програми з урахуванням специфіки (зокрема, регіональної) художніх напрямів, стилів, жанрів, уміння вербально і виконавсько інтерпретувати мистецькі (музичні) твори дає можливість сформувати музичний (інструментальний, вокальний, хоровий) репертуар для використання його у навчальній і позанавчальній (позакласній, позашкільній) роботі на посаді вчителя мистецтва, зокрема музичного мистецтва, керівника мистецького колективу, педагога-організатора, художнього, музичного керівника. Вільне володіння майбутнім фахівцем музичним інструментом, голосом, диригентськими навичками дає можливість учителю реалізувати власні виконавські здібності, проявити артистизм, виступити у ролі артиста-виконавця через участь у тематичних вечорах, літературно-музичних композиціях, лекціях-концертах, дитячій філармонії, концертних програмах. «Живе» звучання інструменту, голосу у виконанні вчителя є прикладом для учнів і підкреслює важливість і можливості предметів мистецького спрямування.

Не піддається сумніву теза про те, що в підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва домінують є спрямованість, пріоритет спеціальних знань і вмінь. Для майбутніх учителів, які в подальшій педагогічній роботі мають виконувати мультифункційні обов'язки, зокрема організувати колективне музикування, вокальне виконання, створювати і керувати інструментальним ансамблем, вокальним, хоровим колективом, виступати в ролі аранжувальника, сценариста, постановника, іноді звукорежисера такі знання опановуються при вивченні теорії музики і сольфеджіо, історії української і зарубіжної музики, народознавства та музичного фольклору України, хорознавства, основ режисури та звукорежисури, основ хореографічного, театрального та образотворчого мистецтв, комп'ютерного аранжування тощо. Кожна з дисциплін ставить на меті, перш за все, опанування студентами спеціальних теоретичних музикознавчих знань, формування уміння і навичок їх застосовувати у професійній діяльності вчителя мистецтва НУШ.

Зауважимо, що формування готовності до методичної діяльності має зреалізуватися у ході вивчення таких освітніх компонентів, як методика викладання мистецької освітньої галузі, методика викладання мистецтва, інноваційні музично-педагогічні технології, методика викладання образотворчого, хореографічного, театрального та екранного мистецтва, методика роботи з академічним, народним, естрадним колективом тощо. При формуванні робочих програм освітніх компонентів зважаємо на принцип концентризму, який передбачає послідовність вивчення матеріалу від простого до складного, від конкретного до загального, від раніше вивченого до засвоєння складних понять зі збагаченням їх новими науково-теоретичними, науково-методичними положеннями. Підкреслимо тісний міжпредметний зв'язок освітніх компонентів підготовки майбутнього вчителя мистецтва (музичного мистецтва) до роботи у НУШ. Основу методичної готовності майбутнього фахівця складають проєктування, організація і управління, моделювання і діагностика результатів.

Достатньо вичерпно критерії методичної готовності вчителя мистецької галузі висвітлені у дослідженнях Є. Проворової, яка визначає їх як: міру сформованості спонукальних мотивів та ціннісних орієнтацій до оволодіння методичною діяльністю; ступінь розуміння сутності, особливостей та вимог до методичної діяльності; міру здатності до творчих упроваджень у методичній діяльності; ступінь сформованості емоційно-вольової включеності до методичної діяльності; ступінь оволодіння комунікативною діяльністю на основі сформованої асертивності. Науковиця стверджує, що діагностика стану методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва відповідно запропонованих критеріїв дозволяє визначити її рівні, а саме: формально-наслідувальний, відтворювально-продуктивний, адаптивно-конструктивний та творчо-інтерпретаційний. Визначені рівні відрізняються здатністю студентів до творчого самовиявлення у практичних вимірах методичної діяльності – проєктуванні, реалізації планів, аналізі та оцінюванні її результатів [8, с. 234].

Практична підготовка фахівців є важливою для готовності майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва) до реалізації основних положень Нової української школи. Усвідомлення специфіки роботи учителя мистецтва (музичного мистецтва) має відбуватися на навчальній практиці, яка передбачає ознайомлення майбутніх фахівців із педагогічною діяльністю вчителів мистецтва (музичного мистецтва) в закладах загальної середньої освіти.

Студенти спеціальності 013.14 Середня освіта (Музичне мистецтво) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка проходять практику у закладі загальної середньої освіти, де спостерігають, аналізують, узагальнюють досвід роботи вчителя мистецтва (музичного мистецтва) у Новій українській школі; його види діяльності, психолого-педагогічний, методичний інструментарій, використання традиційних та інноваційних підходів та технологій.

Виробничі практики на меті мають актуалізацію та систематизацію теоретичних знань студентів, їх інтегральної, загальних та фахових компетентностей у реальних умовах організації освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Важливим в освітньому процесі НУШ є командна робота педагогів різних мистецьких сфер, до прикладу курс «Мистецтво» можуть забезпечувати вчителі музичного мистецтва, художньої культури, образотворчого мистецтва, а тому спільне планування буде важливим для досягнення результату. Тому в цьому контексті формування м'яких навичок у студентів – майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва) – є важливими.

Долучаємося до думки науковиці Л. Фамілярської, яка до трактування терміну «soft skills» підходить з соціологічних позицій і характеризує його як сукупність особистісних характеристик. Вона наголошує на взаємодії у процесі професійної діяльності, що передбачає знаходити підхід до людей і вміння їх переконувати, вести переговори процеси; працювати в команді на основі міжособистісного спілкування; особистісно розвиватися і бути ерудованим, креативним, саморганізованим тощо [11, с. 43].

Традиційно до навичок soft skills відносять такі вміння: активне слухання (здатність уважно слухати, ставлячи допоміжні запитання, що дозволяють опоненту ширше розкрити думку та зрозуміліше пояснити свою позицію); вміння вести перемовини; невербальні елементи комунікації (вміння не тільки висловлювати думку розумно та стисло, але й застосовувати жести, міміку, поставу на підтвердження слів, що робить спілкування більш виразним); уміння переконувати; вміння презентувати та виступати публічно; storytelling (вміння розповідати); письмові навички (наприклад, уміння укладати звіти, вести бізнес-комунікацію) [12, с. 178]. Важливим є в цьому руслі також уміння критично мислити, аналізувати ситуацію, що склалася, робити корисні висновки та змінювати поведінку відповідно до середовища.

Необхідними характеристиками майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва) є емпатія, здатність відчувати, розуміти та аналізувати музичний твір, почуття та емоції інших людей; емоційний інтелект, позитивне світосприйняття, що є важливим складником мистецтва [10, с. 15]. Тому в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва необхідно використовувати широкий арсенал інтерактивних методів, прийомів, форм роботи. До найбільш ефективних віднесемо роботу в парах, роботу в малих групах, метод «Акваріум», «Ажурна пилка». Оптимальними для формування навичок soft skills є метод проєктів та їхня презентація в межах здобувачів вищої освіти освітньої програми, академічної групи. Під час аудиторних занять доречно використовувати «Мозковий штурм», «Коло ідей», «Мікрофон» [12, с. 179].

Вкрай важливим є діяльність кураторів академічних груп на початковому етапі підготовки майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва), яка спрямована на формування навичок soft skills і яка відбувається у ході підготовки і проведення позааудиторних заходів. До прикладу, проведення таких заходів, як «Зорепад» (презентація студентів I курсу), «Театр казок», «Народний календар», які щорічно відбуваються на факультеті педагогічної і мистецької освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, допомагають у створенні студентського колективу, гуртують, навчають командній роботі, формують уміння презентувати спільну роботу, домовлятися при розв'язанні проблем, комунікувати у вербальний і невербальний спосіб. Така підготовка до майбутньої професійної діяльності перегукується з вимогами Міністерства освіти і науки України щодо викладання освітньої галузі «Мистецтво» у 2022/2023 навчальному році, у яких зазначено, що результатами навчання також є формування в учнів уміння демонструвати результати власної творчості, уміння пояснити свій задум, презентувати власні ідеї і напрацювання, критично оцінювати власні успіхи і досягнення [5].

Висновки з даного дослідження. Готовність до педагогічної діяльності на професійному рівні є необхідною передумовою для подальшого прогресу суспільства. Вчителі, що мають чітку професійну мету і відчуття мотивації до постійного самовдосконалення, створюють надійну основу для якісного освітнього процесу.

Особливості процесу формування готовності майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва) до освітньої діяльності в умовах Нової української школи полягають у формуванні готовності до професійної діяльності, яка трактується як особистісне утворення, набуте у результаті спеціального навчання і включає у свою структуру науково-теоретичний та практичний компоненти, формування навичок soft skills.

Реалізації провідних положень теорії та методики мистецької освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти дозволяє здійснювати організаційний, освітній, методичний супровід освітньої та мистецько-педагогічної діяльності в організаціях загальної мистецької (музичної) освіти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із удосконаленням професійної підготовки майбутніх учителів мистецтва (музичного мистецтва) у процесі неформальної мистецької освіти та змістового наповнення системи занять у мистецько-творчих колективах. Одним із напрямів неформальної освіти є участь студентів у різних художньо-творчих колективах, заходах мистецького спрямування.

Список використаних джерел

1. Гармаш Т. А. Готовність до професійної діяльності як передумова ефективної управлінської діяльності майбутнього фахівця із логістики. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 1–10.
2. Дем'яно Н. Ю. Компетентнісний підхід до професійної освіти музикантів-педагогів. *Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (I освітній рівень)*: монографія. Київ, 2020. С. 19–26.
3. Ірклієнко В. С. Загальні положення щодо організації практики студентів у ПНПУ імені В. Г. Короленка. *Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (I освітній рівень)*: монографія. Київ, 2020. С. 230–237.
4. Коновальчук І. М. Аналіз сутності готовності вчителів початкових класів до міжособистісної взаємодії з дітьми та батьками в ситуації конфлікту. *Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи*: монографія / за заг. ред.: В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир: Вид-ць О. О. Євенок, 2019. С. 338–349.
5. Методичні рекомендації щодо викладання освітньої галузі «Мистецтво» у 2022/2023 навчальному році. Додаток 12 до листа Міністерства освіти і наук України від 19.08.2022 р. №1/9530-22. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-osvitnoyi-galuzi-mystetstvo-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi>
6. Моренко О. М. Акемологічний підхід як основа особистісно-професійного самовдосконалення майбутнього фахівця. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 80. С. 170–174.
7. Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
8. Проворова Є. М. Теорія і практика методичної підготовки майбутнього вчителя музики на засадах прaxeологічного підходу: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018. 502 с.
9. Ремезова Н. М. Вокальна підготовка майбутніх педагогів-музикантів І (бакалаврського) рівня вищої освіти. *Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (I освітній рівень)*: монографія. Київ, 2020. С. 100–108.
10. Сулаєва Н. Підготовка майбутніх учителів мистецьких дисциплін в умовах інформаційного суспільства. *Мистецька освіта в інформаційному суспільстві*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 20-21 трав. 2021 р.). Полтава, 2021. С. 1–16.
11. Фамілярська Л. Л. Особливості розвитку сучасного педагога в системі післядипломної освіти. *Science Rise: Pedagogical Education*. 2014. № 6(14). С. 43–45.

12. Яковлев В. Формування навичок SOFT SKILLS у здобувачів освіти в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Мистецька освіта в інформаційному суспільстві*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 20-21 трав. 2021 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. С. 178–180.

References

1. Harmash, T. A. (2017). Hotovnist do profesiinoi diialnosti yak peredumova efektyvnoi upravlinskoj diialnosti maibutnoho fakhivtsia iz lohistyky [Readiness for professional activity as a prerequisite for effective managerial activity of the future logistics specialist]. *Naukovyi ohliad [Scientific review]*, 4 (36), 1-10 [in Ukrainian].
2. Demianko, N. Yu. (2020). Kompetentnisnyi pidkhid do profesiinoi osvity muzykantiv-pedahohiv [A competent approach to the professional education of musician-pedagogues]. In *Zmistovyi skladnyk formalnoi profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva (I osvitnii riven)* [Content component of formal professional education of music teachers (I educational level)]: monohrafiia (pp. 19-26). Kyiv [in Ukrainian].
3. Irlklienko, V. S. (2020). Zahalni polozhennia shchodo orhanizatsii praktyky studentiv u PNPU imeni V. H. Korolenka [General regulations regarding the organization of students' practice at V.G. Korolenko PNPU]. In *Zmistovyi skladnyk formalnoi profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva (I osvitnii riven)* [Content component of formal professional education of music teachers (I educational level)]: monohrafiia (pp. 230-237). Kyiv [in Ukrainian].
4. Konovalchuk, I. M. (2019). Analiz sutnosti hotovnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv do mizhosobystisnoi vzaiemodii z ditmy ta batkamy v sytuatsii konfliktu [Analysis of the essence of primary school teachers' readiness for interpersonal interaction with children and parents in a conflict situation]. In V. Ye. Lytnova, N. Ye. Kolesnyk, T. V. Zaviiazun (Eds.), *Systema pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv u konteksti stanovlennia Novoi ukrainskoj shkoly [The system of training future specialists in the context of the formation of the New Ukrainian School]*: monohrafiia (pp. 338-349). Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok [in Ukrainian].
5. *Metodychni rekomendatsii shchodo vykladannia osvitnoi haluzi «Mystetstvo» u 2022/2023 navchalnomu rotsi [Methodological recommendations for teaching the educational field «Art» in the 2022/2023 academic year]*. Dodatok 12 do lysta Ministerstva osvity i nauk Ukrainy vid 19.08.2022 r. №1/9530-22. Retrieved from <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-osvitnoyi-galuzi-mystetstvo-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi> [in Ukrainian].
6. Morenko, O. M. (2017). Akmeolohichniy pidkhid yak osnova osobystisno-profesijnoho samovdoskonalennia maibutnoho fakhivtsia [Acmeological approach as the basis of personal and professional self-improvement of the future specialist]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 80, 170-174 [in Ukrainian].
7. *Nova Ukrainska Shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [Pedagogical sciences: coll. of science works]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Provorova, Ye. M. (2018). *Teoriia i praktyka metodychnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky na zasadakh prakseolohichnoho pidkhodu [Theory and practice of methodical training of the future music teacher based on the praxeological approach]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
9. Remezova, N. M. (2020). Vokalna pidhotovka maibutnykh pedahohiv-muzykantiv I (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Vocal training of future teachers-musicians of the 1st (bachelor) level of higher education]. In *Zmistovyi skladnyk formalnoi profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva (I osvitnii riven)* [Content component of formal professional education of music teachers (I educational level)]: monohrafiia (pp. 100-108). Kyiv [in Ukrainian].
10. Sulaieva, N. (2021). Pidhotovka maibutnykh vchyteliv mystetskykh dystsyplyn v umovakh informatsiinoho suspilstva [Training of future teachers of art disciplines in the conditions of the information society]. In *Mystetska osvita v informatsiynomu suspilstvi [Art education in the information society]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 1-16). Poltava [in Ukrainian].
11. Familiarska, L. L. (2014). Osoblyvosti rozvytku suchasnoho pedahoha v systemi pislidyplomnoi osvity [Features of the development of a modern teacher in the system of postgraduate education]. *Science Rise: Pedagogical Education*, 6 (14), 43-45 [in Ukrainian].
12. Yakovliev, V. (2021). Formuvannia navychok SOFT SKILLS u zdobuvachiv osvity v protseji fakhovoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Formation of SOFT SKILLS among students in the process of professional training of future music teachers]. In *Mystetska osvita v informatsiynomu suspilstvi [Art education in the information society]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 178-180). Poltava [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 14.05.2024

УДК 378.011.3-051:73/76]:37:001.895

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-99-103](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-99-103)

NATALIIA SULAIEVA,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Hryhorii Levchenko Department of Music, Dean of the Faculty of Pedagogical and Art Education, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Honoured Artist of Ukraine, Ukraine

Сулаєва Наталія Вікторівна,

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри музики імені Григорія Левченка, деканка факультету педагогічної і мистецької освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України, Україна

E-mail: sula_nata@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5066-8605>

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ART TEACHERS TO THE USAGE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

A This article highlights approaches for training future art teachers at general secondary education institutions to use innovative technologies in their professional activities. The ways of forming the competencies of future teachers of music, visual, and choreographic arts to introduce information, intensive, integrative, and creative technologies into the educational process are characterized and identified. The importance of creating appropriate conditions for training future art teachers to use innovative technologies in higher pedagogical education institutions is emphasized: creating a favorable educational environment in a pedagogical university where students can receive formal and non-formal art education; constant updating of the content, organizational forms, and methods of information support for teaching art disciplines; and activation of students' extracurricular time through non-formal art education in artistic and creative groups.

Keywords: art teacher training; innovative technologies; formal education; non-formal education

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

S Висвітлено підходи до підготовки майбутніх учителів мистецтва закладів загальної середньої освіти використовувати інноваційні технології в професійній діяльності. Схарактеризовано та визначено шляхи формування в майбутніх учителів музичного, образотворчого та хореографічного мистецтва компетентностей упроваджувати в освітній процес інформаційні, інтенсивні, інтегративні технології та технології креативної спрямованості. Підкреслено важливість створення в закладі вищої педагогічної освіти відповідних умов для підготовки майбутніх учителів мистецтва використовувати інноваційні технології: створення в педагогічному університеті сприятливого освітнього середовища, в якому студенти мають змогу отримувати формальну і неформальну мистецьку освіту; постійне оновлення змісту, організаційних форм і методів інформаційної підтримки викладання мистецьких дисциплін; активізація позанавчального часу студентів за рахунок отримання ними неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах.

Ключові слова: підготовка учителів мистецтва; інноваційні технології; формальна освіта; неформальна освіта

The relevance of the issue in general and its connection with significant practical tasks. The challenging situation in the education system in Ukraine due to the war with russia requires immediate resolution. Firstly, it is about finding the most effective ways to restore the lost quality of domestic training of future specialists in higher education institutions who have not had the opportunity to receive live education for more than three years. At best, they studied in a mixed mode, but still, a significant number of students of Ukrainian

higher education institutions were forced to study online. Among them are students of higher pedagogical education institutions. The problem of distance learning was particularly acute for students of those pedagogical specialties whose training is mostly aimed at developing practical skills. These specialties include 014.12. Secondary Education (Fine Arts), 014.13. Secondary education (Music), 014. Secondary Education (Choreography). The content of the training of future art teachers of general secondary education institutions

includes about 25% of disciplines aimed at developing skills in performing and presenting vocal, instrumental, choreographic, or visual works.

The ability of a teacher to present works of art to students, to enthuse them, and to give them the joy of learning about their own culture and the culture of other nations is an essential component of the education of young Ukrainians. After all, it is the art teacher of a general secondary education institution who is entrusted with the mission of forming the general cultural competence of the young generation of our country, which involves the awareness and self-expression of each individual in the world of culture, a deep understanding of their own national identity.

The ideal conditions for training an art teacher who would be able to implement such tasks are direct interaction between a student and a teacher in real life, which seems doubtful today due to the ongoing war. One way out of the situation is to enrich the educational process with innovative technologies that would make it possible to compensate for the lack of live training and significantly improve the quality of educational services for future art teachers in general secondary education. In the future, such teachers will be able to use innovative technologies in their professional activities and effectively influence the formation of young Ukrainians.

Analysis of previous studies and publications. Topical issues of introducing innovative technologies in the process of teaching future art teachers have been studied by Ukrainian scientists. Among them are the scientific researches of O. Kravoska and I. Vyhovskyi [7; 8], who devoted their research to the usage of innovative educational technologies in the process of professional training of a future primary school teacher's creative personality in the field of art education. Also valuable for our study are the works of O. Bukhnieva [3], who identified the potential of innovative technologies in art education. Valuable for our article are the works of N. Beliavina [1] and M. Derhach [4], who studied various aspects of the usage of innovative technologies while teaching art disciplines. Also interesting is the study of T. Turchyn [13], who identified the main principles of modernization of primary music education. The research by O. Bukhnieva [3], which identified the potential of innovative technologies in art education, is also relevant. No less worthwhile is the study by I. Bilous [2] on the usage of innovative teaching technologies in the context of the development of modern education, etc. The study of the national literature has made it possible to state that the issue of professional training of future art teachers in higher pedagogical education institutions of Ukraine to use innovative technologies in the process of teaching art disciplines in general secondary education institutions has not received due attention.

The purpose of the article is to determine the main approaches to training future art teachers of general secondary education institutions to use innovative technologies in the educational process.

Objectives of the study. They are the following: to characterize the main concepts of the study, to identify innovative technologies that deserve special attention of future teachers of music, visual, and choreographic arts, to determine the conditions for efficient preparation of future art teachers for the introduction of innovative technologies in the educational process of general secondary education institutions.

Presentation of the main research. The modern system of training future art teachers of general secondary education institutions is aimed at forming a creative personality capable of providing quality educational services to the younger generation, influencing the enrichment of the intellectual potential of the Ukrainian nation by transferring the best cultural achievements of the Ukrainian people.

The achievement of the desired results of education for students of artistic and pedagogical specialties, as well as for all other students of higher education institutions of Ukraine, is hampered by the current conditions in which it is provided. First of all, it is about distance learning, which does not allow using the full potential of higher education. In particular, the issue of developing practical skills among students of artistic specialties, in particular, the performance of artistic works and their presentation in future professional activities, is particularly acute.

In this regard, the task of selecting such innovative technologies that would most effectively influence the development of professional competencies in future teachers of general secondary education institutions is urgent. At the same time, this will create the basis for the usage of innovative technologies in the future professional activity of secondary school art teachers. This approach is due to the fact that it is easier for a student who is directly involved in the educational process with the use of innovative technologies to acquire relevant competencies and use them in practice.

It should be noted that the category of "innovative technologies in education" at the present stage of development of pedagogical science is considered a purposeful provision of the educational process with the help of new techniques, methods, and means of organizing educational activities to improve its efficiency and obtain quantitatively and qualitatively new educational results. That is, the specificity of pedagogical innovation technology is that with the help of innovations, an educational process is organized and implemented, which ultimately achieves the main goals of modern education [2, p. 137].

Prominent Ukrainian scientists of our time [2; 3; 5; 6] emphasize that the usage of innovative technologies in the educational process allows: intensive introduction of teaching technologies using problematic, scientific research, reserves of independent work, interaction of participants in the educational process; creating conditions for self-realization, self-affirmation and self-determination of the individual; improving distance and blended learning; introducing own methods and techniques in the educational process.

Preparing a future art teacher of a general secondary education institution to use innovative technologies involves creating appropriate conditions in a higher education institution. Among them, in our opinion, the following may be important: a favorable educational environment of a higher pedagogical education institution, which combines formal and non-formal art education (in artistic and creative groups) [12]; constant updating of the content, organizational forms and methods of information support for teaching art disciplines; activation of extracurricular time of future art teachers through receiving non-formal art education in artistic and creative teams of a pedagogical university using modern information and communication technologies.

It is important that competencies in the use of innovative technologies are formed in an educational environment in which formal and non-formal art education coexist. In particular, within the framework of formal education, future art teachers master the content of the educational components offered in educational programs. The teaching of these educational components requires appropriate scientific and methodological support (teaching and methodological complexes, curricula, syllabuses, textbooks, methodological manuals, etc.) It is during the creation of scientific and methodological support that innovative technologies for teaching students are selected and the place of acquaintance of future art teachers with innovative technologies and methods of their implementation in the educational process of a general secondary education institution is determined. In the course of this, the teacher analyses the level of provision of the higher education institution with all the opportunities for the introduction of innovative technologies.

In the course of classes, a higher education teacher engages future art teachers in educational activities through the usage of various technologies. Among them, information technologies (more often called information and communication technologies) are used in distance learning, first of all. An important prerequisite for the effective usage of information technologies in the process of professional training of future art teachers is the informatization of education. It creates a crucial basis for the formation of the information culture of the future teacher's personality and allows intensifying the educational process through the usage of educational information and communication technologies. At the same time, ICTs are not only teaching tools but also a means of learning about the world around us, a means of communication, automation of the process of quality control, testing, diagnostics, organization of research work, etc.

The usage of information technology makes it possible to use visual support (presentations), tests, business games, simulation modeling, design, etc. in the educational process. The usage of various pedagogical software tools in the educational process deserves special attention in the system of training future art teachers. For example, this could be the usage of the Pedagogical Software Tool – Musical Art, Grades

1–7 [11], which was developed in accordance with the curriculum for general secondary education. It contains materials for conducting lessons with drawings, photographs, animations, voice-overs, audio and video fragments, and vocal and instrumental music pieces. Similar in content are libraries of electronic visuals, such as 'Visual material for art lessons on the topic "Animalistic genre of drawing"' [10]. Various electronic textbooks, manuals, and multimedia courses deserve special attention in the process of teaching future art teachers. In the course of teaching theoretical disciplines, it is appropriate to set students the task of independently making changes to the content of a particular topic, choosing the forms and methods of information support that are appropriate in their opinion, and, no less important, creating them themselves (making a presentation, recording a piece of music in their performance, creating a backing track, etc.) It is also significant to use information technologies in the process of non-formal art education for students in artistic and creative groups of higher education institutions. In particular, the presentation of a concert activity can be preceded by an electronic poster created by students. The environment for the event can be designed using multimedia presentations, advertising, and sound design. The performance of works by members of these groups can be accompanied by various video and photo clips. The news about the event should be made based on the latest information technologies.

Theoretical foundations of innovative technologies can be fully mastered by future art teachers remotely. For example, in the process of mastering the content of theoretical disciplines, such as 'Methods of Teaching Art Education', and 'Innovative Music and Pedagogical Technologies', future teachers are introduced to various innovative technologies. They learn the features of innovative technologies, including the goal; patterns of structuring teacher-student interaction; a system of tools and conditions that guarantee the achievement of pedagogical goals; the availability of tools for analyzing the process and results of student and teacher activities, etc. Students also learn about the properties of innovative technologies, in particular, integrity, optimality, effectiveness, possibilities of using technologies, etc.

In the professional training of future art teachers, it is also essential to use intensive technologies based on interactive interaction of participants in the educational process and affecting the formation of competencies of partnership, creating one's image, adaptation in different conditions, collective decision-making, etc. In addition to the traditional types of intensive technologies, such as lectures (problematic lectures, lectures-visualizations), seminars, workshops, conferences, individual or collective performance practice, master classes, etc. it is necessary to use non-traditional ones.

In the process of preparing students for artistic activity, it is advisable to engage in artistic interaction with each other based on activating their creative thinking: vocal question – vocal answer; overlapping of alto and soprano

voices or different musical instruments; choreographic competitions; choreographic reflections of characters of opposite character; play of colors, etc. It is valuable to involve students in the creation of group artistic works (vocal, instrumental, choreographic, artistic). This type of activity of future art teachers is especially effective in the system of non-formal art education. In this system, members of artistic and creative groups have the opportunity to develop their scripts, organize musical or choreographic performances, create exhibitions of artworks, etc.

The usage of integrative technologies is an extremely relevant and integral part of the professional training of future art teachers. It is due to the specifics of the future professional activity of students majoring in art and pedagogical specialties. After all, in the current conditions of the development of the new Ukrainian school, it is natural to integrate different types of art.

In general, integration in the national pedagogical science is interpreted as "an effective means of structuring the content and systematization of educational material in organic relations..." [9]. In the process of training future art teachers, integrative technologies contribute to the formation of readiness to use integrative approaches in future professional activities; increasing student activity; creative development of each participant in the educational process; emotional development of the student; manifestation of the student's creative abilities, etc.

An essential factor in the quality of the usage of integrative technologies in the educational process of students of artistic and pedagogical specialties is the introduction of integrated courses such as 'Methods of Teaching Artistic Education', 'Methods of Teaching Fine, Choreographic, Theatrical and Screen Arts', etc.

Particularly valuable in the process of preparing future teachers to use integrated technologies is their non-formal art education through participation in extracurricular activities, in particular, in artistic and creative groups and associations. It is through active and creative interaction with non-formal art education providers – team leaders, stage directors, and managers. Students can gain considerable experience in integrating different types of art. In particular, they can choose a musical accompaniment to a literary performance, choreograph a song, create a set for a musical fairy tale, etc. At the same time, students who have been involved in extracurricular activities and received non-formal art education during their studies are convinced by their own experience of its necessity and expediency in their future professional activities.

Technologies of creative orientation are close to integrative technologies, in particular, in terms of the functional spectrum of influence on the professional development of art teachers. The usage of creative technologies in the educational process of a higher pedagogical education institution allows to effectively influence the formation of important

skills for future art teachers: perception and evaluation of artworks, selection of highly artistic artworks; emotional and expressive presentation of artworks in the process of conducting educational activities.

The usage of creative technologies is also advisable in the process of studying theoretical disciplines using a variety of tasks. For example, these can be tasks for creating lesson notes or scenarios for educational activities, planning individual or group work with gifted students, etc. At the same time, it is more interesting to introduce these technologies during practical classes in voice training or conducting, drawing or painting, dance composition and choreography, preparation of concert performances, etc. The expediency of using these methods in the work of artistic and creative groups at the university, where students receive non-formal art education, is also undeniable. In the course of artistic and educational activities, students enter into a "dialogue" with the works of art they perform, experience emotions, and learn to convey them to others through voice, gesture, and words. The emotional and intellectual comprehension of the works performed by students allows them to realize the uniqueness of the artistic heritage of the Ukrainian people in its interconnections and interpenetration with the cultures of other peoples of the world. It also promotes the assimilation of national values, ideals, moral qualities, traditions, and customs through works of art. It becomes a significant addition to the formation of competencies of future art teachers of general secondary education institutions and forms their ability to use innovative technologies in their future professional activities.

Conclusions. The value of using innovative technologies in the system of professional training of future art teachers is undeniable. This problem became especially urgent during the war in Ukraine when the quality of education began to decline as a result of the transition to distance learning. One of the effective ways to improve the quality of training of future art teachers is to use innovative technologies in the educational process. This approach will create powerful prerequisites for the usage of innovative technologies in future professional activities. Among the wide range of innovative technologies, the following deserve special attention: information technologies; intensive technologies; integrative technologies, and creative technologies.

Several conditions are important for the formation of professional competencies of future teachers of music, fine arts, and choreography to use innovative technologies at a pedagogical university, which will become the key to the effective implementation of innovative technologies in the educational process of general secondary education institutions in the future. These include the following: creating a favorable educational environment at a pedagogical university where students can receive formal and non-formal art education; constant updating of the content, organizational forms, and methods of information support for teaching art disciplines;

activation of students' extracurricular time through non-formal art education in artistic and creative teams.

Prospects for further research. Further research is needed on approaches to the usage of innovative technologies to activate students of higher pedagogical education institutions to learn, preserve, and transmit to the younger generation the folk song heritage of Ukrainians.

References

1. Bieliavina, N. D. (1999). *Pedahohichni umovy vykorystannia kompiuternykh tekhnolohii na pochatkovomu etapi muzychnoi osvity* [Pedagogical conditions of using computer technologies at the initial stage of music education]. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bilous, I., Demianiuk, A., & Krychivska, O. (2022). Innovatsiini tekhnolohii navchannia v konteksti rozvytku suchasnoi osvity [Innovative teaching technologies in the context of modern education development]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenko* [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University], 1 (349) [in Ukrainian].
3. Bukhniieva, O. A. (2019). Potentsial innovatsiinykh tekhnolohii u mystetskii osviti [The potential of innovative technologies in art education]. *Innovatsiina pedahohika* [Innovative pedagogy], 10 (1), 110-114 [in Ukrainian].
4. Derhach, M. A. (1998). *Dydaktychni umovy zastosuvannia hipertekstovykh program u protsesi vyvchennia humanitarnykh dysyplin (na materialii istorii muzyky)* [Didactic conditions for the usage of hypertext programs in the process of studying humanities (based on the material of music history)]. (PhD diss.). Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
5. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
6. *Innovatsiini tekhnolohii navchannia v umovakh modernizatsii suchasnoi osvity* [Innovative teaching technologies in the context of modernisation of modern education]: monohrafiia. (2022). Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].
7. Krasovska, O. O., & Vyhovskiy, I. V. (2012). Vykorystannia innovatsiinykh osvitnikh tekhnolohii u fakhovii pidhotovtsi tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [The usage of innovative educational technologies in the professional training of a future primary school teacher's creative personality]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity* [Pedagogy and psychology of vocational education], 4, 131-141 [in Ukrainian].
8. Krasovska, O. O. (2014). Zahalni zasady vprovadzhennia pedahohichnoi innovatyky do protsesu profesiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv pochatkovoї shkoly v haluzi mystetskoї osvity [General principles of implementing pedagogical innovation in the process of professional training of future primary school teachers in the field of art education]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. H. Skovorody»* [Humanitarian Bulletin of SHEI "Pereiaslav-Khmelnytskyi H. Skovoroda State Pedagogical University"], 226-234 [in Ukrainian].
9. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Bielkina, E. V., Kalinichenko, O. V., & Rudenko, I. V. (2006). *Metodyka navchannia mystetstva* [Methods of teaching art]. Kharkiv: Vesta: Ranok [in Ukrainian].
10. *Naochnyi material dlia urokiv obrazotvorchoho navchannia z temy «Animalistychni zhanr malivannia»* [Visual material for art lessons on the topic "Animalistic genre of drawing"]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/naocnij-material-dla-urokiv-obrazotvorchoho-mistectva-po-temi-animalistichnij-zanr-maluvanna-230986.html>. [in Ukrainian].
11. *Pedahohichniy programnyi zasib – Muzyчне mystetstvo, 1–7 klasy* [Pedagogical software tool – Musical Art, grades 1-7]. Retrieved from <https://wiki.cusu.edu.ua/index.php>. [in Ukrainian].
12. Sulaieva, N. V. (2014). *Neformalna mystetska osvita maibutnikh uchyteliv u khudozhno-tvorchykh kolektyvakh* [Non-formal art education of future teachers in artistic and creative groups]. (D diss.). Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv.
13. Turchyn, T. M. (2014). *Teoretyko-metodychni zasady modernizatsii pochatkovoї muzychnoi osvity v Ukraini* [Theoretical and methodological foundations for the modernization of primary music education in Ukraine]. (D diss.). Kyiv: Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.05.2024

**ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ФАХОВИЙ ЖУРНАЛ УКРАЇНИ
«ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА»**

№ 3(216), 2024. Тема: «Навчання в умовах війни й освітні виклики»

Імідж сучасного педагога: електрон. наук. фах. журн. (категорія «Б»).

2024. № 3 (216). 103 с.

№ 3(216), 2024. Topic: “Learning in a time of war and educational challenges”

Image of the modern pedagogue: electronic scientific professional journal (category “B”). 2024. № 3 (216). 103 p.

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ

Головна редакторка: *Білик Н. І.*

Відповідальна секретарка,

організаторка рецензування: *Шевчук В. В.*

Літературна редакторка: *Лесунова І. М.*

Редакторка-перекладач: *Кривобокова А. І.*

Менеджерка вебсайту: *Токаренко Н. М.*

Менеджерка: *Шленьова М. Г.*

Дизайнерка-верстальниця: *Ісаєва О. Б.*